

Guri Mette Vestby
Ingar Brattbakk
Reidun Norvoll

Lytt til seniorenene!

Utprøving av medvirkningsmodell
for aldersvennlige lokalsamfunn

Lytt til seniorenene!

Andre publikasjoner fra NIBR:

**Håndbok fra Groruddalssatsingen
2007-2016 (Oslo kommune)**

**Alle på banen! Innbyggerinvolvering,
tverrfaglig samarbeid og offentlig-privat
samspill i områderettet arbeid**

NIBR-rapport 2012:16

**Ungdom og lokal samfunnsutvikling.
Hvordan involveres ungdom på
fylkeskommunalt nivå?**

NIBR-rapport 2011:19

**Utviklingen av søndre Nordstrand.
Deltakelse og medvirkning fra
innbyggerne**

**Samarbeidsrapport
NIBR/Uni Rokkansenteret 2013**

**Medvirkning med virkning?
Innbyggermedvirkning i den
kommunale beslutningsprosessen**

Publikasjonene
kan skrives ut fra
<http://www.hioa.no/nibr>

Guri Mette Vestby
Ingar Brattbakk
Reidun Norvoll

Lytt til seniorenene!

Utprøving av medvirkningsmodell for
aldersvennlige lokalsamfunn

Samarbeidsrapport NIBR/AFI 2017

Tittel: Lytt til senioren! Utprøving av medvirkningsmodell for alders vennlige lokalsamfunn

Forfattere: Guri Mette Vestby, Ingar Brattbakk og Reidun Norvoll

NIBR-rapport: Samarbeidsrapport NIBR/AFI 2017

ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-8309-218-9 (Trykt)
978-82-8309-219-6 (Elektronisk)

Prosjektnummer: 3614

Prosjektnavn: Eldres medvirkning

Oppdragsgiver: Helsedirektoratet

Prosjektleder: Guri Mette Vestby

Referat: Eldre på seniorsentre og frivilligsentraler i tre case-kommuner har deltatt i utprøving av en treleddet medvirkningsmetode med spørreskjema og samtaler, en digital kartleggingsapp og dialogverksted. Metodeprosjektet gav også kunnskap om fysiske og sosiale stedskvaliteter og offentlige og private tilbud og tjenester som bidrar til livskvalitet og aldersvennlige lokalsamfunn

Sammendrag: Norsk og engelsk

Dato: Oktober 2017

Antall sider: 122

Utgiver: By- og regionforskningsinstituttet NIBR
Høgskolen i Oslo og Akershus
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 OSLO
Telefon: (+47) 67 23 50 00
E-post: post@nibr.hioa.no

Vår hjemmeside: <http://www.hioa.no/nibr>

Trykk: X-idè
Org. nr. NO 997058925 MVA
© NIBR 2017

Forord

Dette prosjektet er utført for Helsedirektoratet og knyttet til deres operasjonalisering og konkretisering av regjeringens strategi for et mer aldersvennlig samfunn. Ved å legge bedre til rette for at eldre kan bidra med sine ressurser i lokalsamfunnet gjennom involvering og medvirkning, kan kommunene få et bedre kunnskapsgrunnlag for planlegging og utvikling som imøtekommer den økende gruppen funksjonsfriske eldre. Prosjektet er en utprøving av metoder og verktøy og en analyse av hvilke kunnskapsgrunnlag medvirkning bidrar til. Det har foregått fra desember 2016 til august 2017.

Prosjektet er gjennomført ved Høyskolen i Oslo og Akershus som et samarbeid mellom By- og regionforskningsinstituttet (NIBR) og Arbeidsforskningsinstituttet (AFI). Guri Mette Vestby ved NIBR har vært prosjektleder og Ingar Brattbakk og Reidun Norvoll ved AFI prosjektmedarbeidere. Aina Landsverk Hagen ved AFI bidro i oppstart av prosjektet med konseptutvikling og metodedrøftinger.

Vi vil rette en stor takk til personer i de tre casene som har stilt seg til rådighet og samarbeidet med oss om gjennomføringen; Sarpsborg kommune, Eidskog kommune og bydel Sagene i Oslo!

Oslo, august 2017

Berit Nordahl
Forskningsjef
NIBR

Innhold

Forord	1
Sammendrag.....	4
Summary	11
1 Lytt til seniorenene	17
1.1 Hensikten med medvirkningsforsøket	17
1.2 Eksisterende medvirkningspraksis.....	18
1.3 Medvirkning versus det representative demokratiet ..	19
2 Prosjektdesign	20
2.1 Teorigrunnlag	20
2.2 Problemstillinger	22
2.3 Case-kommuner, metoder og medvirkende.....	23
3 Utprøving av metoder og verktøy.....	25
3.1 Det trinnvise metodiske opplegget.....	25
3.2 Erfaringer fra forarbeid og tilrettelegging.....	26
3.3 Spørreundersøkelse med intervju samtaler.....	35
3.4 Seniortråkk	41
3.5 Dialogverksted.....	50
3.6 Ettermøtene med representanter fra kommune og eldreråd	60
3.7 Samlet erfaringsbeskrivelse metoder og verktøy	63
4 Kunnskap om aldersvennlig lokalsamfunn.....	69
4.1 Folkehelsestrategi	69
4.2 Tre tema med pluss, minus og mangler	70
4.3 Fysiske steder i lokalsamfunnet.....	71
4.4 Sosiale møteplasser	74
4.5 Tilbud og tjenester	80
4.6 Teknologiske muligheter og barrierer knyttet til stedsbruk	84
5 Hvordan ta seniorenenes bidrag videre?	87

5.1	Medvirkning skaper forventninger	87
5.2	Aktører og fagområder som bør ansvarliggjøres.....	89
5.3	Eksempler på forankringer	91
5.4	Nye kunnskapsbehov	93
6	Avsluttende analyse og drøftinger.....	94
6.1	Stedsperspektiv på folkehelse.....	94
6.2	Seniorverdier og stedsavhengige forutsetninger.....	95
6.3	Det digitaliserte samfunn for seniorenene.....	98
6.4	Sosiokulturell stedsanalyse – et teoretisk grunnlag ..	100
6.5	Nye kunnskapsbehov og videre utvikling.....	111
6.1	Nærmiljø for bedre livskvalitet og trivsel – et folkehelseperspektiv.....	114
	Litteratur	118

Sammendrag

Guri Mette Vestby, Ingar Brattbakke og Reidun Norvoll

Lytt til senioren!

Utprøving av medvirkningsmodell for aldersvennlige lokalsamfunn

Samarbeidsrapport NIBR/AFI 2017

Bakgrunn

Prosjektet er utført på oppdrag fra Helsedirektoratet og er knyttet til operasjonalisering og konkretisering av regjeringens strategi for et mer aldersvennlig samfunn. Eldre kan bidra med sine ressurser gjennom medvirkning og gi kommunene et bedre kunnskapsgrunnlag for planlegging og utvikling til beste for den økende gruppen funksjonsfriske eldre. Prosjektet er både en utprøving av metoder og verktøy og en analyse av hvilke kunnskapsgrunnlag medvirkning bidrar til når det gjelder hva som skal til for at eldre skal trives i sitt nærmiljø, bo lengre hjemme, være aktive og delta i samfunnet. Det har foregått fra desember 2016 til august 2017.

Tre ulike type lokalsamfunn som case

Tre ulike typer lokalsamfunn har fungert som case-steder: bygdesentrumet Skotterud i Eidskog kommune, Skjeberg sentrum i den mellomstore bykommunen Sarpsborg og bydel Sagene i storbyen Oslo. Eldrerådene i kommunene/bydelen har alle steder vært delaktige i tilretteleggingen og gjennomføringen, sammen med ansatte i helse- og sosialseksjon. Senioren som har deltatt er invitert inn på seniorsentre og frivilligsentraler. De som deltok var stort sett relativt funksjonsfriske både fysisk og mentalt og mange hadde en selvforståelse som «vi» til forskjell fra «de eldre», dvs. at eldre var en annen gruppe som var dårligere og mer svekket. Vi nådde ikke eldre hjemmeboende som er mer avhengige av bistand

for å komme seg ut for å benytte nærmiljøets tilbud og muligheter. Vi kom heller ikke i kontakt med eldre innvandrere fordi de ikke var brukere av seniorsentre og frivilligsentral som vi samarbeidet med, ei heller i lag og foreninger for eldre på stedet ifølge våre informanter.

Flere metoder ble koblet sammen

På hvert av stedene har vi gjennomført en totrinns prosess med ulike metoder som bygger opp om hverandre og som gav et rikholdig materiale om Eldres stedsbruk og stedsopplevelser:

Trinn 1:

- *Seniorstemmer*: en enkel spørreundersøkelse sammen med intervjusamtaler i samme setting
- *Seniortråkke*: stedsvandring med digital kartleggingsapp

Trinn 2:

- *Seniorverksted*: dialogverksted med presentasjon og drøfting av funn og forslag til tiltak og løsninger
- *Ettermøte* med ansvarlige myndigheter: eldreråd og kommunens/bydelens administrasjon

Spørreskjemaet ble besvart mens vi var tilstede for å kunne veilede. Skjemaet hadde åpne spørsmål der de skulle skrive med sine egne ord om tre tema: fysiske steder, sosiale møteplasser og tjenester/tilbud (se under). Skriftlige besvarelser gikk greit og vi fikk mye materiale, men detaljer og utfyllende fortellinger kom gjennom muntlige innspill og i samtaler i smågrupper blant de som ikke ville eller ønsket å skrive ned svarene selv. Vi fylte også ut noen skjema mens vi intervjuet informanter. Å skrive passer ikke like godt for alle. Vi tror derfor at en metode med større vekt på det muntlige kan være det beste. (Ref. kap. 3.4)

Seniortråkke med den digitale kartapp'en ble gjennomført både sammen med oss og av eldre alene ute på stedsvandring i dagene som fulgte. De fikk hjelp til nedlasting på smarttelefon eller nettbrett. Mens de går skal de registrere steder, gi dem navn, vurdere dem fra fornøyd til misfornøyd, skrive inn notater og ta bilder eller video som automatisk legges inn. Dette lagres umiddelbart i dataprogrammet som app'en er koblet til og

forskeren kan følge med på informasjonen fortløpende. Å registrere steder mens man beveger seg og er fysisk tilstede på de stedene i nærmiljøet der hverdagslivet finner sted har en egen verdi når det gjelder å fange opp stedsopplevelser, stedsminner og sanseinntrykk. Metoden fikk særlig fram steder som seniorene verdsetter, samt trekk ved det fysiske miljøet som trenger utbedring eller andre løsninger. Metoden gjør databearbeiding, analyse og presentasjon effektivt og visuelt lett forståelig. I likhet med den forrige metoden tjente også denne på tilhørende samtaler med muntlige beretninger som ble ivaretatt. (Ref. kap. 3.5)

Seniorverksted var en form for dialogverksted. Vi hadde bearbeidet materialet fra spørreundersøkelsen, samtalene, stedsvandringene og de digitale kartleggingene og presenterte det neste gang vi kom på besøk til case-stedene. De eldre likte godt å få se de bearbeidede resultatene for deretter å drøfte funnene (bekrefte, utfylle, korrigerer) i smågrupper og så drøfte forslag til tiltak og løsninger i plenum. Vi fungerte som (eksterne) moderatorer på dialogverkstedet. Dette var viktig for å ta vare på alt innholdet i dialogene og for å fasilitere prosessen og sørge for at stille stemmer kommer frem og dominerende stemmer dempes. (Ref. kap. 3.6)

Opplegget med dialogverksteder viste at det var en klar fordel med en *totrinns prosess*; både fordi vi fikk formidlet resultater tilbake til seniorene og fordi settingen fungerte som en ytterligere datainnsamling og som validering med korrigerer av visse resultater. Representanter for eldrerådet og kommunens administrasjon var invitert til dialogverkstedet. Det er viktig at de deltar, både for å lytte og avklare ting som kommer opp. Dessuten viser det seniorene at det er en seriøs intensjon om å ta dette videre.

Ettermøte. I forlengelsen av verkstedsamlingen arrangerte vi et møte med representantene for eldrerådet og kommunens administrasjon der vi diskuterte så vel innholdet i materialet som erfaringer med metodene. Møtene ga nyttig supplerende informasjon og bidro til å gi et mer realistisk bilde av metodens egnethet for kommunen. Det ble gitt klart uttrykk for at dette var nyttig informasjon for kommunen som de vil bruke i planlegging, faglig arbeid og stedsutvikling. Men det ble også klart at det er utfordringer knyttet til ansvar, implementering og realisering av tiltak. Dette ønsker vi å

skaffe mer kunnskap om. Dessuten var det usikkerhet knyttet til spørsmålet om dette er opplegg som det er realistisk å se at kommunene selv kan gjennomføre, spesielt pga. kapasitet. (Ref. kap. 3.7)

Erfaringene med disse metodene er relativt gode og tilbakemeldingene fra de som deltok var overveiende positive. Men vi identifiserte svakheter som en videre utprøving og forbedring kan rette opp. Dette inkluderer en bedre sammenkobling av metodene, som vi mener vil være særlig verdifull.

Tre temaer og tre vurderinger av stedet

Innholdsmessig har seniorene gitt mye verdifull og detaljert informasjon om sine nærmiljø strukturert etter tre tema (Ref. kap. 4):

- *Fysiske steder:* som bygninger, uterom, plasser, torg, veger, gangveger, naturområder o.l.
- *Sosiale møteplasser:* som seniorsenter, kafeer, bibliotek, helsesenter, kirker, frivillighetssentraler, kultursteder, lag og foreninger o.l.
- *Tilbud og tjenester:* som offentlig informasjon, lege, tannlege, fysioterapi, trimtilbud, verksteder, offentlig og privat service, bibliotek, hjelpemiddelsentral, apotek, butikker o.l.

Om disse tre temaene, som jo i noen tilfelle glir over i hverandre, har seniorene gitt sine erfaringer og synspunkter:

- *Pluss-sider:* positive kvaliteter og fortrinn i lokalsamfunnet som er viktig for alle og/eller eldre og som bør ivaretas og sikres, eventuelt videreutvikle og styrkes.
- *Minus-sider:* negative eksisterende forhold og faktorer som reduserer Eldres livskvalitet eller som fungerer dårlig og som det er viktig å få fjernet eller forbedret
- *Mangler:* sikter til noe som ikke finnes og som det kan være behov for eller ønske om

Hva bidrar til aldersvennlige lokalsamfunn?

Seniorene som deltok i dette prosjektet bor i nærmiljøer som har en mangfoldig sammensetning av ulike funksjoner, noe som betyr

at de får dekket mange av sine ulike behov der og har en «nærhet til alt», det være seg offentlige og private tjenester, handel og service, sosiale møteplasser, kulturtilbud og arrangementer, turtraséer og grøntområder. Dette er aldersvennlig på den måten at disse relativt funksjonsfriske seniorerne får muligheten til et hverdagsliv der de i stor grad kan fungere selvstendig og klare seg selv, noe de synes er svært viktig. Nærmiljøets kvaliteter og muligheter får større betydning for pensjonister ved at de tilbringer mer tid der enn folk som er i jobb. Selv om stedene var relativt ulike typer lokalsamfunn var stedsbruk og oppfatninger om hva som er verdifullt for eldre ganske like. Det samme gjelder for erfaringer med hindringer og barrierer og synspunkter på hva som kan bidra til at stedet brukes mindre aktivt av eldre. (Ref. kap.4).

Verdien av den *fysiske stedsbruken* er todelt. Det ene er at de fleste av disse seniorerne er aktive turgåere og brukere av grøntområder og naturområder i nærmiljøet. Det andre er at de beveger seg rundt på egenhånd for praktiske, sosiale eller kulturelle formål. Noen steder hindres eller reduseres denne stedsbruken pga. dårlig trafiksikkerhet, fysiske hindringer, få hvileplasser med benker, eller dårlig belysning som gir utrygghet. En hindring kan også være at det mangler offentlige toalettmuligheter i turtraséer og parkområder. Verdien av den *sosiale stedsbruken* er også todelt og knyttet til ulike type arenaer. Dels møter de andre i samme livssituasjon på seniorsentre, frivilligsentraler, eldredans etc.. Dels er det allmenne sosiale og kulturelle arrangementer som fungerer som sosiale møteplasser uavhengig av alder. Seniorerne trekker særlig frem bibliotek, lag og foreninger, kaféer, bygdedager, konserter o.l.. Stedet som sosial arena representerer dessuten *sambørighet og tilhørighet*, noe som er viktig for trivsel og mental velvære. De deler stedsbaserte minner og rammer for sine framtidige liv som enda eldre mennesker. Mange er svært opptatt av at sosial deltakelse svekkes for de som har litt dårligere helse eller som følge av at informasjon ikke når frem når tradisjonelle informasjons-kanaler erstattes av nettbaserte.

Stedanalytisk tilnærming

Prosjektet viser at det å bruke en *stedsanalytisk tilnærming* som metodisk verktøy kan være fruktbart fordi det bidrar til å gi mer konkrete data om nærmiljøets positive og negative sider og mangler. Like viktig er det at eldres opplevelse av stedet og innspill

til hva som er viktig for at det skal være et aldersvennlig lokalsamfunn blir konkrete og stedfestede, noe som styrker muligheten for at kunnskapen faktisk brukes og at tiltak gjennomføres. Dette kan case-kommunene selv ha nytte av i arbeid framover med stedsutvikling som kobles mot folkehelse. Dette prosjektet bidrar dessuten med en teoretisk analyse basert på konseptet sosiokulturell stedsanalyse, noe som viser sammenhenger mellom *stedsbruk*, *stedsbilder* og *stedsinteresser* og hvordan informasjonen fra de eldre som deltok ga innhold til disse analytiske kategoriene. Dette kaster nytt lys over tenkning om stedsutvikling der koblinger mellom folkehelse og stedets kvaliteter og særpreg er det sentrale. Ikke minst er det viktig at også eldres behov, erfaringer og synspunkter innlemmes i planlegging og utforming av attraktive lokalsamfunn. (Ref. kap. 6)

Hvordan ta dette videre?

All innbyggerinvolvering for utvikling av lokalsamfunn skaper forventninger om handling og tiltak, dvs. at offentlige myndigheter eller private aktører med spesifikke ansvarsområder tar med seg informasjonen og kunnskapen videre. Så også i dette prosjektet. Materialet fra medvirkningen inneholder både konkrete forslag eller behov og et mer allment kunnskapsgrunnlag som forteller noe om hva som er viktig sett med seniorenes øyne. Den kunnskapen må tolkes og omsettes for å operasjonaliseres inn i tiltak og løsninger. Dette dreier seg om ulike nivåer, som:

- Overordnet langsiktig planlegging, som kommuneplaner
- Konkrete planer for nærområdet: delplaner, reguleringsplaner, sentrumsplaner, utbyggingsplaner
- Konkrete tiltak, som behov for benker og belysning, vedlikehold av rekkverk, fortaushindringer mm.

En svært viktig ting er at vi ikke bare har rettet søkelyset mot *negative forhold og mangler*, men i like stor grad mot *positive forhold og faktorer* som bidrar til gode lokalsamfunn for de eldre. Positive stedskvaliteter eller tilbud og tjenester som finnes i dag tas lett som en selvfølge. Men dersom de ikke løftes fram kan en del av dette forsvinne eller reduseres, for eksempel ved fysisk planlegging og stedsutvikling, ved budsjettinnstramminger eller endrede lokalpolitiske prioriteringer. De må altså inn i tiltakslistene.

En stor del av de eldres synspunkter på et aldersvennlig samfunn dreier seg om tema som hører inn flere områder av fylkeskommunens og kommunens virksomhet og planarbeid; fra helse- og trimmuligheter til grøntområder og sosiale møteplasser – og der frivillig sektor også bør ha en sentral plass. Temaene berører ulike aktører i kommunene og flere kan være aktuelle for en koordineringsfunksjon, somulike samfunnsplanleggere, idrett- og kulturkonsulent eller kommunens folkehelsekoordinator. Dette bør også skje i nært samarbeid med *eldrerådet*. Da vil man samtidig sikre at oppfølging kan skje med en dialog ut til «brukerne», altså de eldre som rådet representerer.

Kunnskapsbehov

Avslutningsvis beskriver vi nye kunnskapsbehov som dette prosjektet har avdekket. (1) *Grundigere metodeutprøving*: utvikle og integrere de tre metodene til en mer gjennomarbeidet modell, inkludert utvikling av en modulbasert modell som kommunene selv kan bruke. Dessuten foreslår vi metodeutprøving som favner bredere grupper, spesielt eldre som er mer bundet til hjemmet og eldre med minoritetsbakgrunn. (2) *Hvordan sørge for implementering og realisering*: vi mener det bør igangsettes et utviklingsprosjekt for å utforme en modell med en systematikk for å bruke kunnskap som framskaffes via medvirkning fra ulike grupper av innbyggere. Materialet kan brukes i så vel kommunal planlegging og stedsutvikling, som i private aktørers arbeid i lokalsamfunnet, det være seg næringsliv, lag og foreninger, borettslag o.a. Ettersom det eksisterer et klart sammenfallende behov for mer systematisk utprøving av rutiner og praksis blant ulike aktører som arbeider med utvikling av medvirkningsmetoder, vil det være aktuelt å etablere samarbeid i et læringsnettverk.

Summary

Guri Mette Vestby, Ingar Brattbakke og Reidun Norvoll

Listen to what seniors have to say!

Trial of a model for participation for age-friendly communities

Joint Report NIBR/AFI 2017

Background

This project was conducted on behalf of the Directorate of Health and is related to the operationalization and specification of the government's strategy to promote a more age-friendly society. Older people can make use of their capacities by becoming involved and local authorities the information they need for use in planning and development in the best interest of this expanding group of non-disabled seniors. The project comprises both a test of methods and tools and an analysis of which knowledge base participation enriches. Three communities corresponding to different types were selected as case communities: a rural village centre, a medium-sized town and a district in a major city. The participating seniors were visitors of senior centres and volunteer centres, and they were relatively healthy, both physically and mentally.

An amalgamation of several different methods

We pursued in each of the three places a two-step process consisting of different methods, each profiting from the other, to produce an expansive body of data on how older people use and experience different locations:

- *Seniors' opinions*: a straightforward survey supplemented with interviews and conversations
- *Senior walks*: moving from place to place with a surveying by a tracking app
- *Senior dialogue workshop*: dialogue workshop where the findings are presented and suggestions on further actions and solutions are discussed
- *Follow-up meeting*: A meeting with the relevant authorities: elderly council and officials from local authorities

Our experience of working with these methods is quite good and the response of the participants was mostly positive. We did identify some weaknesses, however, which further testing and improvements should be able to remedy.

The *questionnaire* had open-ended questions which gave respondents an opportunity to supply information in their own words. Written responses worked well enough and we obtained a considerable amount of information, but the details and illustrative narratives were communicated verbally and in conversations with small groups of seniors who were either unwilling or disinclined to pen their responses themselves. An approach with a greater emphasis on the verbal element might be the best solution, in our view. The seniors undertook their *walks* with the digital app either together with us or on their own. They were helped to download the app on their smartphone or tablet. While walking, they recorded the places they visited, and named and rated them on a scale from satisfied to dissatisfied. They also made notes and took photos or shot videos which were automatically saved in the app. This information was instantaneously stored by the computer program to which the app was connected and the researcher could monitor incoming information on a continual basis. The method was particularly good at highlighting the places the seniors enjoyed, but also features of the physical environment in need of repair, refurbishment or other interventions. The method makes it easy to process, analyse and present the data in an efficient and visually comprehensible way. But it also benefited from conversations with and verbal reports from the participants. That it was set up as a

two-step process proved particularly advantageous. The data from step 1, i.e., the survey, conversations, walks in the neighbourhood and digital monitoring were processed and presented at the *workshop for seniors* the next time we visited the case localities. This formed the basis for the discussions in small groups and plenary, which in turn provided further data and corrections. Seniors enjoyed seeing the processed results of the surveys and discussing the findings (which they could confirm, expand on, or correct) in small groups before discussing ideas for further action and ways forward in plenary.

Three themes and three factors that describe seniors' responses to the different places

In terms of substance, the seniors provided a great deal of useful and detailed information about their neighbourhoods structured according to three themes:

- *Physical places*: such as buildings, outdoor spaces, squares, markets, roads, paths, natural areas etc.
- *Social meeting places and points*: such as indoor senior centres, cafés, libraries, health centres, churches, volunteer centres, senior centres, cultural venues etc.
- *Provisions and services*: such as public information, doctors'/dentists' surgeries, physiotherapy, fitness centres, workshops, public and private services, library, technical aids centre, chemists, shops, etc.

In respect of these three themes, which in some cases slide over one another, the seniors have reported their experiences and opinions:

- *On the positive side*: Positive qualities and advantages in the community of importance to everyone and/or the elderly which need to be cared for and preserved, may be further developed and strengthened
- *On the negative side*: Negative existing factors affecting seniors' quality of life, together with things which don't work properly and should either be removed or upgraded

- *Needs*: refers to things people may need or would like to have available

What helps communities become age-friendly?

The seniors who participated in this project live in neighbourhoods with a wide selection of different functions, which means many of their needs can be met there. They are “close to everything”, including public and private services, shops, social meeting places, cultural events and arrangements, pathways and green spaces. They are age-friendly in the sense of giving these relatively healthy and mobile seniors an opportunity of leading a normal, largely independent life where they can get by on their own, something the seniors value very highly indeed. The qualities and possibilities in the community are more important for retirees since they spend more time in the area than people away at work. Although the places in the study represent relatively different types of community, the ways in which places are used, and perceptions of what they consider of value to themselves are quite similar. The same applies to experiences of hindrances and barriers and views about what can may reduce elderly people’s active use of the place.

The value of *using the physical location* is two-fold. First, most of these senior citizens are keen walkers and enjoy green and/or natural areas in the vicinity; second, they get around on their own for practical, social or cultural purposes. In some places, this is impossible or difficult because of dangerous traffic, physical obstacles, lack of benches to rest on, or insufficient lighting, all of which can create a sense of insecurity. Or there are no public conveniences along the pathways and in the parks. The value of *using the places for social purposes* is also two-fold. First, there is the opportunity to meet others in similar circumstances at senior and volunteer centres, dances for seniors, etc. and then there are the social and cultural events that act as social meeting places regardless of age. The seniors highlight in particular libraries, clubs and associations, cafés, community days, concerts and the like. Places as social arenas also represent cohesion and sense of belonging, both important for physical and mental well-being. The elderly share memories attached to specific places, and the wider conditions for their future lives as they grow even older. The risk that ill-health or lack of information arising from the replacement

of traditional channels with an online notification reduces social participation is something a great many are worried about.

Place-centred analytical approach

The project shows that a place-centred analytical approach can be useful as a methodological tool insofar as it produces more specific data on the neighbourhood's positive and negative aspects and the needs of the local community, making it easier to take the necessary steps. In addition, the project offers a theoretical analysis based on a place-oriented socio-cultural analysis, an approach that reveals correlations between the use of places, place images and place interests, and how the information provided by the seniors gave added substance to these analytical categories. This sheds new light on thinking about place development and place management where links between public health and the place's qualities and distinctive features are the key factors.

How to take this forward?

Whenever residents are involved in the development of a community, it creates expectations of actions and measures. That is, the public authorities or private sector stakeholders such as businesses, clubs and associations, housing associations, etc. take the information and knowledge forward. This project is no exception in this regard. The material from the seniors' participation comprises practical suggestions, needs, and a more general body of knowledge that tells us something about what seniors see as important. This knowledge needs to be interpreted and translated in order to operationalize it so that it can inform actions and solutions, as well as being implemented in relevant plans and strategies.

One very important thing worth noting is that we didn't focus only on the *negative factors and needs*, but just as much on the *positive factors and conditions* that help build good local communities for the elderly. It is easy to take positive place qualities, facilities and services for granted. However, if they are not taken into account and safeguarded, some of them could disappear or deteriorate as a result, for example, of physical planning and place development, budget cuts or changing local political priorities. They must therefore be included on the list of actions and measures. But making sure knowledge and inputs are implemented and acted

upon, however, requires a systematic approach that has yet to be developed and which needs to be worked on to reinforce municipal planning and place development that benefits age-friendly local communities. We also need a more fine-tuned methodological test to help us develop and integrate the three methods to make a more sophisticated model, including the development of a modular structure which the municipalities themselves can make use of. Finally, we need to test methods and approaches on other groups, especially house-bound seniors and elderly members of ethnic minorities.

1 Lytt til seniorenene

1.1 Hensikten med medvirkningsforsøket

Helsedirektoratet har fått i oppdrag å bidra til å operasjonalisere og konkretisere regjeringens strategi for et mer aldersvennlig samfunn, blant annet ved å legge til rette for at eldre kan bidra med sine ressurser i lokalmiljøene. Gjennom bredere involvering og medvirkning fra eldre vil kommunene få et bedre kunnskapsgrunnlag for planlegging og utvikling som imøtekommer den økende gruppen funksjonsfriske eldre i Norge, og som dekker behov og ønsker knyttet til livskvalitet når gradvis fysisk og sosial svekkelse inntreffer. Ikke minst vil det være verdifullt å få eldres perspektiv bedre fram som et grunnlag for utvikling av tjenester, nærmiljø og lokalsamfunn. I et *folkehelseperspektiv* er innbyggernes fysiske og mentale helse det sentrale: aktivitet, sosial omgang og deltakelse, engasjement og det å få bruke sine ressurser styrker helse og sosial tilhørighet i lokalsamfunnet (Folkehelsemeldingen 2014-2015). Samtidig vil en strategi som nyttiggjør seg eldres bidrag gjennom medvirkning ha en *symbolfunksjon*; det sender signaler om verdsetting og vil derved kunne bidra til at faktisk og opplevd aldersdiskriminering reduseres.

Prosjektet har en innovativ karakter ved praktisk å *teste ut nye metoder og verktøy*. Innovasjon innebærer at nye produkter eller tjenester, arbeidsmåter eller prosesser prøves ut, ofte uten at man er garantert et vellykket resultat. Nettopp dette gjør at det er nødvendig med en kultur for å prøve og feile, og en kritisk (egen)evaluering der erfaringene er det sentrale for de videre stegene og grepene. Dette handler denne rapporten om.

Vi bygger denne utprøvingen på mange års erfaring med ulike andre medvirkningsformer; alt fra utvikling av velferdsteknologi

for eldre til innbyggerinvolvering i stedsutvikling eller områdeløft til ungdomsmedvirkning, - også den rettet inn mot en spesifikk aldersgruppe og dennes livssituasjon.

Eidskog seniortråkk i Skotterud sentrum

1.2 Eksisterende medvirkningspraksis

Hva som er et aldersvennlig samfunn er på mange måter opp til eldre å definere og derfor er det viktig at de involveres i utforming av så vel lokal policy som utvikling av konkrete nærmiljøkvaliteter. Medvirkning fra eldre har til nå i stor grad dreid seg om deltakelse i formaliserte råd og organer på nasjonalt og lokalt nivå, og i mindre grad om medvirkningsformer i lokalsamfunnsutvikling som andre grupper deltar i. Kommunene er pålagt å ha egne *eldreråd*, og en evaluering av denne rådsordningen viste at rådene først og fremst har status som rådgivende organ i saker som angår eldres livssituasjon. De arbeider med de sakene som er nevnt i lov og rundskriv og responderer på saker de får seg forelagt, selv om de også til en viss grad tar opp saker på eget initiativ. Rådene vurderer sin egen innflytelse som relativt stor og de er viktige bidragsytere og samspillpartnere for kommunene i visse former for planlegging og politikktutforming. Men rådene synes i liten grad å ha stått for eller blitt involvert i generelle medvirkningsprosesser for lokalsamfunnsutvikling (Winsvold m.fl. 2014). Dette innebærer at kommunene i liten grad nyttiggjør seg den ressursen seniorer representerer, ei heller oppnår å gi langt flere muligheten til å bidra og derved føle seg som en verdifull ressurs.

Mange seniorer gjør forøvrig en stor innsats i lokalt *foreningsliv og by- og stedsutvikling*, og er opptatt av lokalsamfunnets kvaliteter og framtid. Pensjonistundersøkelsen 2015 om tidsbruk og myter viste at omlag halvparten av pensjonistene bruker tid på ulike former for frivillighet og at de bruker mer tid enn det ikke-pensjonister tror (Statens seniorråd 2015).

En bred studie av *ildsjeler og lokalt utviklingsarbeid* som ble gjennomført av NIBR for Kompetansesenter for distriktsutvikling (Distriktssenteret under KMD), viste at hele 22 prosent av ildsjelene var i alderen 61 -70 år og 9 prosent var over 70 år. Gjennom ildsjelers egne utsagn fikk vi bekreftet at en svært sterk motivasjon ligger i gleden engasjementet gir, det sosiale samværet og samhørigheten. De forteller at dette er svært viktig for å styrke livskvaliteten deres (Vestby, Gundersen og Skogheim 2014).

1.3 Medvirkning versus det representative demokratiet

Medvirkning i lokal samfunnsutvikling er en form for innbyggerdeltakelse som et supplement til det representative demokratiet med folkevalgte representanter og organer. De siste tiårene har det vært utviklet og gjennomført en lang rekke medvirkningsprosesser i norske kommuner, noe som også har ført til debatt og at det er reist spørsmål ved om dette uthuler folkevalgtes makt og myndighet. Medvirkning er en form for direkte deltakelse som kan forbedre dialogen mellom lokale myndigheter og innbyggere og bidra til at ulike stemmer blir hørt før politikken vedtas (Klausen m.fl. 2013). Studier av innbyggermedvirkning viser at dette kan være gode innspill til bedre informerte beslutninger. Den reelle beslutningsmyndigheten forbeholdes imidlertid de representative organer, dvs. at det er sjelden åpning for deltakelsesbaserte beslutninger. Men medvirkning, blant annet slik vi viser i denne rapporten, produserer ikke bare innspill til politiske beslutningsprosesser. I stor grad er det kunnskap eller konkrete forslag som direkte kan oversendes fagetater eller private som har ansvar for aktuelle tiltak.

2 Prosjektdesign

2.1 Teorigrunnlag

Oppdragsgiver ser gjerne at rapporten kan gi vitenskapelig utbytte utover prosjektets rapportering og at rapporten kan brukes videre i forskning og formidling. Vi foreslo derfor å anvende et teorigrunnlag basert på konseptet *sosiokulturell stedsanalyse* (Ruud m.fl. 2007). To av forskerne var med i teamet på fire som i sin tid laget en veileder i sosiokulturelle stedsanalyser og vi har siden anvendt dette i flere ulike prosjekter (Ekne Ruud m.fl. 2006-07, Vestby 2009, Vestby og Skogheim 2010, Skogheim m.fl. 2011, Brattbakk m. fl. 2015 og 2017). Prosjektleder har dessuten skrevet to bokartikler om teorigrunnlag og metodologi i sosiokulturelle stedsanalyser (Røe og Vestby 2013), og om utvikling av stedstilhørighet (Vestby 2015).

I dette prosjektet ønsker vi å bidra til en videreutvikling av konseptet sosiokulturelle metoder, som egner seg godt i prosjekter som dette hvor lokalsamfunnet og nærmiljøet er den sentrale rammen. Det teoretiske grunnlaget baseres på forståelsen av at steder ikke er statiske eller har en objektiv stedsidentitet, men at de er sosialt og kulturelt konstruerte gjennom ulike aktørers praksis (stedsbruk) og meningsdanninger om stedet. Oppfatninger om hvordan steder er og hvilke kvaliteter som i positiv eller negativ retning preger stedet, er gjenstand for kontinuerlige «forhandlinger» (negotiations). I dette spiller ulike aktører med ulike ståsteder, erfaringer og interesser en viktig rolle. Dominerende forståelser av stedet, og ikke minst aktører i dominerende posisjoner, blir derved aktuelt. Teorien tar utgangspunkt i de tre analytiske kategoriene *stedsbruk*, *stedsinteresser*

og *stedsbilder* som er knyttet til hverandre og har gjensidig innflytelse på hverandre i utviklings- og endringsprosesser.

**Stedsbruk*, dvs. ulike aktiviteter, funksjoner, bruksområder og virksomheter. I dette tilfelle: Hvordan bruker eldre nærmiljøet og lokalsamfunnet? Hvilke funksjoner er viktige for dem? Hvilke aktiviteter deltar de i – eller ikke – avhengig av tilgjengelighet, sosial trygghet, o.a.? Tidsperspektivet er viktig: hvordan nærmiljøet for seniorene brukes i dag og hva det kan eller bør brukes til i nærmeste framtid dersom de eldres ønsker imøtekommes.

**Stedsinteresser*, dvs. aktører med ulike posisjoner og ståsteder som direkte eller indirekte preger – eller: bør være med på å prege – hva som skjer på et sted ut fra deres spesifikke interesser, verdier, preferanser eller behov. I dette tilfelle: Hvilke interesser har eldre eller ulike grupper av eldre når det gjelder hvordan nærmiljøet og stedet utvikler seg? Er det noen andre gruppers interesser som er sammenfallende, eller i konflikt, med de eldres?

**Stedsbilder*, dvs. aktører oppfatter og forholder seg til stedet på ulike måter ut fra forestillinger om stedets kvaliteter, positive og negative særpreg, mangler og muligheter. Dette gir et bilde av stedet, eller rettere: flere stedsbilder. Sosiale og kulturelle meningsdannelser om hvordan stedet er og har muligheter til å bli foregår kontinuerlig, ikke minst når stedsutviklingsprosjekter og medvirkning settes i gang. I dette tilfelle: Hvilke oppfatninger eksisterer om hva som er mulig, og ønskelig, å få til for et aldersvennlig lokalsamfunn? Hvilke forestillinger eksisterer blant eldre selv om nærmiljøets særpreg og kvaliteter?

Forestillinger om lokalsamfunnet som sted – og hvilke mulighetsrom som finnes - har stor betydning for utvikling av fysiske og sosiale nærmiljøkvaliteter, enten de legger føringer på offentlige og private tjenester, utforming av lokal seniorpolitikk eller kommunal planlegging og stedsutvikling.

Spørsmålene som er nevnt under stedsbruk, stedsbilder og stedsinteresser er integrert i delproblemstillingene i prosjektet. I sluttkapitlet (se kap. 6.4) gir vi en mer helhetlig analyse av datamaterialet fra seniorene basert på dette teoretiske grunnlaget.

2.2 Problemstillinger

Hovedproblemstillingen som ønskes belyst er todelt:

- Hva skal til for at eldre skal trives i sitt nærmiljø, bo lengre hjemme, være aktive og delta i samfunnet?
- Hvilke metoder og verktøy egner seg for å styrke eldres medvirkning i og utvikling av (i) eget nærmiljø, (ii) kommunale planprosesser og (iii) policy-utforming med betydning for fysisk og sosial livskvalitet

Dette skal altså både gi et nytt *kunnskapsgrunnlag* for utforming av et mer aldersvennlig lokalsamfunn og nærmiljø, og det skal være et innovativt prosjekt der nye *verktøy og metoder for medvirkning* skal undersøkes og testes ut.

Delproblemstillinger: Nytt kunnskapsgrunnlag

- Hvordan bruker eldre nærmiljøet og lokalsamfunnet?
- Hvilke aktiviteter deltar de i (eller ikke) avhengig av tilgjengelighet og sosial trygghet?
- Hvilke funksjoner er viktige for dem?
- Hvor er utfordringene/hvilke behov dekkes ikke godt nok?
- Hvilke oppfatninger har eldre selv om nærmiljøets særpreget og kvaliteter, og hvilken betydning dette har for deres livskvalitet og trivsel?
- Hvilke interesser har eldre eller ulike grupper av eldre når det gjelder hvordan nærmiljøet og stedet utvikler seg?
- Er det noen andre gruppers interesser som er sammenfallende, eller i konflikt, med de eldres?

En slik åpen tilnærming vil fange inn eldres vurdering av nærmiljøkvaliteter og hvordan disse kan sikres eller gjøres bedre. Slik vil vi få fram stedsbilder eller forestillinger om hvordan nærmiljøet kan utvikles til å bli aldersvennlig. Dette gir også et meningsperspektiv på nærmiljøet sett fra seniorennes ståsted, inkludert viktige funksjoner, behov og interesser som er viktige å ivareta.

Denne type kunnskap om aldersvennlige lokalsamfunn er presentert i kap. 4. Analyse av interesser er presentert i kap. 6.4.6.

Delproblemstillinger: Nye verktøy og metoder for medvirkning

- Hva mener eldre selv om ulike mulige medvirkningsformer?
- Hvordan fungerer ulike verktøy og metoder? Hva ved metodene representerer barrierer?
- Hvilke grupper av eldre (ulike stemmer) nås eller involveres gjennom de ulike metodene?
- Hvilke aktører er mest aktuelle til å gjennomføre ulike medvirkningsformer?
- Hvilke arenaer er de beste til å gjennomføre ulike medvirkningsformer for ulike grupper eldre?
- På hvilke måter kan seniormedvirkning inspirere og innovere andre former og målgrupper for medvirkning?

Problemstillingene belyses i kap. 3 der bruken av de ulike metodene og verktøyene er beskrevet hver for seg, og som samlet erfaring i kap. 3.8

I tillegg til disse problemstillingene gir utprøvingen svar på hvordan det er mest hensiktsmessig å planlegge, tilrettelegge og gjennomføre et slikt opplegg. Dette inkluderer synspunkter på slags praktisk informasjon som vil fungere godt og motivere senioren til å delta. *Dette er beskrevet i kap. 3.3.*

2.3 Case-kommuner, metoder og medvirkende

Case. Det er viktig at strategier og verktøy har relevans i ulike type lokalmiljøer og skal kunne anvendes i både by- og bygdemiljøer. Vi har derfor valgt ulike lokalsamfunn; storby, mellomstor by og bygdetettsted. Blant annet basert på kjennskap til ulike kommuners arbeid og strategier på feltet, falt valget på Sagene bydel i Oslo, Skjeberg sentrum som del av Sarpsborg kommune i Østfold og bygdesenteret Skotterud i Eidskog kommune i Hedmark.

Metoder. Metodene som skulle prøves ut på eldre medvirkning ble valgt ut fra vår erfaring med lignende verktøy for innbygger- og brukerinvolvering i andre prosjekter:

- *Seniorstemmer:* spørreundersøkelse med (intervju)samtaler
- *Seniortråkk:* digitalt, kartbasert registreringsverktøy
- *Seniordialog:* dialogverksted med presentasjon av resultater og videre bearbeiding/drøftinger

Medvirkende. Regjeringens strategi retter særlig oppmerksomheten mot den økende andelen friske og hjemmeboende eldre. Det er også denne gruppen vi har rettet oss mot ved å avgrense prosjektet til eldre utenfor institusjon. I utgangspunktet siktet vi oss derfor inn mot å nå eldre via lokale aktører som eldreråd, frivilligsentral, seniorsenter, bibliotek og lokale lag og foreninger (som pensjonistforening, sanitetsforening o.l.). Etter drøftinger med case-kommunene kom vi fram til at vi skulle bruke Frivilligsentralen på biblioteket i Eidskog, Frivilligsentralen i det gamle rådhuset i Skjeberg, også dette i samme bygg som biblioteket. Skjeberg sentrum er nå del av Sarpsborg. I Oslo brukte vi Sagene seniorsenter, som er lokalisert i 1. etasje i boligkomplekset Treschows hus Omsorg+ sammen med trimlokaler, kafé og andre møtefasiliteter. De som bruker tilbudene på frivilligsentral og seniorsenter er i hovedsak aktive og funksjonsfriske seniorer. Dette bidro selvsagt til at det er noen vi ikke når, men i dette prøveprosjektet var det en bevisst avgrensning og hensiktsmessig med denne målgruppen.

Samarbeidsrapport NIBR/AFI 2017

3 Utprøving av metoder og verktøy

Et viktig utgangspunkt for prosjektet var at metodene skulle være relativt enkle å anvende og at kommunene selv kan ta ansvar for å gjennomføre lignende medvirkningsprosesser med eldre. Dette er grunnen til at vi relativt konkret og detaljert beskriver prosessen, metodene og erfaringene.

I dette kapitlet presenter vi først prosessen og organiseringen og erfaringer knyttet til forarbeid og tilrettelegging. Deretter beskrives de tre verktøyene vi har testet ut; seniorstemmer, seniortrakk og seniorverksted. Til slutt i kapitlet sammenstiller vi erfaringer og refleksjoner rundet metodene.

3.1 Det trinnvise metodiske opplegget

Her er først en oversikt over trinnene i prosessen, deretter beskriver vi mer detaljert de enkelte av disse trinnene.

1. *Kontaktetablering med casene*; med kommunal administrativ ledelse og praktiske samarbeidspartnere lokalt.
2. *Planleggings- og orienteringsmøte* med kommunens/bydelens administrasjon, representanter fra eldrerådet og sivilsamfunnet.
3. *Informasjon og motivasjonsarbeid*. Kortfattede informasjonsark (se nedenfor) om det metodiske opplegget og de tre verktøyene, samt invitasjonsark til de to samlingene.
4. *Dag 1 Første seniorsamling*.

- a. *Seniorstemmer*: spørreundersøkelse kombinert med intervjusamtaler
 - b. *Seniortråkk*: digitale kartregistreringer med noen eldre deltakere
5. *Bearbeiding av materialet fra Dag 1*. Gjennomgang av materialet fra alle spørreskjemaene og intervjusamtalene (på papir) og kartregistreringene (på datamaskin). Deretter forberedelse av PP-presentasjoner med hovedfunn til den neste seniorsamlingen Dag 2.
6. *Dag 2 Andre seniorsamling*.
- a. *Seniorverksted*: dialogverksted med presentasjon av materialet, drøftinger av resultater og forslag til tiltak
 - b. *Ettermøte* med representanter for elderrådet og kommunen/bydelen om resultatene, metodene og mulige veier videre
7. *Etterarbeid med å innarbeide nye data fra Dag 2*. På dialogverkstedet kom det fram korrigeringer samt utfyllende og nye opplysninger eller bidrag som ble innarbeidet i det samlede materialet.

Ekstra: Innenfor dette kortvarige prøveprosjektet var det ikke mulig å gjennomgå alle forslag, innspill og ønsker, sortert etter hvilke offentlige og private aktører som har/bør ha ansvar for å ta dette videre og implementere det i planer, inkorporere det i strategier eller realisere konkrete tiltak. Vi foreslår derfor at det arbeides videre med å utvikle en systematikk for å håndtere bidrag fra medvirkningsprosesser, også fra andre enn eldre, fordi dette er en felles utfordring. (se kap. 6.5)

3.2 Erfaringer fra forarbeid og tilrettelegging

Å gjennomføre utprøvingen av metoder på de tre case-stedene har vært en svært positiv erfaring, særlig fordi vi ble møtt med stor velvilje og samarbeidsinnstilling fra de lokale aktørene.

Kontaktetablering: første ledd i forankring

At vi først tok kontakt med administrativ ledelse var en bevisst strategi for å forankre deltakelsen; kommunalsjef/direktør for helse/sosialenheten i kommunen og i Oslo: bydelens direktør for helse- og mestring. Når positiv førsterespons forelå tok vi også kontakt med ordfører/leder i bydelsutvalget. Selv om de øverste folkevalgte ikke skal eller behøver å involveres er det viktig at de gir sin tilslutning og støtte. Vi avklarte så om den administrative lederen eller en annen skulle være vår kontaktperson videre, og slik fungere som døråpner til andre aktører i kommunen og sivilsamfunnet. Sammen ble vi enige om hvem det ville være aktuelt å invitere til det første orienterings- og planleggingsmøtet. Det var viktig at vi kom til kommunen for å ha et slikt møte og ikke bare ordnet dette pr. epost og telefon.

Informasjonsark om metoden og de tre verktøyene

De tre informasjonsarkene om seniorstemmer, seniortrakk og seniorverksted ble i forkant av planleggingsmøtet i kommunene sendt til kontaktpersonen og/eller deltakere vi hadde fått oppgitt. I møtet brukte vi disse arkene for å orientere nærmere om hensikten, opplegget og praktisk gjennomføring. At det foreligger slik informasjon *skriftlig* er viktig både fordi samarbeidspartnere da har informasjonen og fordi det kan være den skal sendes til andre personer som skal involveres. Dessuten unngår en misforståelser.

På de neste sidene gjengis de tre informasjonsarkene som ble sendt ut til lokalt ansvarlige/lederne.

Spørreskjema om lokalmiljøet til eldre

Tema: Hva er gode lokalsamfunn for eldre/seniorer? Hvordan skape bedre livskvalitet og trivsel?

Hvem: besøkende på eldrecenter, seniorsenter el.l. samlingssted

Tidsbruk: med litt informasjon på forhånd og så utfylling tar det kanskje 45-60 min. Brutto bør vi sette av 2 timer.

Informasjon på forhånd: Til de som pleier å møte fram på dette stedet. Vi lager en kort informasjon om hva dette går ut på, som motiverer til å stille opp. Denne sender vi kontaktpersonene vår på forhånd så den kan deles ut, henges opp, sendes ut

Verktøy som skal prøves ut: Enkelt spørreskjema som skal kartlegge eldres erfaringer, synspunkter og forslag. Dette blir i papirversjon. De skriver inn sine ting med egne ord. Vi ønsker å få printet ut en enkel kartskisse over sentrale nærområder der de kan plote inn de konkrete stedene med bokstaver. **Vi er tilstede hele tiden og hjelper med utfyllingen.**

Innhold i spørreskjema: Dette er ikke helt fastlagt, vi vil gjerne drøfte med dere. Men vi tenker oss et par-tre sider der det er godt med plass til å skrive inn sine budskap angående slike forhold i lokalmiljøet:

- ❖ *Fysiske steder.* det kan være bygninger, uterom, plasser, torg, vegger, gangveier, naturområder o.l.
- ❖ *Sosiale møteplasser og punkter.* det kan være innendørs som eldrecenter, kafeer, bibliotek, helsesenter, butikker, frivillighetssentraler,
- ❖ *Tilbud og tjenester.* det kan være offentlig informasjon, lege, tannlege, fysioterapi, trimtilbud, verksteder, offentlig og privat service, bibliotek, hjelpemiddelsentral, apotek, butikker o.l.

Vi ønsker å få eldres synspunkter på hva som kan/bør gjøres for at slike forhold i lokalmiljøet skal bidra til eldres livskvalitet og trivsel:

- ❖ Hva er kvaliteter/ hva er bra og bør bevares/sikres/utvikles videre?
- ❖ Hva er negative ting: ulemper, hindringer, dårlige ting som bør fjernes eller reduseres?
- ❖ Er det noe som mangler som det er behov for? Noe man kan ønske seg som ville gjort dette stedet bedre for eldre?

Seniortråkk informasjon

Hvem: 4 -5 seniorer sammen med 2 av oss forskere

Hvor: vandring ute i lokalsamfunnet + eventuelt inne på vanlige møteplasser

Tidsbruk: Med informasjon på forhånd, kanskje en kaffepause: ca 2 timer, men sette av 2,5 timer

Informasjon på forhånd: Til deltakerne. Vi lager kort informasjon om hva dette går ut på og sender til kontaktpersonen vi har i kommunen

Verktøy som skal prøves ut: En app som lastes ned på smart-telefon eller nettbrett. Fordel om deltakerne har dette, men ikke en forutsetning ettersom vi kan bruke våre mobiltelefoner sammen med dem. **Uansett er vi med hele tiden og hjelper.**

En enkel kartlegging gjøres digitalt. Vi stopper på de stedene/punktene der de eldre har noe de vil si: noe som er spesielt bra, spesielt dårlig, om noe mangler, hva som bør gjøres her etc. Her er de enkelte punktene som skal fylles inn/registreres:

- *Lokalisering:* kart kommer automatisk opp med rød nål for der man er
- *Notere:* her kommer opp blankt felt og man skriver inn hva man mener
- *Media:* kommer opp symbol for kamera, trykk på det og man kan ta bilde, og for video, om man vil ta en videosnutt
- *Symboler liker/ liker ikke:* 5 ulike fjes man trykker på, det legger seg på kartet (fra fornøyd smilefjes til svært misfornøyd fjes)
- *I tillegg:* dersom noen er villige til det kan de enten gjøre dette alene flere steder i løpet av den kommende uka, eller det kan innstilles så det automatisk registrerer hvor på stedet man beveger seg i løpet av en uke.

Alt lagres og vi kan gå på nettet etterpå og hente det inn. Vi prøver det som verktøy for medvirkning. Om mange bruker det kan planmyndigheten i en kommune få digitale kartlegginger av Eldres erfaringer og synspunkter knyttet til konkrete steder i nærområdet.

Seniordialog/verksted med funn og forslag

Tema: Hva er gode lokalsamfunn for eldre/seniorer? Hvordan skape bedre livskvalitet og trivsel?

Hvem: besøkende på eldrecenter, seniorsenter el.l. samlingssted og spesielt lederen/en ansvarlig kontaktperson her. Sørg for at så mange som mulig av de som har deltatt i kartleggingen også møter denne dagen. I tillegg eldrerådet, representanter for ledelsen i helse/sosial og noen fra plan/teknisk i kommunen.

Tidsbruk: Det tar kanskje drøyt 2 timer sammen med de eldre. Vi for vår del må sette av brutto 3 timer til dette. I tillegg ønsker vi et ettermøte med representanter fra kommunen og eldrerådet: 1 time

Informasjon på forhånd: Vi lager en kort informasjon om hva dette går ut på, som motiverer til å stille opp. Denne sender vi kontaktpersonene vår på forhånd så den kan deles ut, henges opp, sendes ut

Metode/innhold som skal prøves ut: På denne samlingen presenterer vi funn og forslag fra spørreundersøkelsen og digitale kartleggingen med seniortrakk. Så ønsker vi – gjennom en blanding av smågruppe- og plenumdiskusjoner - å høre de eldre respons på dette, hvordan det stemmer med deres opplevelser og oppfatninger, hva de mener er særlig viktig og bør prioriteres. Om noe mangler?

Vi vil også gjerne høre eldre erfaringer med og synspunkter på metodene og verktøy vi nå har prøvd ut: hva fungerte bra, ok eller dårlig? Hva kan konkret gjøres annerledes? **På dette «seniorverkstedet» vil vi være tre personer fra prosjektet tilstede.**

I forlengelsen av dette verkstedet ønsker vi et ettermøte med representanter fra kommunen og eldrerådet for å drøfte med dem a) hva de synes om opplegg og metoder og b) hva som bør gjøres med funn og forslag videre for å sikre at det blir ivaretatt.

Planleggingsmøte som oppstart i kommunene

Orientering og informasjon. På planleggingsmøtet orienterte vi om hensikten med prosjektet, gjennomgikk hele opplegget og de ulike verktøyene vi hadde tenkt å bruke, samt informerte hva dette innebærer for senioren som skal delta. Vi snakket også om hva slags output/materiale vi forventer kommer ut av dette som kommunen/bydelen selv kan ha nytte av i arbeid med aldersvennlige lokalsamfunn. Det siste er et viktig punkt fordi det virker motiverende for kommunen at de selv kan få et utbytte og ikke bare at de stiller seg til disposisjon i et prøveprosjekt.

Deltakere. Deltakerne i disse planleggingsmøtene i case-kommunene var personer med litt forskjellige ståsteder, men det viste seg hensiktsmessig å ha med representanter både fra kommunens/bydelens administrasjon, fra eldrerådet og fra sivilsamfunnet. Alle tre stedene har vi involvert eldrerådet i hele prosessen. Representantene i eldrerådet har ofte hatt framtreddende posisjoner og verv i lokalsamfunnet og har derfor store nettverk. Rådet er et viktig organ som fungerer som bindeledd mellom eldrebeholdningen og kommunens administrasjon og politiske organer. Eldrerådet har en formell posisjon og et mandat til å involvere seg i denne type arbeid og ikke minst til å sørge for at den kunnskapen og de forslagene som framkommer tas videre inn i planlegging og tiltaksarbeid for et aldersvennlig lokalsamfunn.

Praktisk planlegging. På dette første møtet sto dessuten praktisk planlegging på dagsorden; avtaler om tid, sted og oppgavefordeling. *Sted.* I våre tre case har vi valgt to frivilligsentraler og ett seniorsenter, dvs. steder som mange funksjonsfriske og aktive seniorer besøker jevnlig, som har mange aktiviteter og er åpne for alle. *Tid.* Dette kan være vanskelig å få til på kort sikt fordi samarbeidspartnere er travle og fordi den type sted vi valgte ut gjerne har fastlagte program med planlagte aktiviteter for lang tid framover. En bør derfor planlegge dette i god tid på forhånd. Når det gjelder konkret ukedag og tidspunkt så ser vi i ettertid at tidspunkt bør nøye sjekkes opp mot andre ting som foregår på stedet samme dag, også på et senere tidspunkt på dagen, da dette kan komme til å konkurrere med medvirkningssamlingen, - særlig hvis det er populære tilbud eller arrangementer.

Oppgavefordeling. Hvem gjør hva når med å ordne med lokaler, kontakte folk som må involveres og ikke minst spre informasjon og motivere seniorer til å stille opp på dette? I ettertid ser vi at vi skulle vært enda nøyere med å drøfte hvordan invitasjonen til deltakelse kan spres (mer) både digitalt og ved oppslag og oppfordringer. Vi utformet invitasjonen (se eksempel fra Eidskog nedenfor) som ble spredd.

Innspill spørreundersøkelse. En viktig del av møtet var å få innspill på konkrete *lokale eksempler* på hva slags type steder/informasjon vi siktet til innenfor de tre temaene spørreundersøkelsen og samtalene skulle omfatte; fysiske steder, sosiale møteplasser og tjenester/ tilbud. Dette ble skrevet inn i overskriften foran de enkelte tema. For fysiske steder på Sagene sto det: «for eksempel Myraløkka, Langs Akerselva, Bjølsenparken, Torshovparken, Iladalen, Gråbeinsletta, kirkeplassen. Haarklousplass, Vøienvolden, naturområder, gangveier, bygninger, uterom, plasser og torg». Det kan innvendes at dette kunne virke ledende på svarene. Vår vurdering er imidlertid at denne mulige «negative» innvirkningen i høy grad ble oppveid av den «positive» virkningen; nemlig at det trygget informantene så det var tydelig for dem hva vi ønsket deres meninger og erfaringer om. Dessuten kan listingen av konkrete steder ses som et første resultat fra informantsamtaler i planleggingsmøtet, nemlig at dette var steder de mente var viktige for eldre. Spørreundersøkelsen fungerte da som et trinn to som sjekket ut og fylte ut dette bildet.

Dag 1 Første seniorsamling:

Den første samlingen besto av utfylling av spørreskjema samt intervjusamtaler i den større gruppen som møtte fram. Etterpå ble en mindre gruppe med ut på befaring i nærmiljøet og foretok digital kartlegging ved hjelp av en kartapp.

På neste side gjengis invitasjonen til deltakelse på denne første samlingen. Dette ble både distribuert elektronisk og hengt opp som papiroppslag på aktuelle steder.

Hva er det gode lokalsamfunn for eldre på Skotterud?

Hva er viktig for livskvalitet og trivsel blant eldre på Skotterud? Hva er positive kvaliteter i lokalmiljøet som må tas vare på så det ikke forsvinner eller forringes? Hva er negative ting som det er viktig å få gjort noe med? Er det noe som mangler som det er behov for? Noe man kan ønske seg som ville gjort dette stedet bedre for eldre?

Hva mener eldre selv? Vil du være med og gi oss dine erfaringer, synspunkter og forslag med en enkel spørreundersøkelse?

Vi håper riktig mange vil møte fram og være med på dette!

Onsdag 19.april kl. 10- 12 på Frivilligsentralen

Dere fyller ute et kort (anonymt) spørreskjema på papir der dere kan skrive med egne ord hva dere mener om hva som er viktig for eldre:

- ❖ *Fysiske steder:* for eksempel gangveier og trimløyper, Rosa sløyfe, badeplassen ved Hesbølsjøen, andre naturområder, Vektervegen, Emmas plass, Oberst Krebs bautaen, Nedre Skotterud, bygninger, uterom, plasser
- ❖ *Sosiale møteplasser og punkter:* for eksempel Eldres hus, Frivillighetssentralen, helsetunet, Emmas Kafé, biblioteket, Bruktbutikken, bedehuset, eldredansen på rådhuset
- ❖ *Tilbud og tjenester:* For eksempel lege, tannlege, fysioterapi, trimtilbud, verksteder, offentlig og privat service, bibliotek, hjelpemiddelsentral, apotek, butikker, snøbrøyting/stroing, drosje for busskort o.a.

Vi er tilstede og veileder dere under utfyllingen av spørreskjemaet. Eldrerådet med Kåre Delviken vil og være der. Og vår kontakt: Anne Gunn Platek. Vi prøver ut metoder for eldres medvirkning for Helsedirektoratet. Kommunen og private i Eidskog som kan gjøre noe med det som kommer fram får forslagene etterpå.

Bare ta kontakt dersom dere lurer på noe! Guri Mette Vestby. By- og regionforskningsinstituttet NIBR. Høyskolen i Oslo og Akershus. Tlf. 41 10 50 01. E-post: guri-mette.vestby@nibr.hioa.no

I det følgende presenteres opplegg og erfaringer fra de tre ulike metodene:

- Seniorstemmer: spørreundersøkelse med intervjusamtaler
- Seniortråkk: stedsvandring med digital kartappkartapp
- Seniorverksted: dialogverksted med drøfting av funn og forslag til tiltak og løsninger
- I tillegg: ettermøte med representanter for elderråd og kommunens/bydelens administrasjon

Vi innledet den første samlingen med seniorenne med å orientere om den todelte hensikten med dette prosjektet; at det både dreide seg om å få ny kunnskap om hva som er viktig for aldersvennlige lokalsamfunn og å teste ut metoder og verktøy. Det siste innebar da at vi også ønsket informantenes vurderinger av hvordan opplegget fungerte. Seniormedvirkning er viktig for å få fram deres erfaringer, behov og synspunkter.

Eidskog frivilligsentral

3.3 Spørreundersøkelse med intervjusamtaler

3.3.1 Hvorfor denne metoden?

Metoden med en relativt enkel spørreundersøkelse skulle være første trinn i kartleggingen. Vi ønsket å få individuelle svar i starten og hadde derfor valgt en åpen tilnærming, dvs. at det var åpne spørsmål der de skulle svare med egne ord og setninger. Strukturerte og seminstrukturerte metoder, der informantene krysser av for oppgitte svaralternativer eller markerer grad av (u)enighet med gitte utsagn, kan være lettere å bearbeide. På den annen side går en da glipp av viktig informasjon, blant annet vil en ikke fange opp forhold eller aspekter som en ikke har tenkt ut på forhånd. Valg av spørreskjemametodikk henger også sammen med at folkehelseperspektivet ikke bare dreier seg om rent individuell helse og livsstil, men er nært forbundet med kvaliteter, muligheter og begrensninger i lokalsamfunnet. Slik er det mange fellestrekk med stedsforskningsprosjekter som har til hensikt å framskaffe nytt kunnskapsgrunnlag for en strategisk utvikling av stedet. Siden vi i slike stedsanalyser over en årrekke har prøvd ut ulike metoder og landet på at åpne spørsmål er klart å foretrekke – spesielt i oppstartsfasen – så la vi opp til dette også her. Det må presiseres at det i senere faser, når man har fanget inn innbyggenes oppfatninger og erfaringer uten å låse det til bestemte svar, kan være hensiktsmessig å gjennomføre mer strukturerte kartlegginger. For eksempel for å måle hvor representativt et svar eller utsagn er og hvor mange som er enige i det.

3.3.2 Beskrivelse av metoden

I vår innledning til seniorene som skulle delta redegjorde vi også for hvordan skjemaets oppbygging var strukturert etter tre tema og tre forhold, i prinsipp slik:

	Fysiske steder	Sosiale møteplasser	Tilbud og tjenester
Pluss-sider			
Minus-sider			
Mangler			

- *Fysiske steder* kan være plasser, uterom og torg, veger, gater og gangveier, bygninger og bygde miljøer, grøntområder, parker og naturområder
- *Sosiale møteplasser* kan være kaféer, bibliotek, frivilligsentraler, seniorsentre, eller aktiviteter og virksomheter som også er sosiale
- *Tilbud og tjenester*: det kan være lege, tannlege, fysioterapi, trimplbud, verksteder, offentlig og privat service, bibliotek, apotek, butikker o.l.
- *Pluss-sider er positive kvaliteter* for de tre temaene og handler om kvaliteter og fortrinn i lokalsamfunnet som det er viktige for alle og/eller eldre og som man bør ta vare på, eventuelt videreutvikle, styrke eller sørge for at ikke forsvinner
- *Minus-sider er negative ting* og eksisterende forhold og faktorer som reduserer eldres livskvalitet eller som fungerer dårlig og som det er viktig å få fjernet eller forbedret
- *Mangler* sikter til noe som ikke finnes og som det kan være behov for eller ønske om

Nedenfor er spørreskjemaet brukt i Eidskog (komprimert). Hvert tema hadde 1 side, dvs. ca 1/3 side til å skrive inn svaret på hvert spørsmål om pluss, minus og mangler

Hva er det gode lokalsamfunn for eldre på Skotterud?

TEMA 1 FYSISKE STEDER for eksempel gangveier og trimløyper, Rosa sløyfe, badeplassen ved Hesbølsjøen, andre naturområder, Vektervegen, Emmas plass, Oberst Krebs bautaen, Nedre Skotterud, bygninger, uterom, plasser

Hva er positive kvaliteter gode steder og plasser her på Skotterud som må tas vare på så de ikke forsvinner eller forringes?

Hva er negative ting som det er viktig å få gjort noe med? Eller dårlige steder og ting som reduserer eldres hverdag?

Er det noe som mangler på steder, plasser, veger eller bygninger for at de skal være bra for eldre? Noen fysiske forbedringer som ville vært fint og fått i stand?

TEMA 2 SOSIALE MØTEPLASSER for eksempel Eldres hus, Frivillighetssentralen, helsetunet, Emmas Kafé, biblioteket, Bruktbutikken, bedehuset, eldredansen på rådhuset

Hva er positive kvaliteter og trivelige sosiale møteplasser for eldre? Ting det er viktig fortsetter eller opprettholdes?

Hva er negative ting som det er viktig å få gjort noe med? Som at noen møteplasser ikke fungerer så bra?

Er det noe som mangler som det er behov for? Noe sosialt som ville vært fint og fått i stand?

TEMA 3 TILBUD OG TJENESTER for eksempel lege, tannlege, fysioterapi, trimtilbud, verksteder, offentlig og privat service, bibliotek, hjelpemiddelsentral, apotek, butikker, snøbrøyting/strøing, drosje for busskort o.a.

Hva er positive kvaliteter: viktige tilbud og tjenester som må tas vare på så de ikke forsvinner eller forringes?

Hva er negative ting som det er viktig å få gjort noe med? Noen tilbud eller tjenester som er dårlige eller mindre bra?

Er det noe som mangler som det er behov for? Noe tilbud eller tjenester som eldre ville ha nytte eller glede av?

Er det andre ting du vil si din mening om som du synes er viktig for at eldre skal trives og ha en god hverdag her i Eidskog?

Takk for at du tok deg tid til å gi oss dine synspunkter og erfaringer!

Kryss av/fyll inn:

Mann	
Kvinne	
Alder	

3.3.3 Praktisk gjennomføring

For å skape motivasjon blant deltakerne informerte vi om at deres bidrag ville bli bearbeidet og tatt videre av elderrådet og kommunen, i visse tilfelle av private aktører i næringsliv og sivilsamfunn dersom det er de som har ansvar for å ta vare på eller realisere det som kommer fram. Dette for å skape motivasjon.

Deltakerne ble bedt om å besvare spørsmålene med egne ord og vi understreket at det var fint med konkrete beskrivelser og begrunnelser. Vi var tilstede og kunne veilede dem og svare på spørsmål underveis. De satt rundt småbord og vi sa det var helt greit om de samtalte med hverandre om temaene.

I praksis ble det slik at noen satt alene og skrev sin besvarelse, andre snakket litt sammen 2-3 stykker samtidig som de skrev sine individuelle besvarelser, mens andre av ulike årsaker ikke ønsket eller ville skrive selv, men heller muntlig berette om temaene. Disse siste dannet ofte en liten gruppe som samtalte om temaene mens en av oss forskere skrev bidragene inn i skjemaet. I utgangspunktet hadde vi forestilt oss at vi med vår tilstedeværelse skulle avklare spørsmål og bistå hvis det var uklareheter. Men det viste seg at vi alle tre stedene også fikk en rolle som bar preg av intervjuerens; vi ba om utdypinger og presiseringer til det de fortalte, spurte dersom det var noe de ikke hadde bragt på bane, og fikk de i tale som ellers ikke sa så mye. Og førte vanlige samtaler.

3.3.4 Erfaringer med metoden

Skjemaoppbyggingen. Skjemaet fungerte bra på den måten at det kom inn relativt mye informasjon. Men vi erfarte at det var glidende overganger mellom de tematiske kategoriene *fysiske steder*, *sosiale møteplasser*, *tilbud/ tjenester*. Dette kan ha skapt litt forvirring hos informantene, men ikke spesielt mye, skal vi dømme etter spørsmål vi fikk underveis. For eksempel kan fysiske steder utendørs, eller et tilbud som bibliotek, selvsagt også være sosiale møteplasser. Men de kan også brukes alene eller informantene vurderer dem ut fra rene fysiske eller innholdsmessige kvaliteter uten å skjule til at det kan være sosiale aspekter knyttet til dette.

Når det gjaldt de tre forholdene *plus-sider (positive)*, *minus-sider (negative)* og *mangler*, så viste det seg at kategoriene 'negative' og

‘mangler’ i en del tilfelle gled over i hverandre, forståelig nok siden begge deler dreier seg om noe som ikke er bra og kunne vært bedre. At det dreier seg om hhv. noe som eksisterer (minussider/det negative) og noe som mangler, er hårfine nyanser for informantene. I praksis betød ikke dette mye utover litt mer sorteringsarbeid fra vår side i bearbeidingen av materialet. I presentasjonen av materialet var det imidlertid naturlig at vi slo disse to kategoriene sammen, det gjorde bildet av kvaliteter ved lokalsamfunnet mer entydig: hva er bra og hva er ikke bra eller negativt?

En tydelig tilbakemelding fra deltakerne var for øvrig at de syntes det var bra at vi også spurte om positive sider og kvaliteter ved nærmiljøet, både fordi det ellers lett kunne bli «sutting og klaging» som en sa, fordi de ble mer bevisste på hva som var bra og fordi dette var særlig viktig å ta vare på!

Skriftlig versus muntlig informasjon. Å besvare spørreskjemaet gikk greit for veldig mange og vi fikk inn et stort materiale. Men det varierte ganske mye hvor informative svarene var når det gjelder detaljrikdom og begrunnelser eller forklaringer. Som nevnt ovenfor ble dette gjennomført både ved individuelle besvarelser og ved at vi deltok i samtalen med noen få og skrev deres bidrag inn i skjemaet. Det var tydelig at ikke alle ønsket å skrive ned sine innspill, men heller bidra med muntlige beretninger og forslag.

I ettertid er det grunn til å spørre om en slik skriftlig metode er den beste. At vi åpnet for samtaler, både at de kunne snakke litt sammen med sidemannen og med oss, gjorde at det kom fram mye mer og det ble et «tykkere» materiale. Særlig gjaldt dette «hvorfor», altså forklaringer eller begrunnelser knyttet til positive kvaliteter, negative forhold og mangler. Det er lettere å gjøre dette muntlig og at vi som moderatorer noterer det ned. Det kunne vi gjøre siden vi var 2 -3 personer tilstede og hadde kapasitet til det.

Et argument mot samtaler kan være at man mister litt av det rent individuelle perspektivet eller divergerende meninger fordi faren øker for at mange mener eller skriver noe av det samme. En annen motforestilling er at noen deltakere som er spesielt taleføre og som gjerne holder på ordet i meningsutvekslinger kan hindre andre å komme til med det de har på hjertet. Dette er ikke bare et spørsmål om tid og omfang, det er også om at noen kan få en form for definisjonsmakt, dvs. at det de framholder får en

gyldighet som andre kan kvie seg for å si imot. Slike motargumenter er for så vidt aktuelle i alle former for gruppesamtaler. Det krever mer av oss som har ansvaret for prosessene. På den annen side viste det seg at flere av deltakerne gjennom samtaler kom på relevante ting og aspekter underveis når de hørte andres ytringer og innspill, dvs. at det førte til et rikere materiale. Lignende erfaringer har vi fra fokusgruppeintervjuer i annen stedsforskning.

Det var i vertfall ikke vanskelig å få disse seniorenene i tale og få dem engasjert i tematikken! På alle de tre stedene så vi at det ble mer sosialt og mer morsomt når man samtaler rundt besvarelsene, enten det er de selv som skriver det ned eller vi.

3.3.5 Oppsummering spørreundersøkelse

- Informanter som inviteres via seniorsentre og frivilligsentraler representerer funksjonsfriske og aktive eldre fordi det er de som er brukere/besøkende der
- Motiverende og informativ innledning, pluss vår aktive tilstedeværelse under utfyllingen av skjemaet, var viktig
- De tre hovedtemaene fysiske steder, sosiale møteplasser og tilbud/tjenester ble av deltakerne opplevd som helt sentrale og relevante nærmiljøkvaliteter
- En tydelig tilbakemelding fra deltakerne var at de syntes det var bra at vi også rettet søkelyset på positive sider og kvaliteter ved nærmiljøet og ikke bare negative ting og mangler. Det gjorde at man unngikk «sutring og klaging», de ble mer bevisste på hva som var bra og så verdien av å få formidlet dette fordi det var særlig viktig å ta vare på
- Skriftlige besvarelser gikk greit og vi fikk mye materiale, men detaljer og utfyllende fortellinger kom gjennom muntlige innspill og ytringer og i samtaler rundt utfylling i smågrupper blant de som ikke ville skrive ned svarene selv. Å skrive passer ikke like godt for alle. Vi tror derfor at en metode med større vekt på det muntlige kan være det beste

3.4 Seniortråkk

3.4.1 Hvorfor denne metoden?

Den andre metoden vi benyttet var en digital kartapp som de eldre skulle laste ned på sine egne mobiltelefoner eller nettbrett slik at de selv kunne registrere steder eller tilbud i nærmiljøet mens de vandret ute. Det er to poeng knyttet til dette. For det første er det sentralt å fange opp de erfaringene som dukker opp når man *fysiske* er ute på de stedene der hverdagslivet finner sted. For det andre muliggjør teknologien *digital kartfesting*, visualisering og en bredde i de innsamlede dataene som enkelt kan kobles med hverandre. Den er også godt egnet til å raskt «visualisere» eller få frem oversikt og mønstre i områder, eller aspekter ved stedet som oppleves som bra eller dårlige. Dessuten er disse dataene i et «språk» og en form som er lett å nyttiggjøre seg for forskere og planleggere.

Seniorer, i likhet med alle andre, har et mangfold av måter å se, oppleve, sanse og erfare nærmiljøet sitt på. Ulike sanseopplevelser aktiveres når man er ute i nærmiljøet; synsinntrykk (utsikt, vakre og stygge steder, mørke/lys), lukt (svidd asfalt, blomster, matos, nyslått gress, eksos), lyd (fuglesang, biltrafikk, elvebrus, hundeglam), smaker (markjordbær, verdens beste vaffer), temperatur (iskald skitur, varm ettermiddag på benk) og berøring/det taktile (gress mot fotsålene, det myke trerekverket mot hånda). Det kan også handle om følelser av trygghet og utrygghet knyttet til mørket, hunder eller ubehagelige og truende personer (se også Hemsett 2016). Slike inntrykk vekker minner om stedsbruk og kan være vanskelig å få fram når man sitter innendørs og samtaler eller fyller ut et skjema. Får å få tak i disse umiddelbare erfaringene, og lagene av historier og minner knyttet til steder i nærmiljøet, var det viktig for oss at en av metodene vi testet foregikk ute på de stedene som de eldre bruker. Vi la opp til at det var de eldre selv som bestemte hvor de ville gå og hvilke steder de ville oppsøke.

Bakgrunnen for konseptet Seniortråkk er en studie av unge og unge voksnes bruk av uterom på Tøyen i Bydel Gamle Oslo (Hagen m.fl. 2016b). Denne tilnærmingen ble kalt Ungdomstråkk, inspirert av kartleggingsverktøyet Barnetråkk der elever på 6. trinn får markere skoleveien sin i et dataverktøy (på pc), samt plassere

ikoner på et digitalt kart over nærområdet sitt, med kommentarer om hva de liker eller ikke liker. Resultatet blir enkle og visuelle, kartbaserte rapporter, som kan gå inn som kunnskapsgrunnlag for kommunale planprosesser. Erfaringer med at barnas informasjon om stedsbrukens *hvorfor, hvordan og hvor ofte* er vanskeligere å fange inn når de sitter foran pc-en i klasserommet, bidro til at det på Tøyen ble prøvd ut en metode med digitale registreringer sammen med vandringer ute i miljøet. Forskerne ivaretok feltnotatskriving med historiene ungdommene fortalte og deres opplevelser av det visuelle og fysiske ved stedene. Dette kalte vi mobil etnografi (Hagen m.fl. 2016b). Her testet vi ut det digitale verktøyet Experience Fellow, som egentlig er laget for tjenstedesign.¹ Vi oppnådde såpass gode resultater at vi ønsket å teste ut denne videre som Seniortråkk.

Seniortråkk Sagene

¹ Experience Fellow er en software og en browser-basert applikasjon, som er utviklet av et Østerrisk selskap. Tjenesten tar en månedlig avgift avhengig av omfanget av undersøkelsen en gjør. Dataene som samles inn av deltagerne, kan eksporteres fra dashbordet på pc-en som visualiseringer (PDF) eller for videre analyse (CSV).

3.4.2 Beskrivelse av metoden

Seniortråkk er en metode for mobil etnografi der beboeres stedserfaringer fanges inn. Dette kan gjøres på ulikt vis; alene, to og to sammen eller i større grupper. Det kan ha preg av *befaring* der den eldre (brukeren) leder an og viser fram steder og forhold ut fra en forhåndsbestemt tematikk, eller det kan være en *stedsvandring* (*walkalongs*, se Holgersson 2014, Andersen 2001, 2014) der den eldre leder an og viser medvandreren (forskeren eller planleggeren) til sine steder ut fra en friere innfallsmetode. Seniorene kan også *vandre alene* og registrere sine inntrykk og erfaringer; notere, ta opp lyd, ta bilder/video og la vandringen registreres i det digitale kartet. Stedsvandring ute i nærmiljøet med det for øye å registrere positive og negative forhold skjerper blikket (Kusenbach, 2003).

Når man har lastet ned kartappen på en mobil (smarttelefon) eller nettbrett fungerer den slik at ruten vi går automatisk lagres underveis i et digitalt kart via GPS. Mens vi går registrerer vi steder («touchpoints»), gir stedene navn som vi skriver inn, vurderer dem (ved å velge emojis fra svært fornøyd til svært misfornøyd fjes) og ved å skrive inn notater og ta bilder eller video som automatisk legges inn. Alt som registreres via appen lagres umiddelbart i dataprogrammet som appen er koblet til, og den som har tilgang til dashbordet (forsker/organisator) kan dermed sitte ved sin PC og følge med etter hvert som registreringene strømmer inn. Her kan også deltakernes registreringer ses i sammenheng med hverandre, slik at man med mange deltagere kan få opp et mønster. Dessuten kobles øvrig informasjon som stedsvurderinger, tekst, bilder og video sammen og gjør databearbeiding, analyse og presentasjon av resultater effektivt og visuelt lett forståelig.

Å bruke kart og bilder i kombinasjon med tekst gjør at informasjonen blir lettere å forstå og enkelt kan tas i bruk av ulike aktører i etterkant. Det å «overføre» denne typen brukeropplevelser og stedserfaringer til et språk som planleggere umiddelbart forstår kan ha betydning for at kunnskapen blir tatt i bruk, blir tatt på alvor og gir innflytelse.

3.4.3 Praktisk gjennomføring

På alle de tre stedene vi testet kartappen ble dette gjort i forlengelsen av samlingen med spørreundersøkelsen og

seniorsamtalene samme dag. Deltakerne hadde derfor allerede en god forståelse av tematikken og 'hva vi var ute etter'.

Vi startet med en kort introduksjon av det digitale verktøyet for deltakerne, bistod med nedlasting av appen til mobiler og nettbrett, og veiledet om bruk og funksjonalitet. Deltakerne fikk utdelt et informasjonsark som viste framgangsmåten steg for steg (se neste side).

I tillegg delte vi ut et ark med QR-kode og prosjektkode for å laste ned appen. Et viktig poeng med disse informasjonsarkene, i tillegg til den første innføringen, var at senioren kunne støtte seg til disse hvis de stod fast når de etterkant skulle foreta registreringer på egenhånd. Deretter var planen at de eldre skulle lede an i en *stedsvandring* i nærmiljøet hvor de selv benyttet kartappen til registrering samtidig som de guidet og delte opplevelser med oss forskere. Dessuten kunne de benytte appen på egenhånd i den kommende uken når de ferdes i nærmiljøet sitt slik de vanligvis gjør i hverdagen.

Utprøving av appen ble av ulike grunner (se neste avsnitt 3.4.4) kun gjennomført i sin helhet på ett av stedene (Sagene)². Der fungerte det slik at to av forskerne foretok en stedsvandring ute sammen med en gruppe seniorer. Noen av senioren registrerte ting på appen, mens andre var medvandrere som kom med muntlige innspill. I de to påfølgende ukene var det noen av senioren som på egenhånd foretok vandringer og registreringer i nærmiljøet. I Skjeberg var vi ikke ute sammen med senioren, men tre eldre menn gjennomførte på egenhånd registreringer i to uker. I Eidskog gikk vi ute sammen med tre eldre menn som guidet oss til steder i nærmiljøet og fortalte om sine erfaringer og oppfatninger mens en av forskerne foretok registreringer i appen.

² Hør NRK P2s Ekko hvor prosjektet og utprøving av appen ble tatt opp som tema i april 2017 <https://radio.nrk.no/serie/ekko/MDSP25009317/10-05-2017#t=33m57s>

Seniortråkk – hvordan gjør vi det?

Verktøyet som skal prøves ut er en app som heter «Experience Fellow»:

1. Last ned appen «ExperienceFellow» fra App Store eller Google Play Store til mobilen eller nettbrettet ditt.
2. Åpne appen og scan QR-koden eller skriv inn prosjektkode (se eget ark).
3. Du er nå klar til å registrere steder i ditt nærområde.

Kartlegging gjøres digitalt. Vi stopper på de stedene/punktene der du har noe du vil si: noe som er spesielt bra, spesielt dårlig, om noe mangler, hva som bør gjøres her etc. Vår registrering kalles «**Seniortråkk Skjeberg Sarpsborg**».

Trykk på «+ new touchpoint» for å markere hvert enkelt **sted** på vandringen som du ønsker å si noe om. For hvert sted kan du legge inn følgende info:

- **Tittel (title):** skriv inn hvor du er / sted
- **Opplevelse (experience):** marker med ansiktssymboler hvordan du opplever stedet. 5 ulike fjes man trykker på (fra fornøyd smilefjes til svært misfornøyd fjes).
- **Notere/skriv stikkord (add notes):** hva ved dette stedet er positivt/negativt/hva mangler eller må gjøres?
- **Ta bilder eller video (add media):** ta bilde eller video av stedet du vil si noe om
- **Lokalisering (location):** her markerer appen automatisk med en rød nål hvor du befinner deg på et digitalt kart (du trenger ikke å gjøre noe her).

Lagre: Husk å lagre («save» øverst i høyre hjørne) før du går videre til neste sted ved å trykke på «+ new touchpoint».

Redigere: Hvert sted da har markert lagres i en liste. Hvis du vil gå tilbake og endre eller føye til noe på et tidligere sted trykker du bare på stedsnavnet. Gjør de endringene du ønsker og lagre (trykk «save») før du fortsetter.

Oppdatere: det kan være greit å sørge for at registreringene dine oppdateres til nettet ved å trykke på «sync» (sky med pil).

Ivrig og vil fortsette? Du kan i løpet av kommende uke fortsette å registrere nye steder etter som du beveger deg rundt og kommer på nye ting du vil si.

Takk for at du deltar, og lykke til!

Totalt var det 9 seniorer som gjennomførte egne registreringer med kartappen, og 11 som ledet an i vandring i nærmiljøet sitt hvor de viste oss viktige steder (stedsvandring).

Registreringsperioden, som i utgangspunktet var tenkt å skulle vare i én uke ble forlenget, og varte fra to til fem uker. Totalt ble 144 steder registrert av de 9 seniorene selv, og 19 steder registrert av forskerne på stedsvandringene sammen med seniorene.

Appen er for øvrig designet slik at man kan velge en funksjon der persondata ikke vil knyttes til registreringene (det lages automatisk en kode for hver deltager). Slik ivaretar man personvernet, og sørger for deltagerens anonymitet, samtidig som registreringene kan skilles lett fra hverandre. Dersom man derimot sammenfatter disse registreringene med samtaledata og lydopptak gjort underveis i tråkket, vil man måtte ta egne personvern hensyn (anonymisering etc.).

3.4.4 Erfaringer med bruk av den digitale kartappen

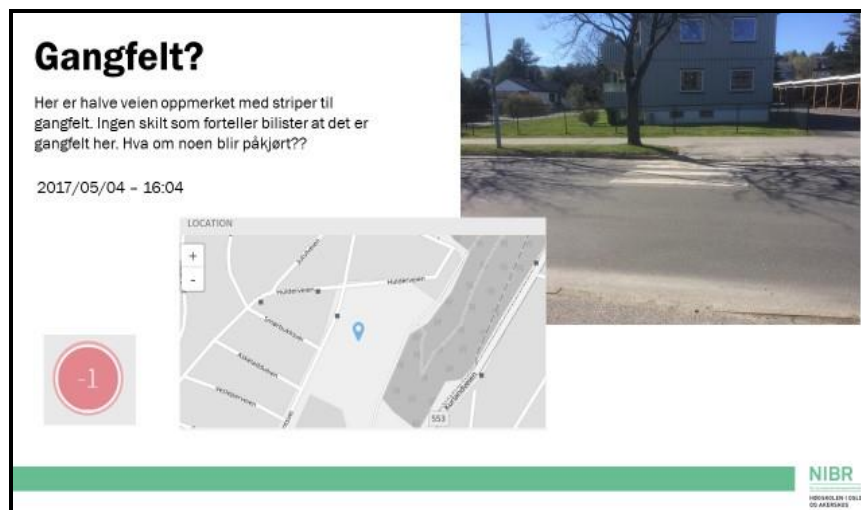
Det var stor variasjon blant deltakerne når det gjaldt IKT-ferdigheter og erfaring med hvordan man finner fram til en ny app og laster den ned. I denne fasen var det helt avgjørende at vi veiledet, men mange av de mest drevne seniorene tok raskt rollen som hjelpere og bistod dem som stod fast. Da kartappen vel var lastet ned, og vi hadde vist de grunnleggende funksjonene, var erfaringen at samtlige mestret å bruke appen på en god måte.

Mens seniorer på Sagene både registrerte i gruppe sammen med oss den første dagen og alene/sammen i tiden etterpå førte ulike omstendigheter (tidsnød, deltakernes digitale kompetanse, mangel på smarttelefoner og krevende værforhold) til at vi måtte improvisere og justere opplegget på de to øvrige casestedene. I Eidskog gjennomførte to av oss forskere stedsvandringen sammen med tre eldre menn. De tok oss med på en vandring i nærmiljøet og mens den ene forskeren foretok registreringene i kartappen på sin egen smarttelefon var den andre mer aktiv i samtalene og noterte. Her var det altså ingen av seniorene som selv benyttet kartappen. Fordelen med denne varianten var at vi fikk mye muntlig informasjon og inntrykk underveis som neppe ville ha blitt notert av seniorene selv hvis de hadde gått på egenhånd. Beskrivelsene ble «tykkere» (Geertz 1973).

Registrering Eidskog

I Sarpsborg/Skjeberg sentrum introduserte vi kartappen for tre svært IKT-kyndige eldre menn som ikke hadde behov for opplæring, og som deretter testet den ut på egenhånd i de to påfølgende ukene. Årsaken til at det ikke ble gjennomført en stedsvandring sammen med oss var en kombinasjon av overraskende stort snøfall (i slutten av april) og mangel på tid hos deltakerne. Det er viktig å være oppmerksom på begrensningene i denne metoden knyttet til årstid og værforhold. Når det regner, snør eller er kaldt er det teknisk vanskelig, og dessuten ikke anbefalt, å bruke smarttelefoner og nettbrett utendørs. Årstiden vil også påvirke registreringene fordi mange steder brukes ulikt på sommer- og vinterstid. Hvilke minner og sanseopplevelser som framkalles påvirkes også av hvilke årstid registreringene gjøres på. Vinterstid vil dessuten snøen ofte dekke over mange av de konkrete fysiske aspektene i landskapet som man ønsker å ta bilder av. Dette gjenspeiler like fullt det landskapet man opplever i løpet av vinteren, med de utfordringer (glatt, vått, ufremkommelig) og fordeler (vakkert, lyst og mykt) slike omgivelser gir oss. Slik sett vil bruk av uteregistreringer gjøre at tilretteleggingen av offentlige områder tilpasses alle årstider, og ikke bare de ”optimale” sommermånedene.

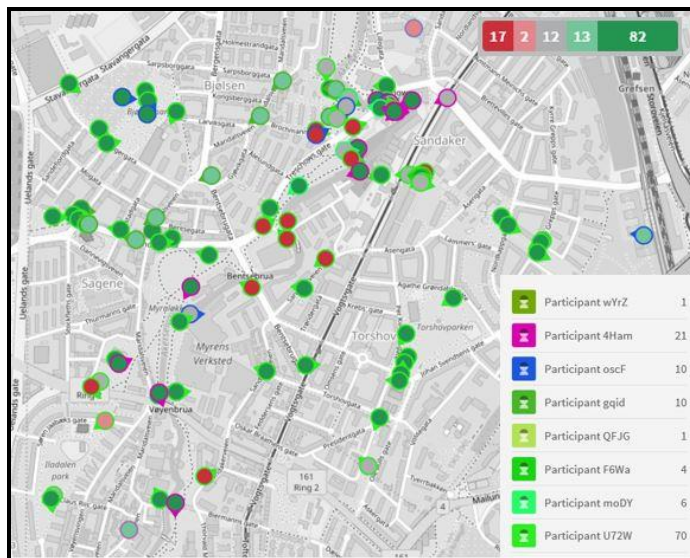

Registrering Sarpsborg

Tilbakemeldingen fra seniorene som benyttet kartappen var at den var veldig intuitiv og grei å bruke. Ingen kommenterte på noe konkret ved funksjonaliteten som burde vært endret. Det flere nevnte på var at det var svært viktig for dem å vite at innspillene som de registrerte i kartappen hadde en mottaker som bearbeidet materialet. Aller viktigst var det at registreringene blir tatt i bruk i planlegging og at forhold som de har påpekt trenger utbedring faktisk blir tatt tak i og gjennomført. Hvis de føler seg usikre på om det er noe vits i å foreta registreringene forsvinner motivasjonen for å bruke tid og krefter på å delta. Dette gjelder generelt motivasjon til medvirkning. Flere nevnte dessuten at de flere ganger har brukt kommunens eksisterende varslingsordninger – telefon eller e-post – for å melde fra om konkrete vedlikeholdsbehov og fysiske forhold som bør utbedres. De som nevnte at de hadde benyttet slike ordninger var stort sett fornøyde. De opplevde at de ble hørt og at forholdene ble utbedret raskt.

Et annet, men litt beslektet aspekt, handlet om at noen ytret behov for oppfølging underveis når det gjaldt bruk av appen. Det var viktig å vite at de hadde en kontaktperson som de kunne nå på telefon eller epost i registreringsperioden. Kun én person tok kontakt i registreringsperioden og denne henvendelsen var knyttet til at vedkommende ikke fikk lastet ned kartappen mens forskerne var tilstede og derfor hadde behov for noe veiledning.

Samlet er detaljeringsnivået på informasjonen og beskrivelsene av stedsopplevelser via appen omtrent det samme som fra spørreundersøkelsen. Med noen få unntak skriver de ikke veldig detaljert om hvordan og hvorfor stedene oppleves som gode eller dårlige. Også for seniortrakkene bør man derfor i tillegg vurdere (intervju)samtaler og medvandring slik at materialet blir «tykkere». Uansett vil etpåfølgende dialogverksted være verdifull for dette formålet; der drøftes, korrigeres og ikke minst suppleres det innsamlede materialet som er samlet inn. Dette viser hvor viktig det er å se disse ulike metodene som en integrert helhet.

Samlede registreringer Sagene/Sandaker

3.4.5 Oppsummering av Seniortrakk

- Å registrere steder mens man fysisk beveger seg utendørs i nærmiljøet har en egen verdi når det gjelder å fange opp stedsopplevelser, stedsminner og sanseintrykk
- Styrken er først og fremst at tekst, bilder og video kobles sammen og stedfestes til kart. Det effektiviserer databearbeiding, analyse og presentasjon av resultater. Dessuten blir det visuelt lett forståelig og bidrar til tydeliggjøring og slående eksempler

- Digital informasjon med kartfesting er planleggings-«språk», noe som gjør at materialet lett kan tas i bruk av planleggere og andre som kan nyttiggjøre seg av kunnskapen
- Å vite at ansvarlige myndigheter tar imot innspillene og «tar dem videre» slik at noe kan skje er motiverende
- En digital kartapp er særlig godt egnet til å vise fram fysiske steder, både kvaliteter og trekk ved det fysiske miljøet som trenger utbedringer
- Sosiale møtesteder og tilbud/tjenester ble også registrert og gir et bilde av de gode stedene som seniorene verdsetter og som bidrar til en positiv stedstilhørighet
- Metoden bør suppleres med samtaler og muntlige bidrag for å styrke detaljerings- og presisjonsnivået på opplevelsen av stedene og gjøre informasjonen «tykkere»
- IKT-ferdigheter og bruk av kartapp: Behovet for bistand var først og fremst knyttet til nedlasting av appen og en kort innføring i funksjonaliteten
- En digital kartapp vil ekskludere grupper av eldre som ikke bruker smarttelefon/nettbrett. Samtidig ser vi fra andre prosjekter at kombinasjonen med ungdommer og eldre som gjør seniortrakk sammen, gir nye muligheter for læring og håndtering av teknologi, samt innovering av metoden mobil etnografi i seg selv. Dette kan prøves ut videre

3.5 Dialogverksted

Den tredje metoden som ble prøvd ut i prosjektet var bruk av «dialogverksted», som er en av flere former for dialogkonferanse-metodikk. I prinsippet kan dialogverksted-metoden benyttes alene, men vi valgte å kombinere den med de to første metodene ved at bearbejdede resultater fra disse ble presentert, drøftet, korrigert og supplert på verkstedet. Slik ble dialogverkstedet ikke bare en kilde til nye opplysninger, men også en anledning til å utdype diskusjonene og validere data. I prosjektet hadde dermed dialogverkstedet flere siktemål.

3.5.1 Hvorfor bruke dialogverksted?

Dialogverksted som metodisk verktøy ble valgt fordi dialogkonferanser, eller mindre verksteder, erfaringsmessig er godt egnet for å skape medvirkning og en bredere demokratisk dialog om et tema, for eksempel i stedsutvikling (Vestby 2016). De felles diskusjonene gir utfyllende kunnskap om informantenes perspektiver og synspunkter, og kan bidra til å etablere en felles forståelse for hva utfordringene handler om. I tillegg kan dialogverksted være et godt informativt supplement for planleggings- og beslutningsorganer, og bidra til idégrunnlaget for den videre beslutnings- og samarbeidsprosessen (Pålshaugen, 2004). Ved å bringe ulike aktører sammen tydeliggjøres spørsmålet om hvordan resultatoppnåelse henger sammen med egen eller andres innsats.

Forskningsmessig gir dialogkonferanser- eller verksteder store muligheter for å gå nærmere inn på det kulturelle eller sosiale miljøet som man skal studere. I dette prosjektet ble dialogverksteder testet som metode for å se hvorvidt den også er egnet til å:

- Skape engasjement og opplevelse av verdsetting hos de eldre
- Styrke kunnskapen om eldres perspektiv som et grunnlag for utvikling av tjenester, nærmiljø og lokalsamfunn
- Gi respons på funn fra de to foregående metodene: validering og korrigerende av funn
- Få fram og drøfte konkrete tiltak og løsninger på utfordringer og mangler, samt avklare hvem som har ansvaret
- Få fram og drøfte hvilke funn og innspill fra de eldre som bør prioriteres å tas videre

3.5.2 Beskrivelse av metoden

Et viktig aspekt ved dialogkonferanse som metode er at folk sammen kan medvirke aktivt i vurderinger og planlegging. De som berøres av temaet skal dermed ikke kun være passive mottakere av forskning, men aktive sosiale aktører som i fellesskap nytter sine

kunnskaper, evner og erfaringer, og der forskerens rolle som ekspert reduseres til fordel for å delta på linje med de øvrige deltakerne i dialogprosessene (Ebeltoft, 1991).

Det finnes mange ulike former for dialogkonferanser og mindre verksteder og de kan ha ulike siktemål; fra diskusjon av fremtids-scenarier og borgertopp-møter, til lekfolkskonferanser og konsensummøter med eksperter. (Teknologirådet 2008). Valg av metode og opplegg, er avhengig av formål og ressurser.

Vanlige dialogkonferanser har mellom 20- 80 deltakere. I mindre sammenhenger deltar alle parter som er berørt, og i større sammenhenger et representativt utvalg. Når vi ser på store samfunnsgrupper, slik som eldre i dette prosjektet, vil ikke dialogverkstedets mål være statistisk generalisering, men å gi økt forståelse for problemstillingene om hva som er viktige nærmiljø-kvaliteter og et aldersvennlig lokalsamfunn.

I praksis bygger metoden på en kombinasjon av gruppearbeid og plenuminnsats, med både homogene og heterogene grupper (Ebeltoft, 1991). De *homogene gruppene* består av deltakere med likhetstrekk eller med like posisjoner. De deler erfaringer med hverandre (f.eks. med et godt nærmiljø for eldre) og gir utfyllende bilder av situasjonen uten sosialt press til å mene noe bestemt, eller å måtte ta strategiske hensyn til ledere/politikere e.l. De *heterogene gruppene* er satt sammen av personer fra ulike grupper eller posisjoner (som for eksempel fra eldreråd, ulike etater i kommunen mv.). Hensikten med slike grupper er ofte å prioritere mellom bestemte utviklingsområder og drøfte konsekvenser. Siden tiltaksplaner eller strategier berører ulike sider av virksomheten forskjellig, kan det være fordelaktig at vurderingene skjer i fellesskap for å veie ulike hensyn opp mot hverandre. I *plenum* samles gruppene etterpå for å redegjøre for resultatene fra sine gruppediskusjoner uten at man nødvendigvis må være enige. Etter en seanse med gruppe- og plenumsdiskusjoner der det tas referater, er det ofte vanlig med en påfølgende diskusjon der man nedsetter prosjektgrupper som skal utrede videre hva man skal gjøre innenfor områdene. Dette legges frem for lederne som tar ansvar for å sette planen ut i livet på kort eller lang sikt.

Ideelt sett skal dermed dialogkonferanse både få frem synspunkter og forslag, og ha en realiserings- og ansvarskomponent til slutt. I dette prosjektet valgte vi, dels pga. den begrensede rammen for

utprøvingen, kun å gjennomføre mindre dialogverksteder der fokuset var å skape dialogiske prosesser i en homogen gruppe (de eldre selv), med noen unntak der representanter fra kommune og eldreråd deltok. Selv om tiltak ble fokusert, ble drøftinger av ansvar og spørsmål om hvordan forslagene skal tas videre, imidlertid tatt som et separat *ettermøte* med kommune og eldreråd, uten at disse ble forpliktet til å følge opp saken (se kap. 3.7).

På neste side vises hvordan dialogverkstedet ble annonsert

Hva er det gode lokalsamfunn for eldre på Skotterud?

Hva er viktig for livskvalitet og trivsel blant eldre på Skotterud? Hva er positive kvaliteter i lokalmiljøet som må tas vare på så de ikke forsvinner eller forringes? Hva er negative ting som det er viktig å få gjort noe med? Er det noe som mangler som det er behov for? Noe man kan ønske seg som ville gjort dette stedet bedre for eldre?

Eldre i Eidskog ga oss synspunkter og forslag 19. april i en enkel spørreundersøkelse og en befarings på Skotterud. Nå vil vi fortelle om hva som kom fram og å diskutere med dere aktuelle tiltak på fysiske steder, om sosiale møteplasser og tilbud og tjenester som er viktige for eldre.

Seniorverksted onsdag 24. mai kl. 10- 12.30 på Frivilligsentralen på biblioteket

Vi håper riktig mange vil møte fram og være med på dette! Først vil vi presentere resultatene av spørreundersøkelsen (seniorstemmer) og befaringsen (seniortråkk) om hva som eldre mener er viktige ting å ta vare på eller forandre. Så ønsker vi at dere er med og diskuterer dette: Hvordan stemmer dette med deres opplevelser og oppfatninger og kjenner dere dere igjen i det som er kommet fram? Er det noe mer som bør sies eller legges til? Hva mener dere er særlig viktig og bør prioriteres?

Vi tenker at det er fint å diskutere først i smågrupper eller mellom 2-3 personer, deretter i plenum.

På dette seniorverkstedet vil Eldrerådet med Kåre Delviken i spissen være med sammen med folk fra kommunen. De har et spesielt ansvar for å ta dette videre. Anne Gunn Platek på Frivilligsentralen vil hjelpe med arrangementet. Siden dette er en utprøving av metoder og verktøy for eldres deltakelse og medvirkning for gode lokalsamfunn, vil vi til slutt også gjerne høre hvordan dere synes dette har fungert. Helsedirektoratet er oppdragsgiver for oss.

Bare ta kontakt dersom dere lurer på noe!

Guri Mette Vestby. By- og regionforskningsinstituttet NIBR. Høyskolen i Oslo og Akershus. Tlf. 41 10 50 01. E-post: guri-mette.vestby@nibr.hioa.no

Evy Anne Vestli Heggen. Fungerende rådmann i Eidskog kommune.

Evy.anne.vestli.heggen@eidskog.kommune.no

3.5.3 Praktisk gjennomføring

Dialogverkstedet bestod av en kombinasjon av *presentasjon* av resultater fra forskerne som innspill til diskusjon, og *drøfting i smågrupper og plenum*. Dialogverkstedet hadde en varighet på 2 til 2 ½ time, og ettermøtet 1 time. Det ble servert kaffe med tilbehør underveis for å gi hvilepauser og bidra til en god stemning.

Slik så programmet ut

Seniorverksted Eidskog onsdag 24. mai kl. 10- 12.30

Ca. tidsplan	Hva skjer
10.00 +	Velkommen. Introduksjon av opplegget og hovedfunn
10.20	Fysiske steder: resultater og drøfting i smågrupper
10.45	Sosiale møteplasser: resultater og drøfting i smågrupper
Kort pause	Beinstrekk og kaffe
11.20	Tilbud og tjenester: resultater og drøfting i smågrupper
11.45	Plenum: - felles samtale om hva som er viktig å få formidle videre - respons til oss: hvordan har denne metoden for å få fram eldres erfaringer, synspunkter og forslag fungert?
12.30	Avslutning & vel hjem!

Først la vi fram hovedfunn fra spørreundersøkelsen med intervjuamtalene og fra app- registreringene i plenum. Verkstedet ble inndelt i tre tidsbolker for hvert av de tre temaene; fysiske steder, sosiale møteplasser og tjenester/tilbud. Deltakerne ble inndelt i tre mindre grupper med en forsker som moderator og rapportør i hver gruppe. På bordene lå spørsmål til drøftingene:

- Kjenner dere dere igjen i resultatene? Er dere enige?
- Er det noe annet dere vil tilføye som ikke er kommet fram?
- Hva er bra/positivt som det er **viktig** å ta vare på eller styrke?
- Hva er negativt/mangelfullt som det er **viktig** å gjøre noe med?
- Forslag til tiltak eller løsninger?

Dialogverksted Eidskog

Først stilte vi spørsmålet om de var enige i det som var oppsummert fra de to forrige undersøkelsene, og så om de ønsket å supplere og korrigere stoffet hva gjaldt positive og negative sider og mangler. I tillegg skulle deltakerne i større grad enn ved de to andre metodene diskutere *forslag til løsninger og tiltak* for å bevare/styrke positive kvaliteter eller bøte på problemer og mangler ved nærmiljøet som hadde kommet til syne.

Gruppearbeidet hadde en varighet på ca. 15- 20 minutter for hver av de tre tematiske bolkene. Erfaringene viser at gruppediskusjonene ikke bør bli for lange for å unngå at diskusjonen går i ring eller at deltakerne går tomme eller blir slitne. Etter de tre gruppe-diskusjonene hadde vi felles plenumsdiskusjon ledet av forsker. Hver gruppe la fram de viktigste tema og forslag til tiltak som var diskutert i deres gruppe. Til slutt ba vi særskilt om synspunkter på noen sentrale tema som var kommet frem på tvers av de tre case-stedene, som for eksempel eldre og det digitaliserte samfunn.

Vi vurderte flere former for hensiktsmessig *rapportering* fra dialogverkstedene. Rapporteringen foregikk i hovedsak på papir, blant annet fordi PC virket noe malplassert og avstandsskapende i settingen. Gitt erfaringene fra spørreskjema- undersøkelsen (der flere eldre strevde med skriftlig dokumentering) og den relativt korte tiden til rådighet for gruppesamtalene, besluttet vi at forskerne stod for rapporteringen fra hvert gruppebord og i plenum. Disse notatene ble renskrevet av forskerne i ettertid og inngikk som del av datagrunnlaget sammen med en oppsummerende felles evaluering av dagen.

3.5.4 Erfaringer med dialogverkstedene som metode

Erfaringene fra selve gjennomføringen viste at presentasjonen av funn og foreløpige analyser var godt egnet for å skape interesse og stimulere til diskusjon som ga nye og supplerende opplysninger om Eldres perspektiver og synspunkter. Den avsluttende plenumsdiskusjonen var også nyttig som felles oppsummering. I tillegg bidro den til en felles dialog mellom de ulike deltakerne om de sentrale anliggender som var fremkommet gjennom dagen, og derigjennom utdypende diskusjon om tema.

Bruk av dialogverksted som metode synes godt egnet for å få fram *eldres erfaringer, ønsker og behov*. Data som ble innsamlet bidro til å gi mer og relevant *kunnskap* om Eldres perspektiv som et grunnlag for utvikling av tjenester, nærmiljø og lokalsamfunn. Dialogverkstedet som metode – i kombinasjon med de to andre metodene – framstod også som et godt verktøy for å skape *engasjement og følelse av verdsetting* hos de eldre. Dette gjaldt kanskje i særlig grad dialogverkstedet fordi man her fikk presentert funn basert på det senioren selv hadde spilt inn gjennom de to andre metodene, noe

som gjorde at mange følte at de ble tatt på alvor. Videre gjorde fokuset på «å ta det videre» og foreslå tiltak og løsninger at deres egen innsats og engasjement ble aktivert.

Deltakerne syntes uten unntak at det hadde vært positivt og interessant å delta, både at det var viktig at seniorene blir lyttet til og at dialogverkstedet hadde fungert greit. Dessuten virket det som dette hadde skapt en ny bevissthet om viktige stedskvaliteter for eldre i deres lokalsamfunn.

Kartleggingens reliabilitet og validitet ble styrket ved at de eldre enten bekreftet tema og vurderinger som viktige, eller korrigerte konkrete opplysninger eller vektleggingen av problemet («det er vel ikke så stort problem»). Siden temaene er konkrete og stedsavhengige er tilbakemeldinger og korrigeringer fra innbyggere med lokalkunnskap avgjørende for forskere som kommer utenfra. Dialogverkstedene som metode fungerte bra og var godt egnet for å skape konstruktive samtaler som fikk frem nyanser og ny innsikt. I tillegg ga de tilleggsinformasjon om våre tolkninger av innspillene fra de to øvrige metodene. Det fungerte særlig konstruktivt når det gjaldt å få frem og drøfte tiltak og løsninger. Her kom det frem mange gode ideer.

Opplegget og dialogverksted som metode hadde likevel noen begrensninger som må vurderes. Gruppedynamikkene kan påvirke hvilke problemer og synspunkter som blir fremmet, og noen kan lett føre an i ordskiftet. Samtidig viste diskusjonene blant de eldre at dialogverkstedet gjør det mulig å bryne synspunkter mot hverandre, revidere oppfatninger og vurderinger underveis, og få fram nyttig informasjon som gir forskerne og kommunene bedre innsikt.

Erfaringene synliggjorde også viktigheten av at *eldrerådet* og representanter for *kommunens administrasjon* er tilstede, sistnevnte både for å lytte og å svare på spørsmål og oppklare ting. Begge disse aktørene vil dessuten ha et ansvar for å ta bidragene fra medvirkningen videre og det ligger en stor verdi i at dette ikke bare gjøres med grunnlag i et skriftlig materiale, men at de har fått med seg de muntlige samtalene og drøftingene som gjør deres forståelse av materialet «tykkere». I våre tre case var det varierende i hvilken grad disse aktørene deltok, noe som nettopp synliggjorde verdien av deres deltakelse. Erfaringen er at det bør vektlegges at dette er viktig og nødvendig.

I en videre utvikling av metoder for seniormedvirkning bør en vurdere om dialogverkstedet med fordel kan utvides til å inkludere også *realiseringsdiskusjoner*, dvs. at forslag og idéer drøftes med ansvarlige i kommunen. Vi hadde valgt å at dette i et eget ettermøte i forlengelsen av verkstedet (se under 3.7).

Dialogverksted Eidskog

3.5.5 Oppsummering av dialogverksted

- 2- 2 1/2 time, inkludert pauser, var passe tid for et dialogverksted for eldre
- Deltakerne likte godt å få se bearbejdede resultater fra den forutgående datainnsamlingen og kartleggingen. Spesielt viktig var det at det var relativt kort tid mellom de to samlingene
- Korte gruppesekvenser etter tematisk innledning med presentasjon av funn fungerte godt
- Dialogverksted er spesielt godt egnet til å få fram og drøfte forslag til tiltak og løsninger
- Det kan være en fordel at forskere eller andre rapporterer, mens de eldre diskuterer og kommer med muntlige bidrag

- Det er alltid en fare for at enkeltpersoner dominerer både i taletid og med sine synspunkter
- Med en ekstern fasilitator ble de mer stillferdige stemmene inkludert og oppfordret til å bidra
- Det er viktig å ha øye for sammensetningen av smågruppene; kjønn og alder og hvem man representerer bør mikses
- Representanter for eldrerådet og kommunens administrasjon bør være tilstede for å lytte og eventuelt svare på spørsmål og avklare ting som kommer opp. Det at representanter fra «de ansvarlige» deltok gjorde dialogverkstedet mer aktuelt og interessant for flere av seniorenne
- Man kunne prøve ut andre former for dialogverksteder, for eksempel som ledd i en årlig større eldrekonferanse

3.6 Ettermøtene med representanter fra kommune og eldreråd

Som beskrevet foran inviterte vi også til et ettermøte med representanter fra kommunen og eldrerådet, som et alternativ til å inkludere dette i selve dialogkonferansen. Dette skyldes behov for avgrensninger, men også at vi her ville ha en utdypende metodeevaluering med de viktigste nøkkelaktørene.

3.6.1 Praktisk gjennomføring

Ettermøtene ble gjennomført på to av stedene samme dag som dialogverkstedet, etter en liten pause og varte fra ca. en til halvannen time. Ved det tredje stedet gjennomførte vi av praktiske årsaker i stedet individuelle samtaler med representantene. Ettermøtene tok i hovedsak form som åpne dialogiske samtaler rundt hovedtema med fokus på hvordan de eldres synspunkter og forslag kunne tas videre, samt evaluering av metodene og vurdering av hvorvidt kommunene/eldreråd kunne gjøre disse selv.

Det var noe varierende antall og type informanter ved ettermøtene. Disse bestod av ca. 7-8 deltakere og av individuelle samtaler med ca. fem personer. Deltakerne var representanter fra kommunens/bydelens plan- og helseavdelinger, ansatte ved frivillighetssentraler og seniorsenter, samt leder og utvalgsmedlemmer fra Eldrerådet. Ved det siste stedet innhentet vi også synspunkter på metoden fra en journalist i lokalavisen som deltok på verkstedet. Det var noe ulikt engasjement i diskusjonen ved de enkelte stedene.

3.6.2 Deltakernes synspunkter på metodene

Generelt mente deltakerne at informasjonen som hadde framkommet gjennom de tre metodene var engasjerende og nyttige, og at de var godt egnet til å få frem eldres syn, for eksempel i forhold til transport, bolig, sosial deltakelse og IKT. Metodene hadde også virket bevisstgjørende og skapt økt sensitivitet for eldres perspektiver og behov, både for dem selv og de eldre som hadde fortsatt diskusjonene på sentrene mellom samlingene. En annen nyttig side ved metodene var at de bidro til å gi *konkret* informasjon om forhold ved nærmiljøet, noe som gjorde det lettere å operasjonalisere målsettinger, forbedringer og tiltak.

Deltakerne så mange muligheter for å benytte informasjonen i konkret kommunal planlegging, eldrerådets virksomhet og tiltak med stedsutvikling rettet mot et mer aldersvennlig lokalsamfunn. Metodene ble også vurdert anvendelige i saksbehandling hvor man må vise til at saken er viktig for flere innbyggere når man skal legge frem saker for politikerne.

I likhet med de eldre stilte deltakerne her spørsmål om metodens representativitet, og hvordan man praktisk sett skulle innhente slik kunnskap fra andre eldre (særlig de som ikke var funksjonsfriske nok til å delta på eldresentre) og fra andre og kanskje mer utsatte eller avsideliggende bosteder i kommunen.

Det var noe delte vurderinger av om kommunen selv kan benytte metodene på egen hånd. De så gode muligheter for dette, men også flere utfordringer. Dette dreide seg blant annet om at det kunne være utfordrende å samkjøre informasjon fra seniormedvirkningene med øvrige kommunale kartlegginger og nettbaserte tilbakemeldinger. Det ble også pekt på at det kan være

en utfordring knyttet til kommunens og eldrerådets kapasitet, spesielt i forhold til databearbeiding og rapportering. Videre reiste noen, i likhet med de eldre, spørsmålet om hva det ble ut av disse tilbakemeldingene. Ville de føre til noen reell forandring? Viktige forutsetninger for å lykkes er derfor at oppfølging av kunnskap, forslag og innspill som kommer frem prioriteres og at en bestreber seg på å integrere dette i kommunenes øvrige virksomhet, for eksempel planlegging- regulerings- og budsjettarbeid. Overordnet handler dette om at det finnes et mottaksapparat for medvirkningsmaterialet i kommunen.

Flere deltakere pekte på viktigheten av et godt samspill mellom offentlige, frivillige og private aktører for vellykket gjennomføring av tiltak og forbedringer for et aldersvennlig lokalsamfunn. Både metodene og forslagene må settes inn i et system for å virkeliggjøres. I tillegg er det viktig at kommunen følger opp og vedlikeholder påbegynte frivillige tiltak (som for eksempel forbedring av utearealer) over tid for at det skal være meningsfullt med frivillig engasjement som senior.

Flere av eldrerådets medlemmer mente i denne forbindelse at rådet har for liten beslutningsmyndighet, og at deres rolle som høringsinstans heller ikke er satt i godt nok system enkelte steder. Dette gjør det vanskelig å påvirke forhold ved nærmiljø av betydning for Eldres situasjon. Som vi skal utdype senere i rapporten tydeliggjorde dermed ettermøtene spenningen mellom kunnskap om de Eldres behov og synspunkter, og hvordan disse skulle implementeres og realiseres i konkret praksis.

Videreføringen av forslag til konkret ansvar og implementeringsarbeid kan være utfordrende og vanskelig. Dette vil utdypes mer i kapittel 5.

3.6.3 Oppsummering av ettermøter

- Ettermøtene ga nyttig supplerende kunnskap om Eldres synspunkter og forslag. I tillegg fikk vi belyst metodenes anvendelighet, sett fra ståstedene til kommune og eldreråd
- Ettermøtene synliggjorde utfordringene med ansvar, implementering og realisering av tiltak

- Møtene bidro dermed til å gi et mer realistisk bilde av metodenes egnethet for kommunene, samt vurdering av utfordringer knyttet til å koble materialet med andre pågående diskusjoner og øvrige tilbakemeldinger fra eldre til kommune og eldreråd
- Man bør vurdere om ettermøtene skal holdes separat, eller i større grad integreres i dialogverkstedet for å ende opp med et sterkere fokus på konkret realisering. Dersom møtet blir for langt, kan man vurdere en dialogisk prosess i to omganger

3.7 Samlet erfaringsbeskrivelse metoder og verktøy

3.7.1 Hvem er informanter og deltakere? Spørsmål om representativitet

Antall deltakere på de to seniorsamlingene varierte mellom ti og tjue på de tre stedene, og det var litt færre som deltok på den siste samlingen (Dag 2) med dialogverksted enn på den første med spørreundersøkelse og samtaler (Dag 1). På seniortrakk med den digitale appen varierte antallet mellom tre og ni deltakere. På ettermøtene deltok henholdsvis ni og fem representanter fra kommune, eldreråd og treffstedene. På ett av stedene ble ettermøtet integrert med dialogverkstedet.

Deltakerne som var våre informanter var i en snittalder rundt 70-75 år, men med en spennvidde fra 60 til 100 år. De aller fleste var svært funksjonsfriske og aktive eldre, noe som var naturlig ettersom vi brukte seniorsenter og frivilligsentral som arena. Vi erfarte at de som møter fram til slike arrangement ofte er aktive, engasjerte og positive. Det er seniorer som er mye ute i nærmiljøet og deltar på mange aktiviteter og arrangementer. Dette er positivt fordi det ikke er særlige vanskeligheter forbundet med selve gjennomføringen. Det ble i oppstarten foretatt en bevisst avgrensning til denne gruppen eldre, gitt rammen for prosjektet. Siden prosjektet skulle teste ut metoder og verktøy for medvirkning blant funksjonsfriske hjemmeboende eldre, mener vi at vi traff målgruppen godt.

På tross av dette: for å styrke representativiteten for hele aldersgruppen bør man vurdere å sette i gang forsøk med metoder som involverer eldre med dårligere helse og bevegelighet. Dette drøftes nærmere i analysekapitlet til slutt i rapporten. Der drøfter vi også fraværet av eldre innvandrere, som i årene som kommer vil bli en større gruppe og som er viktig å inkludere i medvirkning for aldersvennlige lokalsamfunn. (se kap. 6 kunnskapsbehov).

Det kom også for en dag at en del seniorer ikke ser på seg selv som «eldre» og derfor ikke deltar i aktiviteter på seniorsentre eller frivilligsentraler. Hvorvidt dette egentlig er noe problem så lenge vi når den store gruppen funksjonsfriske og aktive eldre kan jo diskuteres.

3.7.2 Er dette egnede metoder?

Prosjektet viser at det å bruke en *stedsanalytisk tilnærming* som metodisk verktøy er fruktbart fordi det bidrar til å gi mer konkrete og stedfestede data om nærmiljøets positive og negative sider og mangler.

Disse verktøyene kan være godt egnet for å *skape engasjement*, styrke eldres medvirkning i utvikling av eget nærmiljø og gi eldreråd/kommunen et *rikere kunnskapsgrunnlag* for å kunne utvikle aldersvennlige lokalsamfunn. Også private aktører som driver aktiviteter eller arenaer som er viktige for eldre vil ha nytte av dette i sitt videre arbeid. Flere av deltakerne mente at metodene bidro til å skape *økt bevissthet* blant de eldre om forhold og faktorer i lokalsamfunnet av betydning for deres fysiske og psykiske velvære og trivsel. Spesielt ble det framhevet hvor viktig det var at medvirkningen ikke bare rettet søkelyset mot det som var negativt eller mangelfullt, men at positive nærmiljøkvaliteter var likeså viktige med tanke på å sikre at de ble ivaretatt og styrket fremover.

Metodene ble også vurdert som *verdifulle i planlegging og policy-utvikling* ved at de framskaffer detaljerte beskrivelser og konkrete stedsanvisninger. Det konkrete materialet ble også vurdert som nyttig informasjon av eldreråd og ansvarlige ved frivilligsentralen eller helse- og omsorgstjenestene. Metodene bidro dessuten til å gi utfyllende informasjon ved at flere og mer uformelle aspekter ved nærmiljøet ble inkludert enn det som vanligvis blir diskutert i formelle fora, for eksempelvis i eldrerådene.

3.7.3 Kombinasjon av metoder gir noen fordeler

Foran har vi beskrevet positive erfaringene og forbedringspotensial ved hver av de tre metodene. Vi anser det som en klar styrke at det anvendes ulike metoder fordi det gir tykkere informasjon og kunnskap. Hadde vi bare brukt ett av verktøyene ville svakhetene blitt større. Sammenstillt vi dette framstår et helhetlig bilde av erfaringene og hvordan skriftlige, digitale og verbale verktøy utfyller hverandre.

- *Det skriftlige.* Det er bra å ha mange skriftlige besvarelser fra eldre. De er autentiske uttrykk for deres erfaringer og meninger skrevet med deres egne ord. Vi kan bruke den som sitater
- *Det digitale.* At dette materialet også rommer de digitale registreringene fra stedsvandringene er en klar styrke. Ved å bruke *vandringer i nærmiljøet*, der eldre selv bestemmer hvor ferden skal gå og hva som skal registreres, åpner vi for mer detaljrike opplevelser av plasser, traséer og området. «Ute i felten» minnes informantene på mer enn når de sitter innendørs, og de sansede stedsopplevelsene, som er vesentlig for oppfatninger om steders kvaliteter eller negative forhold, ligger til grunn for det de rapporterer
- *Det verbale.* Samtidig erfarte vi underveis hvor verdifullt det var med de mange uformelle så vel som mer strukturerte samtaler; (i) sammen med utfylling av spørreskjemaet, (ii) som del av stedsvandringene med den digitale appen, (iii) i smågrupper på dialogverkstedet da funnene fra den første samlingen var presentert, (iv) og i plenum etterpå der forslag til tiltak og løsninger ble drøftet

At vi la opp til et totrinns metodeopplegg med kombinasjonen av verktøy gav noen klare fordeler:

- *Bevisstgjøring i trinn:* den første samlingen med spørreundersøkelsen kombinert med samtaler og (for noen) de digitale registreringene med appen på stedsvandring bidro til bevisstgjøring på så vel positive som negative forhold i lokalmiljøet. Dette utløste samtaler og engasjement, og motiverte til frivillig innsats for nærmiljøet blant deltakerne

- *Muligheter for presentasjon og validering av foreløpig funn underveis:* at prosessen var lagt opp med to samlinger gjorde det mulig å presentere funn fra de to første trinnene i prosessen for deltakerne. Det i seg selv hadde en klar egenverdi. I tillegg var det verdifullt at deltakerne da fikk komme med innspill som supplerte det foreliggende materialet og mulighet for å ta det «et steg videre» og drøfte forslag til tiltak
- *Dialogverksteder og ettermøter med eldreråd og ansvarlige i kommunen* har satt fokus på hvor viktig det er at innspillene og kunnskapen tas videre til ansvarlige aktører og at det blir fulgt opp. Vi foreslår at det etableres forsøk med å utvikle en systematikk på hvordan medvirkningsmateriale tas videre til behandling, realisering og/eller forankring i planlegging

Valg av metoder, og kombinasjonen av dem, har hatt noen begrensinger. Utprøvingen har synliggjort at det fremover bør gis oppmerksomhet til hvordan man kan dekke bredere ulike grupper av eldre; både geografisk, etnisk og aldersmessig:

- *Geografisk.* Prøveprosjektet favner kun *ett lokalsamfunn* innenfor hver kommune/bydel. Flere tok til orde for at det viktig at det er behov for å dekke opp flere lokalsamfunn og bosteder
- *Etnisk.* Deltakerne var alle *etnisk norske*. Eldre innvandrere var ikke aktive på de arenaene vi benyttet på casestedene; seniorsentre og frivilligsentraler. I årene som kommer vil det i økende grad være en flerkulturell eldrebefolkning
- *Aldersmessig.* Deltakerne har i første rekke vært funksjonsfriske seniorer som allerede er positive og aktive brukere av tilbudene på den arenaen hvor metodene ble testet ut. De var også aktive brukere av lokalsamfunnets tilbud og muligheter. Mange som er litt eldre/svakere hjemmeboende kommer seg i liten grad ut. De har andre/sterkere behov som bør inkluderes i fremtidige medvirkningsopplegg

3.7.4 Mulige utvikling av Seniortråkk-metoden

Avhengig av hva slags kunnskapsgrunnlag man er ute etter, vil det være ulike varianter av et «tråkk-metoden» som kan gjennomføres, også med relativt lite ressurser og tid.

- *Seniortråkk med elsykkel* ("bikealong"); mange seniorsentre har begynt med daglig turer der eldre som er dårlig til bens sykles rundt i en større radius. Disse turene kan brukes som tråkk med to seniorer, som kan samtale underveis om felles og ulike erfaringer med lokale steder
- *Mikro-observasjoner*: minimere radiusen til en rundtur rundt eget hjem, eller seniorhjemmet, for å kartlegge hva ved stedet som betyr noe, hva som kan forbedres og hva som allerede fungerer godt. Kan baseres på erfaringer fra lignende opplegg rundt skolen med 5.trinn i grunnskolen
- *Teknologisk videreutvikling*: med et nasjonalt/kommunalt spleiselag kan digitale verktøy designes og testes for å ha et enda bedre brukergrensesnitt og en god anvendelighet for ulike deler av det kommunale apparatet, kommunale planleggingsprosesser og -prosedyrer. Her vil erfaringene fra pilot-prosjektene i Ungdomstråkk, Seniortråkk og Folkestråkk (DOGA) være verdifulle
- *Generasjonstråkk*: Til større planprosesser eller byutviklingsgrep kan man videreutvikle «spleis-modellen» ved å gjennomføre generasjons-tråkk der en som har gått før viser de andre hvordan en gjør det. Det kan knyttes sosiale bånd på tvers av aldersgrupper når unge går sammen med eldre ute i nærområdet. Opplegg kan baseres på erfaringer fra prosjekter med ungdom som medforskere og kunnskapsprodusenter. I et nylig gjennomført pilotprosjekt i Moss gikk unge og eldre sammen i stedsvandring, noe som samtidig bidro til en overlevering av lokal kunnskap fra den eldre til den yngre generasjonen. Ungdommene meldte i etterkant at de synes det var spennende ("vi trodde det skulle være kjedelig") og at de ble imponert over de eldres fysiske form og kunnskapsnivå. (Hagen m.fl. 2016b, Tolstad et.al. kommer 2017)

3.7.5 Hva kan kommunene gjøre selv?

En viktig del av metodevurderingen er spørsmålet om våre verktøy og metoder kan anvendes av kommunene selv uavhengig av at eksterne forskere er involvert. Det er vanskelig å konkludere entydig på dette punktet. På den ene siden er noen av metodene forholdsvis «enkle» i bruk, mens de på den andre siden forutsetter både en viss form for «nøytralitet», metodekunnskap og ressurser til dataprosessering som vil kunne variere mye fra kommune til kommune.

Metodene ble vurdert som verdifulle og relevante av kommunene og eldrerådene, med flere uttrykte betenkeligheter med tanke på å overta ansvaret for denne type undersøkelser. Dels var mange positive til å forsøke, dels var de betenkte over om de vil ha kapasitet til å gjennomføre datainnsamling (letttest), prosessere den på en god måte og implementere den (vanskeligst). Selv om metodene er relativt enkle, er det muligens mer krevende enn antatt å gjennomføre og analysere data. Det er dermed ikke sikkert om kommunene kan overta metodene direkte.

Konklusjonen er at det på bakgrunn av erfaringene fra utprøvingen bør utvikles et forenklet opplegg med ulike moduler som både kan fungere hver for seg og sammenstilles til en gjennomtenkt helhet og slik tilpasses kommunenes aktuelle kapasitet. Tanken er at det er bedre å gjøre noe enn ingenting for å få inn seniorennes perspektiver og kunnskap.

4 Kunnskap om aldersvennlig lokalsamfunn

Metodene vi har prøvd ut i dette prosjektet viste seg godt egnet til å fremskaffe stedsbasert kunnskap som vil være nyttig for videre arbeid med å utvikle aldersvennlige *lokalsamfunn*. For det første er datamaterialet i hvert case knyttet til så vel *konkrete* fysiske steder som de sosiale møteplassene og tilbud/tjenester som finnes – eller mangler – akkurat der. Seniorene kjenner seg igjen i datamaterialet: dette er deres hjemsted slik de opplever det. For det andre viser prosjektet at det på tross av noen ulikheter mellom casene på ulike type steder så er det påfallende mange likheter. Dette belyser vi i dette kapitlet.

4.1 Folkehelsestrategi

Helsedirektoratet har fått i oppdrag å bidra til operasjonalisering og konkretisering av regjeringens strategi for et aldersvennlig samfunn. Et aldersvennlig samfunn kan ikke defineres uten eldres deltakelse og medvirkning. Dette prosjektet har hatt som overordnet mål å undersøke hvordan man kan legge til rette for at eldre kan delta og bidra med sine ressurser. Ved å prøve ut medvirkning for å styrke det fysiske og sosiale miljøet vil dette kunne bidra til økt livskvalitet for den økende gruppen av eldre i årene framover. Utprøvingen er nært knyttet til målsettinger i folkehelsearbeid og til helsefremmende faktorer for fysisk aktivitet, trivsel, velvære og sosial tilhørighet. Å rette søkelyset på nærmiljøets betydning er dessuten interessant når vi vet at emosjonell stedstilhørighet i stor grad dreier seg om sosial samhörighet; det å høre til et sted, være del av et «vi her» og ha tilgang på fysiske aktivitetsarenaer og sosiale møteplasser er vesentlig for menneskers trivsel i hverdagslivet. Når man blir

involvert og engasjert i prosesser som skal styrke nærmiljøets kvaliteter blir man samtidig konkret eller symbolsk del av et sosialt fellesskap der man bor.

4.2 Tre tema med pluss, minus og mangler

I dette kapitlet presenteres resultater fra alle de tre metodene samlet: Seniorstemmer (spørreundersøkelse), seniortråkk (digital kartapp for stedsvandring ute) og seniordialog (dialogverksted i etterkant).

Innsamlingen av innspill og ytringer ble strukturert etter tre tema og tre forhold (se nærmere kap. 3):

- *Tre tema:* fysiske steder, sosiale møteplasser, tilbud og tjenester
- *Tre forhold:* pluss-sider, minussider og mangler

I presentasjonen har vi slått sammen minussider og mangler ettersom dette i en del tilfelle glir over i hverandre; minussider/negative forhold kan enten være eksisterende ting som kan fjernes eller reduseres, eller det kan være mangelfulle ting som det kan være mulig å etablere eller framskaffe.

I tillegg la vi vekt på å få fram:

- Vurdering av viktige forutsetninger for å bruke nærmiljøet
- Vurdering av viktige barrierer eller hindringer for å bruke nærmiljøet

Vi har fått et omfangsrikt materiale med konkrete angivelser av ting av betydning for eldres helse og livskvalitet, og knyttet til konkrete steder i det enkelte lokalmiljø. Dette vil bli overlevert case-kommunene så de kan *ta det med i det videre arbeid og i planlegging for aldersvennlig samfunn i sin kommune*. Her er disse data samlet uten stedsangivelser og uten de detaljerte innspillene og ytringene.

4.3 Fysiske steder i lokalsamfunnet

4.3.1 Viktigste positive kvaliteter ved fysiske steder?

Eksisterende fysiske steds-kvaliteter som mange setter stor pris er det viktig å sikre slik at de ikke forsvinner eller blir redusert som følge av konkurrerende hensyn og interesser. Dette kan også skje dersom de som sitter i besluttede posisjoner ikke har kunnskap om hvilken betydning kvalitetene representerer for eldre. Nettopp derfor er det så viktig med innbyggerinvolvering og medvirkning fra senioren selv; kunnskapsgrunnlaget bør inkludere hva som er bra for deres livssituasjon og behov sett fra deres eget ståsted.

Alle steder er senioren svært opptatt av **turmulighetene i nærmiljøet**. Dette temaet fikk en stor plass, også i samtaler og drøftinger på dialogverkstedene. Det er svært verdifullt for dem å ha både **naturområder, parker og grønne lunger** nært der de bor. Uansett type bosted og nærmiljø så vitner de seniorennes beretninger om hyppig bruk av områdene og stor oppmerksomhet på fysisk aktivitet, noe som er en vesentlig trivselsfaktor. Alle steder er de dessuten opptatt av hvordan disse områdene ser ut og at også dette betyr noe for trivsel og om stedene oppleves som attraktive eller ei.

Turområder langs Akerselva på Sagene

4.3.2 Viktigste minussider og mangler ved fysiske steder?

Gjennomgående peker seniorene i alle casene på negative fysiske forhold i nærmiljøet som **vedlikehold av bygninger, uteområder og veger/traséer**. Noe av dette er forbundet med trivsel og estetikk, dvs. at dårlig vedlikeholdte steder ikke er attraktive å bruke. Derved reduseres mengden aktuelle bruksområder, noe som også i en del tilfelle bunner i **fysiske hindringer eller dårlig framkommelighet for rullestoler og rullatorer** pga. hull i asfalt, høye fortauskanter og bokstavelig talt humper i vegen.

Det er noen ting som er tydelige mangler og som påvirker i hvilken grad eldre kommer seg ut på tur eller går mellom ulike destinasjoner: **krakker og benker** for å ta en hvil innimellom er svært mange opptatt av. Dette framholdes som avgjørende for om de faktisk går visse strekninger og turer eller lar være. **Rekkverk** på konkret angitte steder er også ofte nevnt. Sett i sammenheng med forhold som ble nevnt som negative så er mangler som reduserer uteliv og fysisk aktivitet klart også knyttet til **dårlig trafiksikkerhet, framkommelighet, tilgjengelighet og sikkerhet/trygghet** med nok belysning når det er mørkt.

På ulike måter er de også opptatt av det negative ved at steder som **torg, plasser og byrom som det tidligere var mye som skjedde** er mer dødt nå og lite aktivitet.

Uenigheter? Dialogverkstedene frembragte uenigheter eller korrigeringer av materialet. Da vi presenterte slide'en som vises under, der det blant annet sto at det var konflikter mellom turgåere og golfspillere, ble dette gjenstand for diskusjon. Mens noen hadde rapportert om dette, var det andre som ikke delte slike negative opplevelser på goldbaneområdet.

Eksempel på oppsummering de viktigste/ oftest nevnte forholdene. Fra Sarpsborg

Fysiske steder

(pluss) Turområder – idrett, bading, parker og rekreasjonsområder
 1. Isestøstien, Hevingen, Bodalsstranda, Hafslundparken, Feriehjemmet, Skjebergkilen, Kulåsparken, Lysløypa på Kurland med appelsintoppen.
 2. Tunevannet, Høysand, Østre bydel med museet, Kyststiveien, Børtevann, Tarris

(minus) Golfbanen på Hevingen (konflikt: turgåere og golfspillere)
 Generelt svakt vedlikehold – Borgenparken, Sarpebrua portal/monument og kirkegårder
 Oppgradering av Skjeberg (sentrum/stasjonsbyen)
 Bedre skilting rundt Isevannet
 Få opp besøk/bruk av gågata (St.Mariegate) i Sarpsborg sentrum og «Torget er en flause»

(mangler) Mangler lysregulert fotgjengerovergang ved Iseveiensenteret
 Savner under-/overgang ved Borgensenteret (samme som over?)
 Generelt gang og sykkelveier – bla. fra Hasle til skolen
 Badeplasser mangler p-plasser og WC - Bodalsstranda

4.3.3 Variasjoner i de ulike typene lokalsamfunn?

Siden Sagene er en bydel i utkanten av Oslo sentrum er det naturlig nok flere **parker, tilrettelagte turstier (som langs Akerselva) og grønne lunger** i de eldres beskrivelser av turområder. Dette er arenaene for storbybeboernes friluftsliv. Det kan være de eldre av og til også bruker marka, men at vi kun fanget inn fysiske forhold i nærmiljøet siden det var det vi spurte om. På Eidskog og Skjeberg er det i større grad **naturområder og skogsområder** som nevnes. Slike områder er mer direkte tilgjengelig i småbyen og bygdetettstedet fordi de har skogs- og naturområder tettere på. På begge disse to stedene er **badeplasser** en positiv fysisk stedskvalitet. En utendørs badeplass har de ikke i bydel Sagene, ei heller en innendørs (se under tilbud/tjenester de savner).

På Sagene var mange opptatt av manglende **toalettmuligheter i parker og turområder** (som langs Akerselva), dvs. områder som de likte å gå tur i. Toalettforhold ble nevnt i tilknytning til en badeplass i Skjeberg, ellers ikke, - og i Eidskog var dette ikke tema.

Det ser altså ut til at dette er en viktig mangel i bynære områder som av flere oppleves som en barriere for å kunne ha glede av utendørslivet. Storbyseniorene skiller seg også ved at de kunne ønske seg **trimapparater langs turveier og i parker**. Dette er apparater som er særlig egnet for eldre og et byfenomen som etterhvert er blitt utbredt i mange europeiske byer, og idéen er antakelig kommet derfra. For øvrig ligner det litt på trimløyper og «Tufte-parker» som vi finner mange steder i Norge.

Storbyseniorene er mer opptatt av forhold som reduserer **framkommelighet og tilgjengelighet**. De framhever dessuten at dette er **fysiske hindringer** som i sin konsekvens går ut over det sosiale; de forteller om mange som kvier seg for å gå ut og heller blir sittende hjemme. Sagene som en bydel i storbyen er for de eldre også et nærmiljø med visse **trafikksikkerhetsproblemer** grunnet mange biler, relativt høy hastighet, dårlige krysningspunkter og manglende fotgjengerfelt på konkret angitte steder. Lignende tematikk kom forøvrig opp i Sarpsborg med kryssing av vegen ved Iseveiseret i Skjeberg, der mange ønsket en undergang. På Sagene er det flere som peker på at det er litt skummelt og utrygt en del steder fordi det er mørkt kveldstid og vinterstid og de kvier seg for å gå ut eller gå visse strekninger pga. **manglende gatelys eller annen belysning**. Et annet negativt forhold i Sagene som småbyen og tettstedet ikke har, ifølge de eldre, er utsiktene til **fortetting** som blant annet bygger ned grønne områder og traséer. Det har vært en del nybygging som fortetting og de frykter det blir mer av dette pga. rådende politikk med å bygge tett, høyt og nær buss og trikk av miljøhensyn. For de som allerede bor i bygårder i området representerer dette i en del tilfelle forringelse av nærmiljøet.

4.4 Sosiale møteplasser

Eldres trivsel og livskvalitet er også avhengig av gode sosiale møter og samvær med andre mennesker, og dette er satt høyt på dagsorden i folkehelsesammenheng. Økende ensomhet blant eldre er et alvorlig problem som blant annet henger sammen med at de som lever lenge opplever å miste livsledsagere, familie og venner på samme alder. Rådende politikk på at eldre skal bo i eget hjem så lenge som mulig med støtte av hjemmebaserte tjenester er et gode som også har en bakside; etter hvert som man blir fysisk redusert

eller kognitivt/mentalt svekket blir mange sittende mye alene hjemme. Ny teknologi og «den digitale alderdom» kan også ha en slik utilsiktet negativ bieffekt, forsterket av at menneskelige kontakt mellom tjenesteapparatet (bokstavelig talt) og de eldre reduseres pga. teknologibruk. Med den følge at det sosiale behovet hos den enkelte eldre kan bli større.

Betydningen av en helhetlig kommunal frivillighetspolitikk fremheves av flere sentrale samfunnsaktører, og frivillig sektor anerkjennes som en uavhengig og selvstendig samfunnssektor på linje med offentlig og privat sektor. En voksende gruppe av eldre – både funksjonsfriske eldre som kan bidra med frivillig innsats og eldre med ulike omsorgsbehov – aktualiserer viktigheten av frivillig sektor framover. Dette understrekes blant annet av den nye samarbeidsavtalen mellom Kommunenes Sentralforbund (KS) og Frivillighet Norge³. Her oppfordres det til å danne lokale plattformer for samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor på hele bredden av samfunnsfelt, deriblant planprosesser.

De seniorenene som deltok i våre utprøvinger og kartlegginger var ganske så spreke, både fysisk og mentalt. Dessuten var det de som møtte fram og ofte brukte seniorsenteret og frivilligsentralen og slik ikke hørte til i kategorien isolerte eldre. Mange var veldig aktive og stedene og tilbudene de bruker jevnlig i hverdagen rommer mange sosiale møtepunkter. Men de ser framover og tenker de selv kan komme i en mer ensom livssituasjon, samtidig som de har et blikk for de eldre som sitter mye alene hjemme. Derfor er de spesielt opptatt av temaet sosiale møteplasser i vid forstand.

4.4.1 Viktigste sosiale møteplasser?

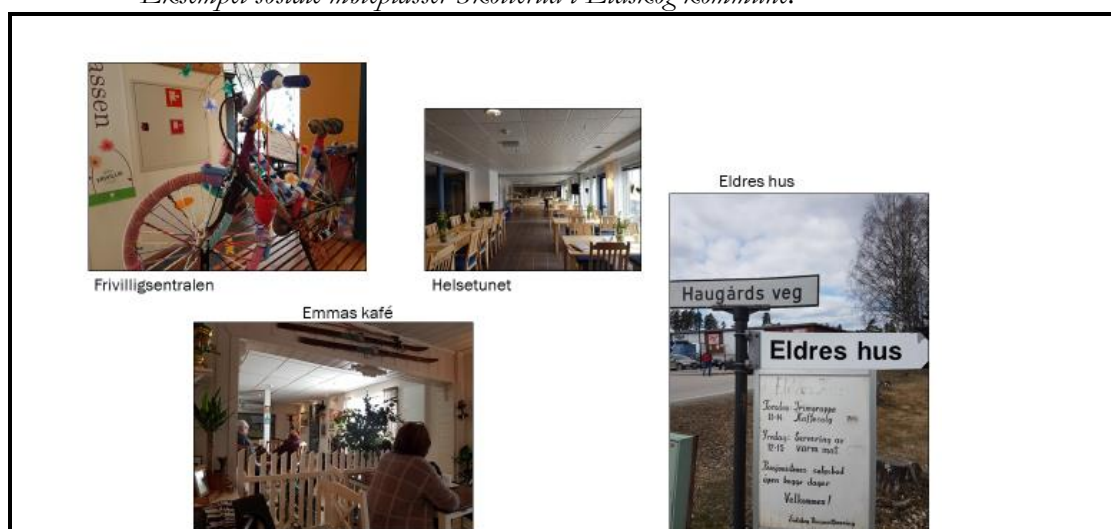
Sosiale møteplasser er så mangt, ikke bare rene møteplasser men steder som også brukes til andre formål. Både fysiske steder og tilbud og tjenester (våre to andre kategorier) fungerer i mange tilfelle som møteplasser; som turveien og parken eller biblioteket og kirken.

På alle stedene framheves **seniorsentre og frivilligsentraler og lignende offentlige eller private tilbud/tiltak**, der alle som vil

³ En fornyet samarbeidsplattform mellom KS og Frivillighet Norge

kan komme og der det finner sted en rekke aktiviteter og tiltak som de kan delta i. I tillegg er det to andre kategorier sosiale møteplasser som pekes ut som viktige av mange; det ene er **bibliotek** og det andre er ulike **lag og foreninger** som pensjonistforeningen, Røde Kors, grendelaget o.l. Dessuten fungerer **arrangementer** av ulik karakter også som sosiale møteplasser, for eksempel eldredans, trimgrupper, konserter, strikkekafe eller håndverkstreff. Private **kaféer** på samme måte. Flere steder er **kirker** viktige møteplasser med tilbud om ulike aktiviteter og arrangementer. På Sagene var det mange som framhevet dette. Flere av disse møteplassene er avhengige av økonomiske tilskudd fra kommunen og kan stå i fare for å bli rammet dersom det blir budsjett-kutt. Derfor er det viktig å synliggjøre hvilke betydning de har for eldre.

Eksempel sosiale møteplasser Skotterud i Eidskog kommune.

4.4.2 Viktigste minussider og mangler ved sosiale møteplasser?

«Noe må gjøres for **at flere eldre kommer** til møteplasser og aktiviteter», skriver en av de aktive senioren i Eidskog. Alle steder er de opptatt av at det er en god del eldre som av ulike årsaker blir sittende for mye hjemme i ensomhet og at de ville hatt stor glede av å delta på slike sosiale møteplasser som er beskrevet ovenfor. Noen har praktiske vansker med å komme seg dit pga.

bevegelighet, framkommelighet eller transport. For andre kan det være sosiale årsaker (eller kulturelle/etniske: ofte er det få eller ingen innvandrere på mange av disse møteplassene). Flere påpeker dessuten at det gjerne kunne vært flere menn på møteplassene eller at mange flere menn ville ha glede av å delta. Det er ikke alle steder de har det de i Eidskog kaller for «Gubbetreff»; kara som nesten daglig møtes på frivilligsentralen for så å finne ut hva de skal gjøre, ofte går de sammen ut på tur i nærmiljøet. **Mobilisering og strategier** for å få flere til å bli deltakende er ønsket. En annen hindring ligger rett og slett i manglende **informasjon** eller for dårlige informasjonskanaler om møteplasser, tilbud og arrangementer. Det har vært mye diskusjon om at man ikke bare kan satse på informasjon via internett; her er det klart mye å ta tak i!

I Skjeberg og på Sagene var det flere eldre som nevnte at det å benytte – eller ikke benytte – det som defineres som særskilte «tilbud til eldre» også kan handle om identitet: i hvilken grad ser man på seg selv om eldre? Mange sa de i utgangspunktet tenkte at «dette er ikke noe for meg» når de ble presentert for tilbudene på seniorsenteret fordi de ikke så på seg selv om eldre, og fordi de antok at det var for de «skikkelig gamle». Merkelappen «eldre- eller senior»-tilbud kan derfor ekskludere personer som aldersmessig tilhører kategorien, men som er funksjonsfriske og ikke identifiserer seg med det å være gammel.

Dette illustrerer to viktige poeng. For det første er eldre i likhet med alle andre aldersgrupper en veldig uensartet og sammensatt gruppe med ulike ønsker og behov. For det andre kan det være noen ulemper med tilbud som forsøker å favne alle eldre. Det er et klart **behov for differensierte tilbud ut fra interesser, funksjonsnivå etc.** Eldreuniversitetet og ulike typer underholdning eller foredrag fra kjente personer ble nevnt som tilbud som var populært blant et større spekter av eldre og kunne lokke til seg de sprekeste også.

Når det gjelder hav slags sosiale møteplasser som savnes er det to ting som peker seg ut. Det ene er **fysiske turgrupper** som friluftsgupper, gågruppe eller sykkelgruppe. Det andre er **småturer og dagsutflukter** til fine steder og kulturinstitusjoner, museer etc., dvs. typen sightseeing som samtidig er sosialt trivelige arrangementer. Noen framholdt at det i helger og ferier er færre

sosiale møteplasser som er åpne eller at tilbud som har viktige sosiale funksjoner holder stengt.

Eksempel på oppsummering de viktigste/oftest nevnte forholdene. Fra Sagene.

Sosiale møteplasser

Pluss

- Sagene Seniorsenter med alle aktivitetene og tilbudene
- Frivilligsentralen Sandakerveien med alle aktivitetene og tilbudene
- Sagene Samfunnshus
- Sandakersenteret - kafeen
- Biblioteket
- Kirker: Sagene, Grefsen, Iladalen, Torshov (møteplass + aktiviteter)
- Mange kafeer i bydelen: for eksempel Hønse Louisas hus
- Kultur: musikkarrangementer, konserter

Sosiale møteplasser

Minus

- Sandakersenteret kunne vært bedre
- Mange holder seg hjemme pga. dårlig tilgjengelighet foran Sagene seniorsenter
- De eldste på huset faller litt utenom
- Vanskeligere å få menn til å komme
- For lite informasjon om tilbudene som finnes

Sosiale møteplasser

Mangler Mangler trådløst nettverk på hele Treschows hus
 Savner flere turgrupper, friluftsgupper, gågruppe, sykkelgruppe
 Savner flere utfluktsgrupper til dagsbesøk fine steder, museer etc.
 Savner svømmehall/bad med seniortrening, Sagene bad stengt
 Hyggelig «engelsk» pub der eldre føler seg hjemme
 Bedre informasjon om møteplasser og arrangementer (utenom nett)
 Ulike aktiviteter: boccia, dans, bad, sykkelgruppe, minigolf, utesjakk

4.4.3 Variasjoner i de ulike typene lokalsamfunn?

Det er **mer som er likt enn forskjellig** når det gjelder sosiale møteplasser. Det kan imidlertid virke som **småsamfunnsfaktoren** kan slå inn positivt for menns deltakelse i Eidskog og Sarpsborg/Skjeberg; at de eksisterende nettverkene og kjennskap på kryss og tvers kan bidra til at menn lettere kommer til de sosiale møteplassene. I Eidskog er det som nevnt daglig «**Gubbetreff**» både på Skotterud og Magnor, og i det gamle rådhuset i Skjeberg samles de på frivilligsentralen der det skjer mye, spesielt populært er Hobbycaféen som samler 80-100 deltakere av begge kjønn. Her har de ifølge de eldre egne «mannebord», en trivelig møteplass der de driver med håndverks- og hobbyaktiviteter. Men også på Sagene seniorsenter samles mannlige seniorer.

Storbyseniorene nevner aktiviteter/møteplasser de kunne ønske seg som **boccia, dans, minigolf, utesjakk og bowling**. De savner dessuten **svømmehall/bad** med seniortrening ettersom Sagene bad er stengt. Hyggelig «**engelsk**» **pub** der eldre føler seg hjemme, syntes flere kunne være fint.

4.5 Tilbud og tjenester

Dette er en bred kategori av ulike **offentlige og private** tilbud og tjenester som eldre enten er avhengig av eller som bidrar positivt til deres praktiske hverdagsliv, egenadministrasjon og trivsel. Mye av dette er positive kvaliteter ved et sted for alle aldersgrupper, mens noe er særlig viktig for eldre.

4.5.1 Viktigste tilbud og tjenester?

At det er nærhet til ulike **helsetilbud- og tjenester** er særlig viktig; både behandlere som lege, tannlege og fysioterapeut og ulike type trimtilbud og treningssentre. Her finner vi så forskjellige ting som apparat trening og eldredans/trimdans. Seniorene framhever **butikker** og med noen få unntak er de fornøyde med utvalget som finnes i deres lokalmiljø. **Post i butikk og bank** er også viktig, og mange av de eldre ønsker muligheten til å kunne snakke med noen i en bank og ikke bare være avhengig av nettbaserte dialoger. På Skotterud i Eidskog frykter de nå at banken blir lagt ned.

Kommunikasjon og transport er sentralt, særlig at det er gode busstilbud (og trikk/bane i Oslo) og at det eksisterer ordninger med subsidiert transport (taxi for busspris) som de kan benytte. De eldre setter stor pris på at det finnes **datakurs og seniornett** og framhever viktigheten av lavterskel tilgang på hjelp og veiledning om så vel selve teknologien som det å finne fram på nettet, offentlige og private informasjonsnettsteder, bruk av ulike app'er etc. Dette er ting som stadig endres og behovet for veiledning vil i større og mindre grad alltid være tilstede (se mer i kap. 4.6 og 6.3). I denne kategorien nevner mange tilbud som også kom fram som sosiale møteplasser, nemlig **bibliotek** med så vel bøker og lydbøker som foredrag og daglige aviser, **eldreuniversitetet**, samt ulike **kulturtilbud** som gallerier, kunstscole, musikkarrangementer o.l. Sagene hadde eldreuniversitet som mange syntes var veldig bra. Alle steder er det dessuten mange tilbud fra kommunen og ikke minst **frivillige organisasjoner**; som trimdans, bygdekvinnelag, saniteten, pensjonistforeningen og frivilligsentralen.

4.5.2 Minussider og mangler ved tilbud og tjenester?

Flere av de tilbudene og tjenestene som er nevnt som pluss og positive kvaliteter har også klare mangler eller minussider. Dette

gjelder slike ting som **nedlagte butikker** som tidligere ble satt pris på, noe som løftes fram på så forskjellige steder som Sagene og i Eidskog. På Skotterud er for eksempel elektrisk butikk lagt ned, og det er et stort savn at de må reise til Kongsvinger for å få dette tilbudet, spesielt fordi det også rommet service og rådgivning på mobil og datautstyr. Tilbud og tjenester for **mobil- og datateknologi** er et stort tema og kan klart bli bedre alle steder. Dette dreier seg som nevnt både om **teknologien og om bruken**, både om å kunne kommunisere med offentlige myndigheter, hjelpeapparat og helsetjenester, orientere seg i og bruke service og tjenester, og holde seg orientert om tilbud, muligheter og arrangementer i lokalsamfunnet (se kap. 4.6 og 6. 3). Generelt er eldre opptatt av at det er mangelfulle **informasjonskanaler for tilbud og tjenester** og de kritiserer den ensidige dreiningen mot at «alt skal foregå på nettet».

Transporttilbud er særdeles viktig, og her anføres også en del mangler. «For friske og bevegelige er tilbudet bra, men hva med dem som ikke kan gå/sykle/kjøre bil eller har noen som henter og bringer?» spør de for eksempel i Sarpsborg. De ønsker seg (bedre) besøks- og hentetjenester til eldre som ikke kommer seg ut, og dessuten sier de det er dårlige bussforbindelser (mot sentrum) og at de savner halvtimesruter som var før. I bygdekommunen Eidskog er det kollektivtransporten i utkantene og i ulike grendelag som er dårlig, slik det ofte blir i bygder med lite kundegrunnlag. Det er for øvrig noe de også sier i Sarpsborg: «her er det veldig mange som kjører bil, det er nesten ikke et menneske på bussen».

Noen mangler framheves når det gjelder **helsetilbud- og tjenester**. Det dreier seg om bedre kapasitet på fysioterapi, frisklivstilbud og som de drøftet på Sagene: en helsetjeneste/helsesøster for eldre som et lavterskeltilbud de lett kunne kontakte og få tatt enkle prøver og målinger hos utenom å måtte vente lenge på time hos fastlege. På Sagene var de for øvrig veldig opptatt av at tilbudet som hadde eksistert på Sagene Bad var nedlagt. Badet var solgt til en privatperson og de visste ikke om det i det hele tatt var mulig å håpe på at det ble et badetilbud med vanntrim der.

Eksempel på oppsummering de viktigste/oftest nevnte forholdene. Fra Eidskog

Tilbud og tjenester

Pluss	Boliger for eldre: sykehjem, ulike typer eldreboliger med servicetilbud Helsetilbud: legekontor, helsetunet, tannleger, treningssentre Aktiviteter: trimdans, bygdekvinnelag, saniteten, musikk/orkestre Busstilbud: Kongsvinger – Sverige, busskort-tilbud Banken: mange frykter den blir lagt ned Butikker: fornøyd med mange av butikkene
Minus	Nedlagte butikker Nedlagte offentlige tjenester: ligningskontor, lensmannskontor
Mangler	Elektrisk butikk, service mobil og data Kollektivtransport i utkantene/ulike grendelag, redusert tilbud Fysioterapi: bedre kapasitet Aktiviteter; Bowling

4.5.3 Variasjoner i de ulike typene lokalsamfunn?

Man skulle tro at det var vesentlige forskjeller på vurdering av pluss og minussider ved tilbud og tjenester i ulike type lokalsamfunn, men det later det ikke til å være. Det finnes selvsagt lokale variasjoner på alle tema/forhold vi tok for oss, for eksempel på tilbud og tjenester for **transport** (se ovenfor), men i prinsipp dreier det seg om langt på vei de samme tingene. Ett forhold ser imidlertid ut til å være noe forskjellig, nemlig når det gjelder **boligtilbud** til seniorene. Dette kan dels grunne i at boligstrukturen og bosettingsmønsteret i utgangspunktet er forskjellig. For eksempel er det i bygdekommunen *Eidskog* en god del som har bodd i spredtbygd område eller utenfor bygdesentrumet Skotterud som har flyttet fra husene sine andre steder når de begynte å bli eldre. På Skotterud bor de da sentralt med «nærhet til alb», noe som har klare sosiale fordeler, gir grunnlag for trygghet og gjør dem bedre i stand til å klare seg selv lenge. En likeså viktig grunn er at det der er et tilbud i et boområdet/institusjonsområde i sentrum som har mange **ulike type boliger og bomiljøer for eldre**; fra rekkehus og leiligheter til

omsorgsboliger og sykehjem. Det er mange kvaliteter knyttet til dette, fra den fysiske utformingen og beliggenheten, til uteområdene, gangveiene imellom boligene, nærheten til helsetjenester og servicetilbud, café og kulturtilbud på området. Vi tror kanskje dette er spesielt og ikke helt representativt for bygdekommuner generelt, i hvert fall ikke det samme omfang og den samme variasjonen i tilbudet. I *Sarpsborg* etterlyses nettopp slike botilbud; eldre/seniorboliger med et visst sosialt fellesskap, men som ikke er vanlige omsorgsboliger rundt sykehjemmet. Det bygges nå byleiligheter for eldre i Sarpsborg sentrum, men mange av de vi snakket med ønsker ikke å flytte fra nærmiljøet sitt i Skjeberg. En annen hindring de så var at nye leiligheter ofte blir så kostbare at mange da må ta opp nye boliglån i tillegg til å selge sin gamle enebolig. Når boligtemaet i liten grad var oppe på Sagene, så antar vi at en vesentlig grunn til dette er at eldre der allerede i stor grad bor i (lettstelt) leilighet og at få opplever å bo usentralt i forhold tilbud, tjenester, møteplasser og turområder.

Småbutikker i nærmiljøet

4.6 Teknologiske muligheter og barrierer knyttet til stedsbruk

Kartleggingen blant seniorene viste tydelig at både den generelle digitaliseringen av samfunnet og mer spesifikt rettet mot eldre må gi større oppmerksomhet som forutsetning for deres stedsbruk. Vanligvis behandles slike spørsmål som individbaserte muligheter knyttet til helse og velferd. Vårt prosjekt viser at aldersvennlig lokalsamfunn også dreier seg om *tilgang til informasjon* om stedets sosiale, kulturelle og fysiske muligheter, tilbud og tjenester og at eldre med ulike kapasiteter og kompetanser skal kunne orientere seg om dette. Selv om mange behersker ny teknologi relativt godt er det et problem at en del eldre med digitaliseringen kan risikere å bli mer marginaliserte enn de ellers ville vært. Dette kom frem alle de tre case-stedene og vi skiller derfor ikke på type sted. Vi understreker dessuten at temaet teknologi ikke i utgangspunktet var noe vi ba seniorene mene noe om. Alle stedene var det de selv som brakte dette på bane.

Disse spørsmålene drøftes nærmere i sluttkapitlet (6.3). Her oppsummeres *synspunkter og forslag fra de eldre selv* om tematikken ny teknologi.

Bruk mer varierte informasjonsformer- og kanaler

- Kortfattede informasjonsblad, aviser, oppslag på tavler eller annonser om hva som skjer i nærmiljøet. «Det trenger ikke være veldig fancy og kostbare ting, det viktigste er at informasjonen når fram», sies det. Private og offentlig aktører kan gå sammen om dette
- Det samme gjelder bussruter og annen transportinformasjon om tilbud til eldre
- Bruk bibliotek, seniorsenter og frivilligsentral mer til å spre informasjon om tilbud, tjenester og «hva skjer»
- Tilbud på post. Noen eldre som ikke har data savnet pensjon og andre ting i posten
- Informasjon på TV som eldre ser på hjemme (a la hotellinformasjon)

Etabler seniortelefon /lokal service-telefon

- Det foreslås en servicetelefon for eldre der de kan ringe for å spørre om «alt mulig rart» og også få tilført nyttig informasjon som de kanskje ikke visste de skulle etterspørre. Kan dette inngå i servicekontorenes tjenester?

Overvåk floraen av systemer for tilbakemelding

- Etter hvert er det blitt ganske mange systemer og apper for eldre. Dette er på den ene siden veldig positivt fordi det gjør det lettere å melde fra om ting. På den andre siden sier de eldre at det lett kan bli for mange systemer og de kan gå seg litt vill i det. De stiller dessuten spørsmål ved om tilbakemeldinger om like ting havner hos ulike aktører og at dette reduserer ansvar og muligheten for at det blir gjort noe med saken. Dette gjelder også medvirkning og kanaler for tilbakemeldinger til kommunene

Sørg for å utvikle mer varierte former for databistand

- Teknisk assistanse/databistand for selve teknologien: butikk, servicesentral o.a.
- Utbygge lavterskel opplæringstilbud på det enkelte seniorsted. Viktig at det er gratis og at det er lavere kompetansekrav for å delta i dette enn i seniornett
- Flere tilbud om datakurs
- Data-assistent, 1:1-veiledning og rådgivning, også at det kan være mulig å få assistanse med datateknologi hjemme. Ambulerende teknologisk «hjemmehjelp for eldre»
- Ungdom med IKT-kompetanse kan (i enda større grad) utnyttes som støtte
- Mer og lett tilgjengelig informasjon om hvor man finner hva på nettet, inkludert offentlige informasjonssteder

4.6.1 Oppsummering kunnskap fra de eldre

Nedenfor gis et grovt bilde av hovedtrekkene i det samlede datamaterialet

Figur 4.1: *Fysiske steder, sosiale møteplasser og tjenester/tilbud. Positive kvaliteter, negative forhold og mangler. Hovedtrekk.*

	Fysiske steder	Sosiale møteplasser	Tilbud og tjenester
Pluss-sider	• Naturområder, parker og grønne lunges • Turveier- og traséer både i skog og mark og tilrettelagte i tettbygd strøk • Badeplasser	• Seniorsentre og frivilligsentraler, eldres hus, grendehus o.l. • Bibliotek • Lag og foreninger • Kulturelle og sosiale arrangementer og lokale tilstelninger • Kaféer • Aktiviteter som også fungerer som sosiale møteplasser; trim, eldredans, strikkekafé, hobby- kafé, matkurs	• Variert boligtilbud for seniorer der det finnes • Helsetilbud/tjenester: både behandlere, trim-tilbud og trenings-sentre • Transport (når bra) • Hente- og bringetjenester • Butikker i lokalmiljøet • Post og banktjenester • Bibliotek • Kulturtilbud • Frivillige organisasjoner
Minus-sider	• Vedlikehold av bygninger, uteområder og veier • Fysiske hindringer, framkommelighet	• Ulike hindringer så mange eldre ikke deltar • Dårlig informasjon som ikke når ut til alle (bare på nett holder ikke)	• Nedlagte butikker • Service og rådgivning mobil/datateknologi • Transport og hente- og bringetjenester når ikke tilstrekkelig kapasitet og nivå
Mangler	• Benker, krakker, rekkverk • Toalettmuligheter i parker og turområder • Gatelys og belysning på turveier og i parker	• Tur- og friluftsgupper • Småturer, sight-seing og dagsutflukter til fine steder og kultur-institusjoner	• Flere informasjonskanaler om offentlig service, hjelpeapparat, kulturtilbud, sosiale arrangementer • Bedre kapasitet på helsetilbud fysioterapi, friskvern mm. • Bad/vanntrim for eldre

5 Hvordan ta seniorennes bidrag videre?

5.1 Medvirkning skaper forventninger

All innbyggerinvolvering eller mobilisering til deltakelse i medvirkningsprosesser som på en eller annen måte har som formål å utvikle stedet eller lokalsamfunnet i en positiv retning vil skape forventninger. Når innbyggere blir spurt om å bidra til kunnskapsgrunnlaget for stedsutvikling så forventer de mer eller mindre bevisst at denne innsatsen vil føre til noe og at det kommer til å skje noe som er forårsaket av den prosessen de har tatt del i (Klausen m.fl. 2013, Vestby 2017). I noen tilfeller, for eksempel med barn og ungdom, må man kommunisere at denne formen for deltakerdemokrati ikke garanterer at nettopp deres forslag, behov og ønsker får gjennomslag. Det demokratiske poenget er *at* de kommer til orde i viktige prosesser eller saker, *at* innflytelseskanaler eksisterer og åpnes, og *at* bidragene deres tas videre til «rette instans», dvs. til de som formelt eller reelt er i posisjon til å beslutte. Innen offentlig lokalt utviklingsarbeid, der det både er faglige og politiske aktører som er i posisjon til å ha innflytelse på prioriteringer og valg, vil innbyggernes (ulike) innspill avveies mot hverandre og andre hensyn.

Selv om det ikke er noen automatikk i at innbyggeres forslag og innspill til sikring eller forbedring av kvaliteter i nærmiljø og lokalsamfunn realiseres, så er det vår mening at lokale myndigheter ikke bør sette i gang medvirkningsprosesser uten å være innstilt på å ta i vertfall noen av innbyggernes bidrag videre. Dersom det overhodet ikke «skjer noe» i etterkant blir det vanskeligere å mobilisere innbyggerne til deltakelse ved neste anledning. Kommuner med erfaring fra mye medvirkning melder at det kan

oppstå «brukermedvirknings-tretthet» og at flere har problemer med å bruke resultatene fra kartlegginger, noe som kan gjøre prosessen til en «skinnmedvirkning» og dermed ytterligere øke trettheten blant de involverte (Hagen m.fl. 2016).

Forskning viser for øvrig at få kommuner har *rutiner* for å hjelpe innbyggere å forfølge en sak de har engasjert seg i. Innbyggerne opplever ofte at deres innspill forsvinner i et sort hull – og at kommunale beslutningsprosesser er uoversiktlige og langvarige. To «sporingstiltak» ble foreslått i en omfattende studie av medvirkning. Det ene var å etablere et system á la Postens «spor pakke»-funksjon om hvor saken står i etterkant av involveringsprosessen. Det andre var en type «spor-effekt»-funksjon:

«Innbyggere lurer ofte på om innspillene deres får noen effekt på hva som blir det endelige vedtaket. Ofte har innspillene vært igjennom mange avveininger i saksforberedelsen, og effekten av innspillet kan være svært vanskelig å spore. Dette kan virke demotiverende, og resultere i at innbyggerne ikke oppfatter lokaldemokratiet som lydhørt. Studier viser at det er viktig å oppleve å bli hørt, men ikke så viktig om man får gjennomslag. Ved å etablere rutiner for å beskrive hvordan ulike innspill er ivaretatt eller ikke ivaretatt, så kan innbyggerne lettere spore effekten» (Klausen m.fl. 2013).

I vårt prosjekt kom det faktisk alle de tre stedene opp spørsmål om saker som på en eller annen måte hadde vært «oppe» tidligere, som eldre hadde spilt inn til, som kommunestyret hadde vedtatt: «men ikke noe har skjedd og hvor står saken nå??» Det synes å være et klart behov for oppklaring av hva som har skjedd, eller rettere: ikke skjedd, og årsakene til dette.

Når det gjelder spørsmålet om hva som skjer med seniorbidragene i fortsettelsen så må vi poengtere at i vårt prosjekt er det ikke de lokale myndighetene som har satt i gang medvirkningen. De har sagt seg villige til å bidra med praktisk tilrettelegging som case i et prosjekt initiert av Helsedirektoratet og gjennomført av oss som er forskere. Kommunen eller bydelen kan derfor ikke avkreves en oppfølging. Men de virker villige til – og interesserte i – å ta dette materialet videre slik vi tolket drøftinger på ettermøtene. Det lå

heller ikke innenfor vårt prosjekt å følge opp dette, men å peke på mulig implementering og realisering, samt relevante aktører og arenaer for dette. Vi foreslår for øvrig at dette bør være gjenstand for videre utviklingsprosjekt (se kap. 6.5).

Spørsmålet vi stiller her er om det er noen mer allmenne råd og refleksjoner vi kan komme med på bakgrunn av typen innspill seniorenas deltakelse har frambragt?

5.2 Aktører og fagområder som bør ansvarliggjøres

Materialet fra medvirkningsutprøvingen inneholder både konkrete forslag eller behov og et mer allment kunnskapsgrunnlag som forteller noe om hva som er viktig sett med seniorenas øyne. Den kunnskapen må tolkes og omsettes for å operasjonaliseres inn i tiltak og løsninger. Dette dreier seg om ulike nivåer, som:

- Overordnet langsiktig planlegging, som kommuneplaner
- Konkrete planer for nærområdet: delplaner, reguleringsplaner, sentrumsplaner, utbyggingsplaner
- Konkrete tiltak, som behov for benker og belysning, vedlikehold av rekkverk, fortaushindringer, eldretrim mm.

En svært viktig ting er at vi ikke bare har rettet søkelyset mot *negative forhold og mangler*, men i like stor grad mot *positive forhold og faktorer* som bidrar til gode lokalsamfunn for de eldre. Positive steds kvaliteter eller tilbud og tjenester som finnes i dag tas lett som en selvfølge. Men dersom de ikke løftes fram kan en del av dem forsvinne eller reduseres, for eksempel ved fysisk planlegging og stedsutvikling eller ved budsjettinnstramminger eller endrede lokalpolitiske prioriteringer. De må altså inn i tiltakslistene.

En stor del av bidragene dreier seg om tema som hører inn under folkehelseplaner; fra helse- og trimmuligheter til grøntområder og sosiale møteplasser. Avhengig av kommunens størrelse og organisering vil det være flere aktører som er aktuelle; planlegger, samfunnsutvikler, kultursjef, idrettsansvarlig, folkehelsekoordinator. Sistnevnte har svært ulik posisjon og rolle, dels avhengig av administrativ plassering og stillingsbrøk. Noen

steder vil det derfor være aktuelt at denne type aktør har et koordinerende eller samordnende ansvar for at bidragene tas videre inn i systemet. Andre steder vil det være naturlig å peke på andre aktører.

En stor del av de eldres synspunkter på et aldersvennlig samfunn dreier seg om tema som hører inn flere områder av fylkeskommunens og kommunens virksomhet og planarbeid; fra helse- og trimmuligheter til grøntområder og sosiale møteplasser – og der frivillig sektor også bør ha en sentral plass. En styrking av de eldres muligheter for turer og friluftsliv, berører for eksempel fylkeskommunens og kommunens arbeid med planer for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv mer generelt.⁴ De eldres ønsker om «nærturer» understreker også behovet for å inkludere brede samfunnsgrupper i satsingen for bedre bruk av spillemidler i folkehelseøyemed (Thorén, Skjeggedal og Vistad 2016).⁵ For å lykkes med å skape et aldersvennlig samfunn må da flere grupper av aktører bidra, både innenfor sin egen virksomhet og i samarbeid med andre offentlige og frivillige aktører. Disse aktørene kan være ulike samfunnsplanleggere i kommunen, idrett- og kulturkonsulent eller kommunens folkehelsekoordinator. Dette bør også skje i nært samarbeid med *eldrerådet*. Da vil man samtidig sikre at oppfølging kan skje med en dialog ut til «brukerne», altså de eldre som rådet representerer. 85 prosent av norske kommuner ber eldres lokale organisasjoner, spesielt ulike pensjonistforeninger, om å foreslå representanter til eldrerådet. Pensjonister som blir oppnevnt til rådet er ofte tidligere politikere eller mennesker som har vært aktive i «styre og stell». (Winsvold m.fl. 2014). Rådernes sammensetning gir at man vil ha tilgang til et bredt *lokalt nettverk* i eldrebefolkningen. Dessuten vil eldrerådet og nettverkene kunne representere et visst opinionspress eller trykk for at bidragene tas videre.

Kunnskapen og de konkrete forslagene som er resultatet av vår utprøving av medvirkningsmetoder er en brokete samling av stort og smått. Dels er det ting som lett kunne realiseres gjennom kortsiktige offentlige eller private tiltak, dels er det langsiktige,

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/bestemmelser-om-tilskudd-til-anlegg-for-idrett-og-fysisk-aktivitet-2017--v-0732-b/id2559025/>

⁵ [Kommunale planer for idrett og fysisk aktivitet. Om spillemidlenes betydning for å etablere turveier og turstier i nærmiljøet](#)

omfattende og komplekse løsninger som må til. Et klart skille går mellom hvorvidt det er *offentlige eller private aktører* som har ansvar for å ta dette videre eller som kan oppfordres til det å gjøre noe. Kategorien offentlige aktører kan være både lokale, regionale og statlige (slik det for eksempel vil være på temaer transport og veger), mens private aktører kan være alt fra borettslag og næringsdrivende til enkeltinnbyggere og frivillige foreninger.

5.3 Eksempler på forankringer

Kommuner har litt ulike administrative inndelinger i etater og seksjoner (i Oslo er det dessuten to-nivå-styring med bydelene), Det er også ganske store variasjoner i hvilke planer de har som kan egne seg for implementering og forankring av noen langsiktige tiltak. Unntaket er planlegging etter Plan- og bygningsloven (PBL). Vi kan derfor ikke her gi noen oppskrift på planforankringer, men *eksempler* på hvordan *hver enkelt kommune* kan ta for seg medvirkningsbidrag og sørge for at de vurderes for ulike planer. Det samme gjelder for budsjettprosesser.

Figur 5.1: Mulige forankringer i planer, budsjetter, aktører.
Eksempler.

Fysiske steder og innretninger	Sikring, forankring, realisering
Turområder, grønne lunger og parker - Sikring gjennom planforankring	Planavdelingen: - Kommuneplanens arealdel - Områdeplan/sentrumsplan - Grønn plan/Friluftsplan - Kultur- og idrettsplan - Folkehelseplan
Turområder, grønne lunger og parker - Istandsetting, vedlikehold, renovering, innretninger, toaletter	Park- og friluftsetatens budsjett Handlingsplan grønne områder Teknisk etats budsjett Turlag o.a. frivillige organisasjoner
Transport: - Veger, over/underganger, nye gang/sykkelveger	Statens vegvesens planer Kommunedelens arealplan Areal- og transportplan Reguleringsplaner Trafikksikringsplan
Transport: - Framkommelighet, sikkerhet - Lyskryss, skilting, gatelys	Teknisk etats budsjett Driftsavdelingen
Transport: - Kollektivtrafikk - Taxiordninger - Skyssordninger	Fylkeskommunens busstrafikk Private busselskap Kommunes helse- og sosialetat

Sosiale møteplasser	Sikring, forankring, realisering
Seniorsenter, eldrecenter, grendehus, frivilligsentral o.l. - Drift	Ideelle organisasjoner Frivillige lag og foreninger Kommunens helse- og sosialetat: handlingsplan og budsjett
Frivillige lag og foreninger - Aktiviteter og tilbud	Frivillige lag og foreninger Kommunens kulturetat: kulturplan og budsjett
Tur- og friluftsgupper	Frivillige lag og foreninger Frivilligsentral
Kaféer	Private eiere og driftere Gårdeiere
Bibliotek	Kommunens kulturetat: kulturplan og budsjett

5.4 Nye kunnskapsbehov

Man vet en god del om *hindringer og barrierer* når det gjelder realisering av gode prosjekter i kjølvannet av medvirkningsprosesser. Manglende samarbeid på tvers av etater er en vanlig barriere. Målkonflikter er en annen, der hensyn til ulike gode målsetninger ikke lar seg forene. I en nylig gjennomført studie av ungdoms bruk av uterom, et tema som kan sammenlignes med eldres bruk av nærmiljøet, pekes det også på virkemiddelbarrierer der man er enige om målene, men ikke virkemidlene (Hagen m.gl. 2016, s.98). I tillegg kommer blant annet individuelle barrierer, trivielle barrierer eller lokale interessenmotsetninger.

Et så sammensatt barriere-bilde gjør dette til et «wicked problem» som fordrer sammensatte løsninger. Like mye som å rette søkelyset på barrierer bør en imidlertid se på hvordan en kunne prøve ut og etablere *rutiner og praksis* som er utviklet for å ta medvirkningsbidrag fra ulike innbyggerinvolveringer og kartlegginger videre. Å sørge for realisering og implementering krever imidlertid en systematikk som enda ikke er utviklet. Vi mener at det bør igangsettes et utviklingsprosjekt på nasjonalt plan som rommer samarbeid mellom ulike aktører som arbeider med utvikling av ulike former for innbyggermedvirkning i by- og stedsutvikling; det finnes et klart sammenfallende behov for mer systematisk utprøving av rutiner og praksis. Her bør ulike forsknings- og forvaltningsmiljøer som er opptatt av problematikken samarbeide med sikte på å få til dette. (se mer kap. 6.5).

6 Avsluttende analyse og drøftinger

6.1 Stedsperspektiv på folkehelse

Hensikten med dette prosjektet har vært å *styrke kunnskapsgrunnlaget* for utforming av et mer aldersvennlig lokalsamfunn og nærmiljø, samt *prøve ut verktøy og metoder for medvirkning*. Tidligere i rapporten har vi presentert erfaringer med metodene og kunnskapsgrunnlaget de frembrakte om positive og negative forhold som er viktige for seniorerne på de tre case-stedene (kap.3 og kap.4). Lokale offentlige og private aktører kan bruke den konkrete informasjonen med stedsanvisninger til å sikre og forbedre disse lokalsamfunnene til beste for de eldre innbyggerne. Men det å skape aldersvennlige lokalsamfunn handler om noe mer enn konkrete tiltak. Likeså viktig er den grunnleggende *forståelsen av stedets betydning* i et folkehelseperspektiv, enten det dreier seg om allmenne eller aldersensitive steds kvaliteter. I likhet med barn og unge er seniorerne mer bundet til nærmiljøet og deres fysiske og psykiske helse og velvære påvirkes derfor mer kritisk av nærmiljøets utforming og kvaliteter. Prosjektet synliggjorde forhold som er viktige og nødvendige forutsetninger for at de eldre skal få tilgang til og ha nytte og glede av nærmiljøets ressurser og muligheter.

Vår intensjon er å styrke forståelsen av stedets kvaliteter for Eldres fysiske og psykiske helse basert på det kunnskapsgrunnlaget de selv har bidratt til. Slik kan vi gjøre materialet interessant også for andre kommuner og nasjonale myndigheter.

Først i kapitlet viser vi hvilke underliggende *verdier* som seniorenes synspunkter og forslag er et uttrykk for, og knytter dette an til hvilke stedsavhengige forutsetninger som er viktige for at verdiene

skal bli del av hverdagslivet. Deretter presenterer vi en analyse av datamaterialet basert på en mer teoretisk modell fra sosiokulturelle stedsanalyser. Dette viser samtidig verdien av å knytte stedsperspektivet til aldersvennlig lokalsamfunn og folkehelse. Til slutt presenterer vi kunnskapsbehov som er avdekket gjennom dette prosjektet, samt viser hvordan vårt materiale er i tråd med Regjeringens strategi for aldersvennlige samfunn og et pågående WHO-prosjekt. Gjennom dette dannes nå nye samarbeidskonstellasjoner.

6.2 Seniorverdier og stedsavhengige forutsetninger

Kartleggingen av hva som konkret er viktig for at lokalsamfunn er aldersvennlige synliggjorde noen viktige verdier for eldre, de fleste stedsforankrede og knyttet til stedsqualiteter. Disse verdiene har vi formidlet tilbake til dem på dialogverkstedene, og deltakerne samtykket helt klart i at dette var en riktig tolkning som kunne utledes av materialet.

Viktige verdier som basis for et godt liv for den enkelte:

- Å ha tilgang til grøntområder i nærmiljøet
- Å kunne gå turer og være i fysisk aktivitet
- Å være sosiale og treffe folk
- Å kunne bevege seg rundt og komme seg til tilbud, aktiviteter og praktiske gjøremål på egenhånd
- Å kunne bo i eget hjem
- Å bo sentralt og ha «alt i nærheten»
- Å opprettholde selvstendighet og uavhengighet så lenge som mulig, dvs. slippe å be om hjelp

Hvilke stedsavhengige forutsetninger er vesentlig for at eldre skal oppleve slike verdier?

Hva kan kommuner og private aktører gjøre med tiltak og planlegging?

For det første viser prosjektet betydningen av nærmiljøets tilbud av *gode og inkluderende sosiale møteplasser* for å sikre eldres muligheter for sosial deltakelse og kontakt. Det ble også etterlyst flere tilbud i helgene da disse for mange kunne bli lange og ensomme. Våre informanter, som selv var aktive og med på mye, var svært opptatt av at mange eldre var ensomme og også at de selv engang kunne komme i en situasjon der det ville bli vanskeligere å delta sosialt. Det finnes ordninger der eldre blir hentet til aktiviteter, sosialt samvær og matservering. Å sørge for at slike tilbud opprettholdes og ikke blir nedprioritert i budsjettprosesser er derfor sentralt. Et annet tiltak vil være (i større grad) å organisere en type sosiale støttekontakter som sørger for personlig å trekke eldre hjemmeboende som trenger det mer med i sosiale aktiviteter og sosiale sammenhenger.

Flere eldre pekte også på tilgang til god lokal og hjemmelaget mat på treffstedene som trekkplaster og kilde til trivsel og velvære. Dette aspektet er også interessant i et folkehelse-perspektiv fordi eldre ofte kan ha ernærings-problemer.

For det andre understreker prosjektet betydningen av *tilgjengelig og tilrettelagt transport og hentetjenester for eldre* som en sentral forutsetning for sosial deltakelse, spesielt på mindre steder. Dette er særlig viktig for den gruppen eldre som ikke lenger kan kjøre bil eller klarer å benytte seg av vanlig offentlig transport (for eksempel på grunn av lang gåavstand til bussholdeplass). Kommunene har ulike ordninger, som hentetjenester eller bussbillettpris på taxier.

En tredje forutsetning av stor betydning for eldres muligheter for trivsel og aktivitet er *tilrettelagte fysiske omgivelser*. Mange eldre diskuterte viktigheten av framkommelighet i trafikk, gangfelt og i turområder for å kunne bevege seg fritt omkring eller nyttiggjøre seg rekreasjonsmulighetene. I tillegg til framkommelighet dreier tilrettelegging seg også om at det finnes (mange nok) benker og krakker i turområder og gangtraséer slik at de eldre vet de kan hvile bena eller sette seg om de blir litt svimle. Dette var de svært opptatt av på alle de tre stedene! Mangel på benker er en barriere som relativt enkelt bør kunne overkommes og som kanskje kan finansieres både av offentlige og private midler.

«Rosa sløyfe»: turtrasé i nærområdet. Registrerer daglige turer Eidskog

Den fjerde sentrale forutsetningen som kom til syne og som vi skal utdype i neste punkt, er betydningen av *tilgjengelig og tilrettelagt informasjon om tilbud og muligheter som finnes i nærmiljøet* for å kunne være fysisk og sosialt aktive. Alle stedene diskuterte de barrieren som ligger i at slik informasjon nå i raskt tempo sluses over til digitale kanaler og at oppslag, annonsering i aviser, meldeblader og postkasseinformasjon mer og mer forsvinner. (nærmere om dette i kap. 6.3 nedenfor).

Disse ulike forutsetningene som er trukket ut av materialet fra seniorstemmene er ikke isolerte forhold, men *forutsetter hverandre gjensidig*; for eksempel er både transport og informasjon sentrale forutsetninger for sosial deltakelse og kontakt. Utbygging av gode tiltak og løsninger forutsetter også et godt samarbeid mellom privat og offentlig sektor, det være seg handelsdrivende og næringsliv, fonds og støttemuligheter, eller sivilsamfunnets lag og foreninger og andre private organiserte sammenslutninger. Noen større organisasjoner drifter dessuten sykehjem, frivilligsentraler, eldreaktiviteter o.a., som for eksempel Røde Kors, Nasjonalforeningen for folkehelse eller Sanitetsforeningen. Det er opplagt en forutsetning at *offentlige og private aktører lokalt samarbeider mer systematisk* for å realisere tiltak for et aldersvennlig lokalsamfunn.

6.3 Det digitaliserte samfunn for seniorenne

Digitalisering og informasjonstjenester pekte seg ut som et særskilt område i utvikling av et aldersvennlig samfunn; både på *generelt plan* og på *lokalsamfunnsplan*, og både som en positiv mulighet og som en negativ hindring. Dette temaet brakte seniorenne selv på banen.

Prosjektet vårt viste at mange eldre mestrer datateknologi i form av PC, mobiltelefon og nettbrett, samtidig som det var relativt mange som framhevet eldres problemer med teknologien og med digitaliserte tjenester. Også nasjonal statistikk viser at mange eldre benytter IKT-teknologi i form av smarttelefon og pc/nettbrett, og at de eldre har blitt flinkere til å bruke offentlige tjenester på nett. I 2016 hadde for eksempel 38 prosent i aldersgruppen 75-79 år hatt kontakt med offentlige myndigheter på nett de siste 12 måneder (<https://www.ssb.no/ikthus>).

I likhet med nasjonale studier fortalte de eldre i vårt prosjekt om varierende grad av interesse for, kjennskap til og bruk av IKT og nettbaserte tilbud. Selv om eldre i økende grad benytter seg av IKT, samsvarer resultatene med øvrig forskning som viser at eldre har lavere tilgang til IKT, de har størst andel ikke-brukere av internett, svakere digital kompetanse og opplever i større grad problemer med bruken. Dette kan forsterkes av funksjonsnedsettelse grunnet alderdom.⁶

Flere mente det er urealistisk at alle eldre vil klare å lære seg IKT-teknologi godt. Dette innebærer i realiteten at en stor gruppe eldre vil være ekskludert fra offentlig (og privat) informasjon: «*De har hoppet over en generasjon rett og slett*», er det en som sier. Dette er et generelt problem som ikke bare dreier seg om velferdsteknologi og hjemmebaserte tjenester, men om tilgang til offentlige og kommunale tjenester og tilbud, ikke minst informasjon om hva som skjer i lokalsamfunnet av interessante aktiviteter og arrangementer. Uhensiktsmessig digitalisering kan videre føre til redusert aktivitet og deltakelse og dermed sosial eksklusjon av eldre, noe som igjen øker faren for marginalisering. I ytterste konsekvens kan dette også forstås som aldersdiskriminering. Prosjektet synliggjør dermed behovet for mer varierte informasjonskanaler, ikke bare elektroniske.

⁶ https://www.bufdir.no/Uu/IKT_varer_og_tjenester1/Eldres_bruk_av_IKT/

Problemet blir ofte framstilt som et *overgangsfenomen* som vil forsvinne når de som har brukt datateknologi mye i arbeidslivet blir de eldre. I noen grad vil det antakelig være slik. Samtidig vil vi advare mot å tro at dette kun er et overgangsfenomen; vi tror det vil være et *kontinuerlig problem*. Vi tror at disse utfordringene også vil omfatte nye generasjoner fordi det vil eksistere *kontinuerlig endringer*; teknologiens hardware så vel som software vil hele tiden bestå av nye løsninger og systemer, samtidig vil eldre som følge av aldriingsprosesser og kognitive endringer komme til å streve med ny bruk og ny opplæring. Både teknologien og menneskene forandrer seg. Teknologiske endringer vil imidlertid ikke bare være en utfordring, de vil og representere forenklinger og lettelser, for eksempel ved at tale, syn eller bevegelse styrer tilgang og digital navigering.

Vi mener at dette prosjektet støtter opp om forskning og kartlegging fra likestillingsmyndighetene som påpeker behovet for bedre og mer kontinuerlig kartlegging av tilgang til og faktisk bruk av IKT for ulike grupper, og at IKT-bruk (og manglende bruk) blant eldre bør kartlegges bedre.⁷ Mulighetene for bedre tilrettelegging, alternative informasjonsformer og universelle designløsninger av IKT som kan bidra til å øke tilgjengelighet og mestring av IKT hos eldre bør utredes, samtidig som tradisjonelle papirbaserte informasjonsformer- og kanaler ikke fullstendig avvikles.

For å skape et aldersvennlig *lokalsamfunn* bør man i større grad anerkjenne Eldres problemer og behov for tilrettelagt IKT-teknologi og god tilgang *på lokalbasert rådgivning og opplæring*. Våre informanter trakk fram behov for støtte og databistand både med selve teknologien og med bruksmulighetene og endringene i disse.

I empirikapitlet (kap.4) presenterte vi en lang rekke synspunkter og forslag fra de eldre om denne tematikken. I hovedsak dreier det seg om to forhold: (i) informasjonskanaler—og systemer for å holde seg oppdatert om lokalsamfunnets muligheter og arrangementer, og (ii) tilgang til rådgivning og veiledning lokalt om selve teknologien, dvs. at det er personer og steder de lokalt kan få

⁷ https://www.buudir.no/Uu/IKT_varer_og_tjenester1/Eldres_bruk_av_IKT/http://forskning.no/samfunn-data/2008/02/aldring-og-digital-kompetanse
Øyvind Nøhr (2006). *De kompetente eldre : aldring og digital kompetanse - konflikt eller lykke?* Forskningsrapport;128, Høgskolen i Lillehammer.

hjelp med (nye) apparater og systemer og med bruksmulighetene. For en del hjemmeboende eldre kan det være behov for oppsøkende «teknologisk hjemmehjelp for eldre».

6.4 Sosiokulturell stedsanalyse – et teoretisk grunnlag

Oppdragsgiver ønsket at vi også skulle gjennomføre en mer teoretisk basert analyse av datamaterialet, noe vi antar grunner i et ønske om nettopp å styrke forståelsen av stedets betydning som aldersvennlige lokalsamfunn. Vi presenterer her en analyse med utgangspunkt i konseptet sosiokulturelle stedsanalyser. Først gir vi en helt korte redegjørelse for hva slags teoretiske fundament slike analyser bygger på og hvilke elementer de består av. Deretter bruker vi datamaterialet fra case-kommunene og prøver å vise hva slags ny kunnskap som en sosiokulturell stedsanalyse kan bidra til.

6.4.1 Sted i fokus for analyse

Det teoretiske grunnlaget for sosiokulturell stedsanalyse som vi har tatt med oss inn i tilnærmingen til medvirkning fra senioren er utgangspunktet for analytiske refleksjoner i dette kapitlet. Et aldersvennlig lokalsamfunn er et *sted* og vi har derfor valgt ut tema for medvirkningen ut fra at det er egenskaper ved stedet som er sentralt, enten det er fysiske, sosiale, kulturelle eller praktiske egenskaper. Stedet ses gjennom seniorenens blikk og fra deres ståsted, og dette er farget av så vel deres stedsbaserte erfaringer i *fortid* som forestillinger om hvordan dette stedet vil være aldersvennlig i *framtid* når de selv ikke lenger er like funksjonsfriske som de er i dag. Når «vi» og «de eldre» er blitt til «vi eldre».

Sted kan være veldig ulike geografiske enheter. I dette prosjektet bruker vi sted som en litt upresis eller flytende betegnelse på lokalsamfunnet der de eldre lever sine hverdagsliv. I dialogen med de eldre så har vi brukt lokalsamfunn og nærmiljø litt om hverandre, med en underforståthet at *stedet* er det geografiske territoriet en vanligvis kan nå til fots eller med en svært kort reisetid med bil. Det er hverdagslivets arena for pensjonisten.

Dette kan sies å være i tråd med det den norske sosiologen Schiefloe hevder er ”nærmiljøet”; det avgrenser området for aktiviteter og relasjoner som har boligen som utgangspunkt, og kan forstås som en arena som dannes av materielle, sosiale og organisatoriske strukturer (Schiefloe 1985). Den materielle strukturen består av fysiske omgivelser; naturlige og menneskeskapte. Sosiale relasjoner, gruppedannelser, samhandling, normer, språk og omgangsformer danner den sosiale strukturen, mens den organisatoriske strukturen består av lokale institusjoner, tjenestetilbud, næringsliv og sivilsamfunnets organisasjoner og lag. De tre strukturene er delvis tett innvevd i hverandre.

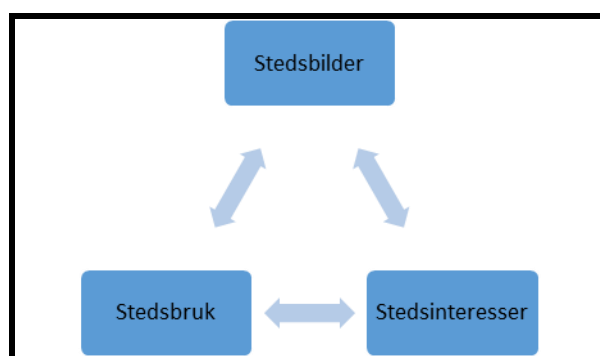
6.4.2 Om sosiokulturelle stedsanalyser

Innen norsk og internasjonal stedsforskning er det ulike retninger og tradisjoner, noe som dels kan forklares med forankring i ulike fagdisipliner. Fysiske planleggere og arkitekter bygger gjerne sine analyser på andre forståelser av hva sted og stedets identitet er og hvordan sted skapes og utvikles enn det for eksempel samfunnsgeografer, sosiologer og humaniora gjør. Uten å gå inn i en faglig debatt om dette kan en si at ulike profesjoner utvikler ulike stedsanalyser, som alle kan være nyttige til ulike formål ved stedsutvikling. Uansett disiplin ståsted må en imidlertid kunne si at steder ikke bare kan forstås som fysiske strukturer eller som resultat av fysisk planlegging. Steder formes ikke bare av politikere og fagfolk, men av en rekke ulike aktører og måten de bruker stedet på og hvordan de setter sitt preg på blant annet eiendommer, virksomheter, byrom og bygninger. Det som tradisjonelt har vært oppfattet som fysisk planlegging berører dessuten *sosiale grupper* ulikt, har ulik symbolsk betydning for ulike mennesker og kan være gjenstand for interessekonflikter.

Teorier bak sosiokulturelle stedsanalyser (Ruud m.fl. 2009, Røe og Vestby 2012) vektlegger *aktørperspektivet*: hvordan vi *opplever* et sted og hvilken *mening* vi tillegger et sted. Dette avgjøres av hvem vi er, hvilken livsfase og livssituasjon vi er i, hvilke erfaringer vi har, hvordan og til hvilke formål stedet brukes, samt av hvem vi samhandler med på stedet. Dette betyr ikke at forestillinger om stedet bare er subjektive. Det eksisterer intersubjektive eller kollektive oppfatninger om stedet som deles av mange, noen vil være mer dominerende enn andre. I sosiokulturelle stedsanalyser

vil stedet i seg selv betraktes som et produkt av og et krysningpunkt mellom ulike aktørers forestillinger, verdier og interesser. Steder ses i dette perspektivet som *sosiale og kulturelle prosesser*; som resultat av noe som er konstruert både gjennom menneskers forestillinger og praksis, og at dette påvirker hverandre gjensidig (Røe og Sæter 2015). Dette innebærer for det første at *praksis*, dvs. ulike måter å bruke stedet på, hva som foregår der av funksjoner, aktiviteter og virksomheter, det preger *forestillingene* om hvordan stedet er, på godt og vondt. Og vice versa. Det følger av dette at steder ikke er statiske, men tvert imot dynamiske og i stadig endring og rekonstruksjon. Dessuten at det knyttes erfaringer, betydninger og meninger til sted (Manzo 2003, 2008, Cresswell 2004).

Sosiokulturelle stedsanalyser vektlegger altså spesielt hvordan ulike aktører bruker stedet, hvilke bilder de har av stedet i dag og for framtida, og hvilke interesser som er knyttet til dette. Sentrale begreper i slike analyser er derfor *stedsbruk* (praksis), *stedsbilder* (forestillinger og representasjoner) og *stedsinteresser* (maktrelasjoner). Selv om vi skiller disse temaene analytisk, er de selvsagt vevd inn i hverandre og påvirker hverandre.

Arbeid med stedsutvikling kan også ses som prosess; et *forløp* der aktører med forskjellige ståsteder samhandler eller involveres i arbeidet. Utvikling av aldersvennlige lokalsamfunn kan ses på samme måte. Det finner sted et *møte* mellom ulike stedsbilder, interesser og bruksmåter. I disse ”møtene” foregår det meningsdanning- og brytninger, og aktørene påvirker ofte hverandre gjensidig. Over tid vil det gjennom prosessen vokse

fram en felles forståelse av stedets utvikling, eller sprikende syn og interesser vil komme til syne.

6.4.3 Aktørperspektivet på seniorenne

Aktørperspektivet tilsier at sted kan analyseres ut fra ulike aktørkategorier, noe som jo her er eldre. Kategorien eldre utgjør imidlertid en svært mangslungen kategori, både i aldersspenn og helsetilstand, og her er det som tidligere nevnt de aktive og relativt funksjonsfriske eldre vi har fått tak i. De fleste av dem skiller seg på én måte ikke nevneverdig fra det vi kan betegne som 'godt voksne'. Men to klare skiller kommer til syne: for det første er de pensjonister og har et dagligliv som dermed er annerledes enn for folk i jobb og som gjør at mange tilbringer mer tid i nærmiljøet og bruker det til flere ulike formål. For det andre er det tydelig at deres syn på stedet rommer betraktninger om hvordan det er for eldre som ikke er så bevegelige og aktive som dem selv. På mange måter kan en si at våre seniorer ivaretar interessene til de som er dårligere og har helsemessige utfordringer og de som er mer passive og alene. Slik kan en si at utfordringene med representativitet egentlig reduseres.

6.4.4 Stedsbruk

Et sted vil formes av alt som foregår der og hvilke grupper som er aktive stedsbrukere. Er det et myldrende sted eller et dødt og kjedelig sted? Er det et rent boligområde eller er det blandet med næring, handel og opplevelser? Er det et typisk turiststed som preges mye av besøkende eller er det ikke et reisemål? Stedsbruk er

med på å definere stedets identitet og særpreg. Stedsbruk dreier seg både om hvilke aktiviteter, funksjoner og virksomheter som foregår og enkeltindividers bruk av stedet.

Alle de tre case-stedene i dette prosjektet er områder preget av *blandede funksjoner*; både boliger, butikker, arbeidsplasser, institusjoner og offentlig og privat service. I tillegg opplevelser, kulturliv og arrangementer. Ikke alle steder i Norge har en slik sammensetning. I ett av casene (Eidskog) er det kommunesenteret Skotterud som er definert som nærmiljøet eller lokalsamfunnet vi konsentrerer oss om. Det er et typisk bygdesentrum og et tettsted med mange funksjoner og virksomheter. I et annet case (Sarpsborg) er det også et tettsted i utkanten av sentrum som er med; det er det gamle kommunesenteret i tidligere Skjeberg kommune. I det tredje caset, Sagene bydel i Oslo, er det en relativt stor bydel, en historisk bydel litt ovenfor sentrum som også rommer hele spekteret av funksjoner. Som vi ser så bor seniorenene 'våre' i nærmiljøer som har en *svært mangfoldig sammensetning av ulike former for stedsbruk*. Dette betyr at de kan leve sine hverdagsliv i et nærmiljø der de får dekket veldig mange av sine behov og at deres stedsbruk derfor er mangfoldig. Seniorer som for eksempel bor i et spredtbygd distriktmiljø eller i en drabantby må av og til ut av området for ulike gjøremål. Den «nærheten til alt» som våre informanter forteller om er særlig viktig for å fortjene merkelappen 'et aldersvennlig lokalsamfunn'.

Stedsbruk dreier seg også om enkeltindividers bruk av stedet, i dette tilfellet seniorenene som gruppe. Vi tok inn dette i problemstillingen om stedsbruk: Hvordan bruker eldre nærmiljøet og lokalsamfunnet? Hvilke funksjoner er viktige for dem? Hvilke aktiviteter deltar de i – eller ikke – avhengig av tilgjengelighet, sosial trygghet, o.a.? Vi hadde på forhånd definert tre kategorier; *fysiske steder, sosiale møteplasser og tilbud/ tjenester*. En innvending kan være at vi slik påvirket svarene i en bestemt retning og derfor ville få til svar at det er akkurat disse tre forholdene som er de viktigste. All den konkrete – og mangfoldige - stedsbruken som det ble rapportert innen disse tre kategoriene, og ikke minst alle samtalenene rundt svarene og om stedsbruken, bekreftet imidlertid til fulle at deres stedsbruk dreier seg om nettopp slike forhold.

Materialet fra seniorenene viser en *fysisk stedsbruk* som er todelt; det ene er at de fleste av disse seniorenene er aktive turgåere og brukere

av grøntområder og turområder i nærmiljøet, det andre er at de beveger seg på egenhånd rundt i nærmiljøet for praktiske eller sosiale og kulturelle formål. I begge tilfelle er de opptatt av om stedsbruken hindres eller reduseres pga. manglende trafikksikkerhet, fysiske hindringer, lite hvileplasser som benker og krakker, eller at strekninger og plasser oppleves som utrygge pga. dårlig belysning.

Seniorenes *sosiale stedsbruk* bærer også preg av en todeling. Det ene er at de møter andre i samme livssituasjon på seniorsentre, frivilligsentraler, bibliotek, eldredans, eldretrim o.l. Det andre er at allmenne arrangementer, konserter og tilstelninger fungerer som sosiale møteplasser for venner og kjente. Når vi spør om sosiale møteplasser er det ingen som tenker i retning av private plasser hjemme hos folk, det er de lokale stedene som i prinsipp er åpne for alle som de snakker om.

Fysisk og sosial stedsbruk som beskrevet ovenfor dekker på mange måter det som betegnes som *emosjonelle eller symbolske behov* i stedsforskningen. Dette sikter til at (visse) steder er egnet til å dekke behov og ønsker som bygger opp om en ekspressiv relasjon til stedet, blant annet ved at det representerer individets identitet, minnelagre og kulturelle verdier (Williams 2014, Vestby 2015). Disse settes gjerne i kontrast til *funksjonelle eller instrumentelle* behov eller relasjoner til et sted. Dette kan romme den type stedsbruk som det vi i vårt prosjekt har lagt til kategorien tilbud og tjenester. Her finner vi hverdagslivets behov og gjøremål; stedet brukes som bosted, til handel, å ordne praktiske gjøremål, helsetjenester og offentlige og private servicetjenester. Noe av det som skiller de to typene relasjoner til steder, er at funksjonelle eller instrumentelle behov kan en få dekket mange (andre)steder (også), selv om hvert individ kan velge akkurat dette stedet som best egnet til akkurat disse bruksmåtene. De er på sett og vis utbyttbare. Motsatt vil emosjonelle eller symbolske stedsbånd ikke så lett kunne erstattes av lignende stedsbruk andre steder. Dels er forklaringen at det tar lang tid å bygge følelsesmessige bånd til et sted og gjøre det til en del av ens egen identitet. Dels er det fordi de sosiale sider ved stedsbruken har betydning for veldig mange og vennskap og langvarige bekjentskap til folk på stedet er viklet inn i mye av det en bruker stedet til. En stor andel av seniorenene i vårt prosjekt har bodd på stedet (og brukt stedet til ulike formål) i svært lang tid, noen hele livet. Deres stedsfortellinger om hva de bruker stedet til

og hvilke behov de får dekket der viser at *funksjonelle relasjoner til stedet også i stor grad har preg av å være en emosjonell relasjon*. Når de for eksempel reagerer på at tradisjonelle butikker eller kaféer i nærmiljøer stenger så handler ikke dette om at behovet ikke kan dekkes av lignende tilbud. Det handler om at en instrumentell stedsbruk også har en mer emosjonell side fordi det er del av alle de små bitene som over lang tid bygger en mer følelsesmessig relasjon til stedet og inngår i minnene som «sitter i veggene» på stedet.

6.4.5 Stedsbilder

Utgangspunktet for sosiokulturelle stedsanalyser er at det eksisterer ulike forestillinger eller stedsbilder om et steds kvaliteter, særtrekk eller mangler, og ikke minst om hvordan stedet skal utvikles framover. Kontinuerlig foregår det *sosiale og kulturelle meningsdanninger* om hvordan stedet er og har muligheter til å bli. I dette prosjektet dreier det seg om oppfatninger av dette stedet som et aldersvennlig lokalsamfunn. Problemstillingene rommer dette: Hvilke forestillinger eksisterer blant eldre selv om nærmiljøets særpreg og kvaliteter? Hvilke oppfatninger eksisterer om hva som er mulig, og ønskelig, å få til?

Alle tre stedene ble av våre informanter oppfattet som *gode bosteder*; deres stedsbilder var svært positive og gjenspeilet at de var sterkt knyttet til stedet som de fleste hadde bodd på i årevis. *Stedet som hjemsted* sto tydelig fram. Dette inkluderer en tung erfaringsbasert kunnskap om stedet, de *kan* lokalsamfunnet sitt på en måte som tilflyttere er utenfor i mange år. Kunnskapen dreier seg om alt fra i detalj å vite hvordan landskap og bebyggelse ser ut, sanses og har utviklet seg over tid til å kjenne folk, vite hvem som er hvem, hvor de kan få ordnet ting, hvilke tilbud som finnes hvor, hva som kjennetegner ulike sosiale miljøer eller frivillige foreninger etc.. Dette rommer positive og så vel som negative nyanser.

Selv om det var en *overveldende likhet* i de stedsbildene som framkom i denne prosessen betyr ikke det det samme som at de var helt like; forestillingene om stedet varierer som nevnt med hvem du er, hvilke livssituasjon du er i, hvilke erfaringer og minner du har og ikke minst hvilke interesser og preferanser. Fellestrekkene som intersubjektive stedsforestillinger er det mest iøyenfallende.

Stedsbilder er også framtidssbilder, for eksempel at barnefamilier vurderer et potensielt tilflyttingssted som oppvekststed for barna. I vårt prosjekt er det *stedet som bosted i alderdommen* som ble tegnet og diskutert. To ting framsto som kjennetegn ved disse forestillingene som ble delt av mange, det ene positivt ladet, det andre mer skeptisk. *Det positive stedsbildet* rommet vissheten om «*nærhet til alt*» og at dette er noe som er enda viktigere når en blir eldre, dels fordi en tilbringer mer tid i nærmiljøet og er mer avhengig av hvilke kvaliteter som der finnes, enten det er turmuligheter, venner, butikker, helsetjenester, kulturliv, opplevelser etc. Men dette dreier seg også om ønsket om å være selvstendig lengst mulig fordi det gir en frihet og uavhengighet som er av stor verdi. Stedsbildenes mer *skeptiske* valører framkommer i en rekke sammenhenger som «dette er et veldig bra sted å bo som eldre, men...». Og dette 'men' er noe av det som vi i prosjektet fanger inn som *minussider og mangler*, inkludert en uro for at viktige kvaliteter skal forsvinne. Dette dreier seg om hindringer og barrierer som vil redusere deres mulighet til å ta del i aktiviteter og tilbud eller at de blir mer avhengige av hjelp enn nødvendig. For eksempel at de ikke kan gå strekninger på egenhånd, enten det er fra bussholdeplassen til legesenteret på Eidskog eller langs turveiene ved Akerselva på Sagene- Torshov, fordi det mangler benker å sette seg på for de som er dårlig til beins. Eller eldre som trenger rullator og er litt svekket har så trøbbel med å krysse gaten ved seniorsenteret på Sagene pga. både trafikk og fysiske hindringer på fortauet at de kvier seg for å ta turen, eller blir hjemme.

Det siste stedsbildet som tegner seg i materialet i dette prosjektet er *stedet som sosial arena* og hvilke konkrete fortrinn og muligheter det rommer for sosial deltakelse og tilhørighet. Også dette har aldersspesifikke elementer: de er pensjonister og har derfor ikke de samme båndene til sosial omgang med kolleger og andre de treffer i jobbsammenheng; de er eller vil bli mer avhengig av hvilke sosiale muligheter som finnes i nærmiljøet etter hvert som de blir mindre mobile; og de er engstelige for å bli ensomme i alderdommen. Sosial deltakelse for å forebygge ensomhet er allmenngyldig, men er for seniorene mer alderspreget enn for folk i andre aldersgrupper. Det er et tema de er svært opptatt av; enten er de eller kan komme til å bli enker og enkemenn, lever de lenge vil venner og bekjente jevnaldrende falle fra, og når helsa svikter blir det vanskeligere å opprettholde et sosialt liv som tidligere.

Forestillinger om lokalsamfunnet som et viktig sosialt sted rommer dessuten opplevelser av *samhørigbet og tilhørigbet*, noe som i flere studier anføres som vesentlig for helse og velvære (Frumkin 2003, DeMiglio & Williams 2008). Fenomenet «vi her» forteller noe om at mennesker på et sted føler at de hører sammen, selv om de i mange sammenhenger kan være ulike, og at denne samhørigheten er relatert til det konkrete stedet. Andre tilhørigheter vi har kan være kulturelle eller oppstå gjennom interesser eller verdisyn, uten å være spesielt forankret til et geografisk sted. I tillegg kommer samhørighet som oppstår gjennom samhandling med andre, for eksempel i nabolaget eller foreningslivet. Det seniorene i vårt prosjekt forteller om stedet og sosiale møteplasser kan klart tolkes som uttrykk for verdien av stedsbasert samhørighet og tilhørighet. Dels deler de mange minner om stedet, dels deler de stedsavhengige rammebetingelser for sin alderdom.

6.4.6 Stedsinteresser

Stedsbildene har sammenheng med hva slags *ståsted eller interesser* stedet betraktes fra. Eiendomsinvestorer vil for eksempel representere økonomiske interesser, mens det lokale historielaget eller Riksantikvaren betrakter stedets utvikling ut fra kulturhistoriske interesser og vernehensyn. Hva som skal til for at eldre opplever stedet som attraktivt, kan være svært forskjellig fra unges vurderinger. Men også blant eldre finnes det høyst ulike interesser eller bruksmåter knyttet til stedet. Ulike aktører kan ha sammenfallende eller divergerende forståelser av hva slags potensial stedet har, hva slags utvikling som er ønskelig og hva som bør prioriteres.

Stedsutvikling og forming av nærmiljøer kan ses som en arena for møter mellom ulike interesser, verdisyn og behov. Sosiokulturelle stedsanalyser søker å identifisere disse fordi de har stor betydning for så vel prosesser som utviklingsretninger. Aktører med ulike posisjoner og ståsteder kan ha *sammenfallende eller motsetningsfylte interesser* knyttet til hvordan stedet skal utvikles videre framover eller til beste for hvem. Dette forklarer hvorfor stedsutvikling ikke er et konfliktfritt område, men avdekker usynlige allianser i strid med hverandre når valg og prioriteringer skal foregå. Men situasjonen er ikke nødvendigvis slik at det enten er allianser eller konflikter, det finnes mange og ulike interesser som kan sies å være

sprikende, noe som kan bety at det er vanskeligere å samle seg om en felles utviklingsretning.

Noen av problemstillingene i vårt prosjekt dreier seg om stedsinteresser. Vi spør: Hvilke interesser har eldre eller ulike grupper av eldre når det gjelder hvordan nærmiljøet og stedet utvikler seg? Er det noen andre gruppers interesser som er sammenfallende, eller i konflikt, med de eldres?

Det første som slår en er at veldig mye av det seniorene løfter fram som er i deres interesse å bevare eller få gjort noe med, er noe de deler med andre innbyggere og andre aldersgrupper. *Eldreinteressene er allmenne* og uttrykk for nærmiljøkvaliteter som kommer alle som bor der eller besøker stedet til nytte eller glede. De er altså *sammenfallende* selv om bruken av dem kan variere med hvem de er. Trivelige turområder, estetisk kvalitet på bebyggelsen, parker og grønne lunger i byer og tettsteder, rekreasjonstilbud, kaféer og serveringssteder, konserter og arrangementer, steder som fungerer som sosiale møteplasser, handel og service.

Den tilsynelatende harmonien rundt allmenne nærmiljøkvaliteter, som en kan anta alle slutter opp om, er imidlertid avhengig av på den ene siden kommunale myndigheter gjennom planlegging og budsjettprioriteringer, på den andre siden av private kommersielle aktører og deres prioriteringer og forretningsmessige valg. Dårligere økonomiske tider vil få konsekvenser for så vel offentlige som private aktører som er i posisjon til å fatte beslutninger som får konsekvenser for nærmiljøet. Det kan dreie seg om så forskjellige ting som redusert økonomisk støtte til lokalt kulturliv og frivillige organisasjoner, eller nedleggelse av bibliotekfilialer og småbutikker. Et annet forhold er knyttet til utbygginger som innebærer nedbygging av grøntarealer og fortetting i sentrumsområder, der eiendomsutviklere og kommunale myndigheter med ansvar for en bærekraftig miljøutvikling har fått sammenfallende – og tunge - interesser. Forringelse av nærmiljøkvaliteter får imidlertid særlig negativ betydning for aldersgrupper som bruker nærmiljøet mest, nemlig eldre og barn.

Selv om det også i dette prosjektet framholdes at eldre kan være svært ulike og er en sammensatt kategori, så er det noen *aldersbestemte interesser* som er felles og som seniorene deler i nåtid eller med tanke på egen framtid. Dette dreier seg særlig om

tilgjengelighet og mobilitet, som at det finnes gode kollektive transportordninger eller hente- og taxiordninger i kommunen, og at fysiske hindringer som fortauskanter, trappeløp og rekkverk er tilpasset mennesker med redusert bevegelighet. I slike saker har eldre sammenfallende interesser med grupper som har fysiske funksjonshemninger.

Mange av de spesifikke behovene til eldre i forhold til fysisk miljø, framkommelighet og digital tilrettelegging gjenspeiler også betydningen av universell utforming for å bidra til mestring, økt funksjonsnivå og sosial deltakelse. Gode universelle løsninger i nærmiljøet kan dermed bidra til et aldersvennlig nærmiljø, og tiltak rettet mot eldre kan ha positiv betydning for andre samfunnsgrupper. Som en deltaker uttrykte: «*Det som er bra for eldre er bra for alle!*» Dette impliserer et behov for å tenke aldersspesifikt, samtidig som man tenker nærmiljøkvaliteter for flere ulike grupper og på tvers av generasjoner. Prosjektet viser altså at mange allmenne verdier ved et nærmiljø er viktige faktorer som bidrar til å øke eldres trivsel og velvære. I tillegg synliggjør prosjektet viktigheten av «alders-sensitive» vurderinger og tiltak i utviklingen av nærmiljøet for å understøtte et aldersvennlig samfunn.

Et viktig funn i studien er at eldre har særskilte behov i forhold til *det digitaliserte samfunn*. Dette var tema de selv brakte på bane. Ny teknologi og digitaliserte løsninger har mange positive trekk som kan gjøre det mulig for eldre å bo hjemme eller lettere administrere praktiske og økonomiske sider ved eget liv og slik opprettholde en ønsket uavhengighet. Samtidig har vi synliggjort at de eldre er svært opptatt av hvilke hindringer og barrierer teknologien skaper for en del eldre og at dette får negative konsekvenser for sosialt liv og deltakelse i nærmiljøet, for eksempel når informasjon om tilbud, aktiviteter og arrangementer bare spres digitalt. Noen av våre informanter pekte dessuten på at effektivisering av hjemmebaserte tjenester med utvikling av velferdsteknologi kan ha noen utilsiktede negative bivirkninger. For ensomme hjemmeboende eldre kan dette bety at de mister en del av de små tjenestebaserte hjemmebesøkene som er et lysglimt i en hverdag uten særlig annen sosial kontakt. Disse eldres interesser kan sies å stå i et motsetningsforhold til den sentrale politikken med satsing på at eldre skal bo hjemme så lenge som mulig. Positive intensjoner kan ha noen negative bivirkninger. Det er nødvendig med en

anerkjennelse av Eldres utfordringer på dette området for å finne tilpassede løsninger som kan imøtekomme deres behov.

Innenfor den forståelsesrammen sosiokulturelle stedsanalyser bygger på er noen opptatt av hvem som har *makt til å forme forestillinger* og diskurser om steder, og hvordan språket (særlig fagspråket) brukes til å definere hva som er *gyldig kunnskap* om et sted. Noen har større innvirkning på defineringen av hvilke utfordringer og problemer som trenger en løsning, eller hva som vil være en god plan for stedets videre utvikling. Slik kobles stedsinteresser til makt og innflytelse. Å bygge ut systemer for *medvirkning og medinnflytelse fra innbyggere*, også seniorene, kan utfordre posisjonen til aktører som er «på innsiden» av stedsutviklingsprosesser. Innbyggerinvolvering vil synliggjøre ulike gruppers behov og interesser knyttet til formingen av stedet, men det vil avhenge av «mottakerapparatet» blant offentlige og private aktører med beslutningsmyndighet på de aktuelle områdene om innbyggers forslag og ønsker imøtekommes. Derfor vil det være av stor betydning å utforske videre hva som skjer med materialet fra ulike medvirkningsprosesser når det gjelder realisering av forslagene eller forankring i planer og budsjetter; å identifisere hva som sikrer et visst gjennomslag for å skape et aldersvennlig lokalsamfunn.

6.5 Nye kunnskapsbehov og videre utvikling

Prosjektet har bidratt til å øke forståelsen av Eldres verdier og synspunkter på hvilke nærmiljø-kvaliteter som er viktig for trivsel og god helse, og vist at eldre både har gode muligheter for å delta i forskningsbasert kunnskapsutvikling og i demokratiske dialoger. Prosjektet har samtidig synliggjort behovet for både grundigere utprøving og utvikling av metodene, samt for mer systematisk kunnskapsutvikling på feltet. Vi mener det er viktig å videreutvikle en *stedsanalytisk tilnærming* til hva som fremmer god folkehelse for den økende andelen friske eldre. Dette er et behov som også gjelder metodeutvikling for andre aldersgrupper og andre typer innbyggere som involveres i stedsutvikling. Vi har under oppsummert to hovedkunnskapsbehov som vi mener bør dekkes på dette feltet.

Kunnskapsbehov 1: Grundigere metodeutprøving og -utvikling

Prosjektet har hatt form av et pilot-prosjekt og det er behov for mer forskning og systematisk utvikling av medvirkningsmetoder- og verktøy for å få et bredere og sikrere kunnskapsgrunnlag. *De tre verktøyene* vi testet ut i dette prosjektet fungerte bra hver for seg og vi kom på sporet av hvordan det kan være fruktbart å *integrere dem metodisk* på en mer systematisk måte og slik utvikle en *modell* for seniorenas deltakelse i dette. Det kreves mer enn å sammenstille dem. Vi er kommet et stykke på vei, for eksempel har vi fått bekreftet styrken ved å både ha skriftlige, muntlige og digitaliserte innsamlingsverktøy, samt å legge opp til en totrinns-prosess der resultater fra de spørreskjema, samtaler og digitale kartlegginger i trinn 1 tas videre til presentasjon og drøftinger med forslag og løsninger i trinn 2.

I tillegg ser vi at det er behov for mer kunnskap om hvordan man kan *inkluderer nye aspekter og grupper* som ikke har vært med til nå. Denne undersøkelsen er relativt liten og det er flere grupper eldre vi fortsatt mangler kunnskap om; som eldre med minoritetsbakgrunn og de eldste og/eller litt svakere hjemmeboende eldre.

De eldste eldre som er hjemmeboende, som i mindre grad er aktive brukere og deltakere i lokalsamfunnet, falt utenom målgruppen for vårt utprøvningsprosjekt. Men det er spesielt viktig å utforske deltakende metodikker for disse eldste. Selv om de funksjonsfriske eldre som deltok i vårt prosjekt også pekte på situasjonen for svakere grupper av hjemmeboende eldre, spesielt at mange av dem var sosialt isolerte, så kunne de ikke selv bidra med substansiell kunnskap og forståelse for sine behov. Det er derfor viktig å prøve ut metoder for å inkludere stemmene til denne gruppen, særlig fordi den vil øke i årene som kommer. Gitt kommunenes klare politikk på at eldre skal bo hjemme så lenge som mulig vil det kunne gi nye utfordringer for medvirkning og innflytelse i nærmiljøutvikling.

Prosjektet Assisted Living ved HIOA⁸ viser for eksempel at det har vært mulig å inkludere eldre i innovasjonsprosesser ved å gjennomføre dialogkaféer med eldre opp til over 90 år på et

⁸<http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/AFI/Prosjekter-AFI/Assisted-Living>

omsorgssenter dersom disse planlegges på en god måte. Disse eldre hadde også stor glede av å medvirke i slike diskusjonsfora, og bidro med nyttige synspunkter og erfaringer.

Personer med minoritetsbakgrunn er den andre gruppen som har vært fraværende i dette prosjektet. For det første ved at de faktisk ikke, eller i svært liten grad, er brukere av de seniorsentre og frivilligsentraler vi har besøkt, eller av allmenne tilbud til eldre i foreninger og lag i disse lokalsamfunnene. For det andre har de vært fraværende ved at de ikke har vært snakket om av de eldre som deltok i vårt medvirkningsprosjekt. Vi måtte etterspørre hvor de eldre med minoritetsbakgrunn oppholdt seg. Både NIBR og AFI har hatt, og har, prosjekter om involvering, deltakelse og medvirkning av minoritetsnordmenn i andre aldersgrupper, og da særlig i forbindelse med områdeløft i Groruddalen, Tøyen/Grønland og Søndre Nordstrand (Ekne Ruud og Vestby 2011, Brattbakk m fl 2015 og 2017, Vestby 2017). Men bare unntaksvis har dette inkludert en og annen eldre person med minoritetsbakgrunn. Funn i den nylig ferdigstilte stedsanalysen av Grønland, der vi har gjort feltarbeid på det lokale flerkulturelle seniorsenteret som drives av Bydel Gamle Oslo (Brattbakk m fl 2017), yder på at mange eldre innvandrere har sine egne møteplasser i foreninger, moskeer og kaféer basert på språk/kultur/religion, eller hjemme i privatsfæren. Det er altså mye aktivitet og mange foreninger som kan fremstå som usynlige for majoritetsnorske, og i en viss grad: også utilgjengelig. Som gruppe er de imidlertid foreløpig ikke med i forsøks- og utviklingsprosjekter for et aldersvennlig lokalsamfunn.

Vi har ikke innen dette prosjektet hatt mulighet til å se nærmere på hva slags kartlegginger kommunene selv kan gjøre og hvilke forutsetninger som da må være tilstede. Dette er et metodisk spørsmål som bør videreutvikles. Tilbakemeldinger fra kommunale aktører og eldreråds-representanter er at dette i stor grad er et spørsmål om *kapasitet* og *organisering* mer enn manglende kompetanse. Vi foreslår derfor at det arbeides med videreutvikling av et metodisk opplegg basert på enkle basismetoder og med mulige tilleggsmodule som kommunene kan tilpasse sin aktuelle kapasitet. Moduler bør da utformes slik at de både kan fungere hver for seg og bygges sammen eller på hverandre til en gjennomtenkt helhet.

Kunnskapsbehov 2: Hvordan sørge for implementering og realisering?

Materialet fra medvirkningsprosjektet inneholder så vel kunnskap som konkrete forslag. Spørsmålet er: hvordan sørge for at dette ikke blir «liggende i en skuff», men tas videre til aktuelle ansvarlige aktører med sikte på reell vurdering, realisering og forankring i planlegging eller strategiplaner og handlingsplaner? Mye av ansvaret vil ligge hos ulike lokale kommunale etater, mens noen tiltak hører hjemme hos private aktører, enten det er næringsliv, beboergrupper eller foreninger i sivilsamfunnet. Det vil derfor være nødvendig med forskning som i større grad er rettet mot å utvikle en *modell for en systematikk* for hvordan man øker implementering i planlegging og i offentlige og private tiltaksplaner og slik styrker muligheter for realisering og gjennomføring.

Så vidt vi har bragt på det rene er det lite som er gjort på dette feltet i retning av å utvikle en modell som er god for alle typer medvirkning. Man vet mye om barrierer og hindringer, men mindre om forutsetninger som må være tilstede for å sikre implementering og realisering, for eksempel knyttet til prosessuelle rutiner og praksis eller ansvars plassering. Dette er et kunnskapshull som definitivt ikke bare gjelder eldre medvirkning; det er mer og mindre vanlig i alle typer innbyggerinvolvering, enten det er barn- og unges medvirkning, barnetråkk, folketråkk, workshops i stedsutviklingsprosjekter eller områdeløft.

Det vil derfor være hensiktsmessig å koble ulike aktører i et *læringsnettverk* bestående av ulike prosjekter og tilnærminger til medvirkning. Det er flere som arbeider med utvikling av medvirkningsprosjekter eller med prosjekter om aldersvennlige samfunn. Det er mange fellestrekk og store muligheter for synergier på tvers. Initiativ er nå tatt mellom ulike aktører på lokalt og nasjonalt nivå for å diskutere mulig samarbeid og samordning (se neste avsnitt).

6.1 Nærmiljø for bedre livskvalitet og trivsel – et folkehelseperspektiv

Veldig mange av de forholdene som seniorene i vårt prosjekt har kommet opp med er inkludert i nasjonal politikk for folkehelse og i

strategier for aldersvennlige samfunn. **Folkehelsemeldingen** (St.meld. 19, 2014-2015) vier et helt kapitel til «Aktive eldre» der også steds-kvaliteter og nærmiljøer har fått stor plass. Det pekes på frivillige organisasjoner, turmuligheter og friluftsliv, kulturliv, boliger og transport som viktige faktorer i lokalsamfunnet. Også lokal planlegging og lokale strategier gis oppmerksomhet, sammen med deltakelse og medvirkning fra aktive eldre. Innledningsvis sies

«Planlegging og utforming av nærmiljø, transport og teknologi må derfor i større grad bidra til at eldre kan bevege seg og delta. Frivillig sektor og kulturlivet kan også spille en viktig rolle. Deltakelse innebærer også innflytelse. Som representant for en stor gruppe i samfunnet, er det viktig at eldre blir hørt og er aktive i politiske beslutninger» (s.93)

Regjeringens strategi for et aldersvennlig samfunn⁹ behandler samme tematikker og har «Aldersvennlige nærmiljøer og lokalsamfunn» som ett av de strategisk viktige områdene. Der står det innledningsvis:

«De fysiske omgivelsene har stor betydning for hvordan alle kan leve gode og aktive liv fysisk og sosialt. Det er et mål at nærmiljøer, steder og byrom, boligen, servicefunksjoner, kulturliv, fritidstilbud, uteområder og transportsystemer har en utforming som gir god tilgjengelighet og som, sammen med bruk av teknologi, fremmer deltakelse, selvhjelpenhet og sunn aldring.»

Det understrekes at nærmiljø- og lokalsamfunnsutvikling er løftet fram som et utviklingsområde i folkehelsepolitikken og at det skal legges vekt på å utvikle mer kunnskap om helsefremmende nærmiljøkvaliteter. «Våre» seniorer har gjennom dette prosjektet bidratt med mye *lokalt forankret kunnskap* som kan gå rett inn i planlegging og utvikling i den enkelte kommune. Dette dreier seg både om fysiske nærmiljøkvaliteter, friluftsliv der de bor, trygghet for å ferdes utendørs og ikke minst et bredt spekter av sosiale

⁹https://www.regjeringen.no/contentassets/c8a8b14aadf14f179a9b70bc62ba2b37/strategi_eldrepolitikk_110316.pdf

møteplasser som bidrar til opplevelsen av sosial tilhørighet og det å inngå i et lokalt basert sosialt fellesskap.

Medvirkning og deltakelse er også løftet fram i Regjeringens strategi. Våre metoder har vist seg som velegnet til å få fram eldres innsikter, lokalkunnskap, erfaringer og forslag som er verdifulle bidrag til et nytt *lokalt basert kunnskapsgrunnlag*. Det er viktig å ha en policy og vedtatte strategier, både nasjonalt og lokalt. Men det er først når tiltak blir konkrete og knyttet til bestemte lokale nærmiljøer at en kan legge nødvendig press på implementering og realisering. Skal en komme fra visjoner til gjennomføring må en forankre dette i de enkelte nærmiljøer og lokalsamfunn.

Eldre er en viktig målgruppe for kommunenes folkehelsearbeid, der ikke bare forebygging og hverdagsrehabilitering er sentralt, men også tiltak som fremmer stedskvaliteter. Kommunene arbeider med tiltak på både universelle og selektive arenaer, og samarbeider ofte for eksempel med frivillige organisasjoner om sosiale møteplasser for eldre eller aktivitetstilbud som trimaktiviteter, gå-grupper o.l. (Helgesen m.fl. 2014).

I Oslo og Trondheim arbeides det nå med **WHO-prosjektet «Et aldersvennlig samfunn»** (se faktaboks nedenfor). I dette inngår mange av de temaene senioren i vårt prosjekt var opptatt av. Vi har nå etablert kontakt med dette prosjektet, samt med prosjektledere i DOGA (Design og arkitektur Norge, under Næringsdepartementet) som har på gang et større utviklings- og medvirkningsprosjekt om «Folkestråkk», med Smart BY ved Byutviklingsetaten i Oslo, og KMD Planavdelingen. Hensikten er å utveksle erfaringer og om mulig samarbeide om tematikken videre, spesielt om implementering, forankring og realisering av bidrag fra innbyggerinvolvering. Det hjelper lite å bruke eldre og andre innbyggere i medvirkning dersom ikke den kunnskapen de bidrar med brukes i utforming av gode lokalsamfunn og stedsutvikling.

Oslo. En aldersvennlig by

Oslo kommune har fra mai 2014 vært med i Verdens helseorganisasjon (WHO) sitt globale nettverk av aldersvennlige byer med fokus på miljømessige, sosiale og økonomiske faktorene som påvirker eldre voksnes helse og trivsel. De skriver blant annet:

«I dialog med eldre mennesker i medlemslandene har WHO-nettverket definert åtte områder som innvirker på eldre menneskers helse og livskvalitet:

- Utendørsområder og bebyggelse
- Transport
- Bolig
- Sosial deltagelse
- Respekt og sosial inkludering
- Deltagelse i samfunns- og arbeidslivet
- Kommunikasjon og informasjon
- Helse- og sosialtjenester.

* * *

På bakgrunn av de åtte områdene er det utarbeidet en sjekkliste med indikatorer som kan brukes som verktøy for byer og samfunn i utviklingen av et aldersvennlig miljø. Sjekklisten kan bidra til selvevaluering og kartlegging av framdrift. Det er avgjørende at eldre mennesker involveres i utvikling av aldersvennlige samfunn.

I vurdering av aldersvennlige tiltak i en by kan eldre mennesker bruke sjekklisten som et verktøy for å se hvordan elementene i den reflekterer deres egne erfaringer med å bo i byen, bruke tjenester, transport, aktiviteter og bruk av sentrum og nabolag. De bør gis flere anledninger til å komme med forslag til endringer og til å delta i implementering og oppfølging av forbedringsprosessen. Oslo kommune planlegger blant annet folkemøter, debattkvelder og medvirkningskonferanser for å gi eldre muligheter til å gi innspill på hva som er viktig for dem i en aldersvennlig by. Det er viktig å ha mange arenaer for innspill. Oslo har også et sentralt eldreråd og 15 bydelseldreråd som er viktige støtte spillere i utvikling av en aldersvennlig by».

Kilde:

<https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/13110359/Innhold/Politikk%20og%20administrasjon/Prosjekter/Aldersvennlig%20by/Brosjyre%20Oslo%20-%20en%20aldersvennlig%20by.pdf>

Litteratur

- Andersen, B. (2001). *The Quest for Community: A Study of Kentlands*. (Cand polit.), Oslo: Universitetet i Oslo.
- Andersen, B. (2014). *Westbound and Eastbound. Managing Sameness and the Making of Separations in Oslo*. (PhD), University of Oslo, Oslo.
- Forskning.no: <http://forskning.no/samfunn-data/2008/02/aldring-og-digital-kompetanse>
- Brattbakk, I., Hagen, A. L., Rosten M. R., Sæter, O., Osuldsen, J., Andersen, B., Thorstensen, E. & Bratseth, K. (2015). *Hva nå, Tøyen? Sosiokulturell stedsanalyse av Tøyen i Bydel Gamle Oslo*. Rapport 8/2015. Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo.
- Brattbakk, I., Andersen, B., Hagen, A. L., Ruud, M. E., Ander, H.E., Breistrand, H., Skajaa, J. & Dalseide A.M. (2017). *På sporet av det nye Grønland. Sosiokulturell stedsanalyse av Grønland i Bydel Gamle Oslo*. AFI-rapport 04:2017. Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Cresswell, T. (1996). *In Place/ out of Place: Geography, Ideology and Transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- DeMinglo, L. & Williams, A. (2008). A sense of place, a sense of well-being. I I J.Eyles & A. Williams, *Sense of Place, Health and Quality of Life*. Aldershot: Ashgate.
- Ebeltoft, A. (1991). *Dialogkonferanser. Teori og praksis i utvikling av det psykososiale arbeidsmiljøet*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

- Frumkin, H. (2003). Healthy places: Exploring evidence. *American Journal of Public Health*.
- Geertz, Clifford (1973). "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture". In *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, 1973. 3-30.
- Hagen, A. L., Brattbakk, I., Andersen, B., Dahlgren, K. & Ascher, B. (2016a). *Ungdomstråkk. Ungdoms bruk av uterom, parker og plasser – forprosjekt* (Youth Tracks: Youths' Use of Outdoor Spaces, Parks and Squares – a Feasability Study). R&I report 1/2016. Oslo: Work Research Institute.
- Hagen, A. L., Brattbakk, I., Andersen, B., Dahlgren, K. & Ascher, B. (2016b). *Ung og ute. En studie av ungdom og unge voksnes bruk av uterom* (Young and Out: A Study of Youth and Young Adults Use of Outdoor Spaces). Report 6/2016. Oslo: Work Research Institute.
- Helgesen, M.K. m.fl. (2014). *Folkehelse og forebygging. Målgrupper og strategier i kommuner og fylkeskommuner*. NIBR-rapport 2014:3
- Hemsett, G. (2016). *Torshovdalen - grønn og trygg? En kvalitativ studie om kvinners opplevde trygghet og trivsel i nærmiljøet*. (Masteroppgave), Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Ås.
- Henningsen, E. og Vestby, G.M. (2012). "Identitet og tilhørighet. Mennesker og steder". Bokartikkel sammen med Erik Henningsen. I: Sandkjær Hansen, Clausen og Langeland (red.): *Det regionale Norge*. Abstrakt Forlag.
- Holgersson, Helena (2014). "Challenging the Hegemonic Gaze on Foot: Walk-Alongs as a Useful Method in Gentrification Research" i Timothy Shortell & Evrick Brown (eds) *Walking in the European City*. Farnham: Ashgate.
- Klausen, J.E. m.fl. (2013). *Medvirkning med virkning? Innbyggermedvirkning i den kommunale beslutningsprosessen*. Samarbeidsrapport NIBR/Uni Rokkansenteret 2013

- Kusenbach, M. (2003). Street phenomenology. The go-along as ethnographic research tool. *Ethnography*, 4(3), 455-485
- Manzo, L.C. (2003). Beyond house and heaven: Toward a revisioning of emotional relationships with places. *Journal of Environmental Psychology*, 23.
- Manzo, L.C. (2008). The experience of displacement on sense of place and well-being. I J.Eyles & A. Williams, *Sense of Place, Health and Quality of Life*. Aldershot: Ashgate.
- Norvoll, R. m.fl. (20xx). Prosjektet Assisted Living.
<http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/AFI/Prosjekter-AFI/Assisted-Living>
- Nøhr, Ø. (2006). *De kompetente eldre: aldring og digital kompetanse - konflikt eller lykke?* Forskningsrapport;128, Høgskolen i Lillehammer.
- Pålshagen, Ø. (2004.: *Diskurs-demokrati på arbeidsplassen: nye virkemidler for en gammel målsetting?* Sosiologisk tidsskrift, 2004, Vol.12(01), pp.80-97
- Ruud, M.E., Brattbakk, I., Røe, P.G. og Vestby, G.M. (2006). *Sosiokulturelle stedsanalyser – en veileder*. NIBR, Akershus fylkeskommune, Husbanken, Kommunal- og regionaldepartementet, Miljøverndepartementet.
- Ruud, M. E. og Vestby, G.M. (2011). *Utviklingen av Søndre Nordstrand. Deltakelse og medvirkning fra innbyggerne*. NIBR-rapport 2011:19
- Røe, P.G. og Vestby, G.M. (2013). ”Sosiokulturelle stedsanalyser: teorigrunnlag og metodologi”. Bokartikkel sammen med Per Gunnar Røe. I: A. Førde, B. Kramvig, N. Gunnerud og B. Dale (red.): *Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Akademika forlag
- Røe, P.G. og Sæter, O. (2015). «Med kroppsminner som flyttefølge mellom steder». I: M. Aure, N. Gunnerud Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.): *Med sans for sted. Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen 2015

- Skogheim, R., Schmidt, L., og Vestby, G.M. (2011). *Stedsanalyse for Svelvik kommune*. NIBR-rapport 2011:32
- SSB Statistikk teknologibruk: <https://www.ssb.no/ikthus>
- Statens seniorråd (2015). *Pensjonistundersøkelsen 2015*
- Teknologirådet (2008). *Samfunnsdialog om forskning og teknologi - en introduksjon til metoder for dialog*. Rapport 3:2008. Oslo: Teknologirådet
- Tolstad, I. M., Hagen, A.L. and Andersen, B. (coming 2017). "The amplifier effect: Youth co-creating urban spaces of belonging through art, architecture and anthropology" in *Youth as architects of change: global efforts to advance youth-driven innovation for social change*, Bastien, S. and Holmarsdottir, H. (eds.). Palgrave Macmillan.
- Thorén, K.H., Skjeggedal, T. & Vistad, O. (2016). *Kommunale planer for idrett og fysisk aktivitet. Om spillemidlenes betydning for å etablere turveier og turstier i nærmiljøet*. NINA- kortrapport 26. Ås, Trondheim, Lillehammer: NINA
- Vestby, G.M. (2009). *Stedsutvikling i Eidfjord – en sosiokulturell stedsanalyse*. NIBR-rapport 2009:22
- Vestby, G.M. og Skogheim, R. (2010). *Florø i fokus – sosiokulturell stedsanalyse for byutvikling og profilering*. NIBR-rapport 2010:6
- Vestby, G.M. og Ruud, M.E (2012). *Ungdom og lokal samfunnsutvikling. Hvordan involveres ungdom på fylkeskommunalt nivå?* NIBR-rapport 2012: 16
- Vestby, G.M. (2014): *Ildsjeler og lokalt utviklingsarbeid. Gløden, rollen og arbeidsvilkårene*. Guri Mette Vestby, Frants Gundersen og Ragnhild Skogheim. NIBR-rapport 2014:2
- Vestby, G.M (2015). «Stedsutviklingens råstoff og resultat: Funksjonelle og emosjonelle relasjoner mellom mennesker og sted» (bokartikkel). I: M. Aure, N. Gunnerud Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.): *Med sans for sted. Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen 2015

Vestby, G.M. (2017). *Alle på banen! Innbyggerinvolvering, tverrfaglig samarbeid og offentlig-privat samspill i områderettet arbeid*. Håndbok. Guri Mette Vestby i samarbeid med Oslo kommune. Utgis av Oslo kommune, byrådsavdeling for byutvikling

Williams, D.R. (2014): «Beyond the commodity metaphor»: revisited: Some methodological reflections on place attachment research. I L.C. Manzo & P. Devine-Wright: *Place Attachment, Advances in Theory, Methods and Applications*. London: Routledge

Winsvold m.fl. (2014). *Råd, regler og representasjon. Eldre og mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Marte Winsvold, Siri Nørve, Sigrid Stokstad og Guri Mette Vestby. NIBR-notat 2014: 101

Offentlige utredninger og dokumenter

Bufdir. Likestilling og teknologibruk (???):
https://www.bufdir.no/Uu/IKT_varer_og_tjenester1/Eldres_bruk_av_IKT/

Regjeringens strategi for et mer aldersvennlig samfunn:
https://www.regjeringen.no/contentassets/c8a8b14aadf14f179a9b70bc62ba2b37/strategi_eldrepolitikk_110316.pdf

St. meld. 19 (2014-2015): Folkehelsemeldingen. Mestring og mulighet